

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ**

БАНКІВСЬКЕ ПРАВО

(навчальний посібник)

Ірпінь – 2020

УДК 347.73 : 343.37 (075.8) (477)

ББК 67.9 (4 Укр) 302я73

Б 61

Рецензенти:

Професор кафедри фінансового права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор Н.Л. Губерська.

Завідувач кафедри адміністративного, цивільного і господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби, доктор юридичних наук, професор С.О. Ніщимна.

За загальною редакцією д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права УДФСУ Мацелик Т.О.

Автори:

Бригінець О. О., д.ю.н., доцент, професор кафедри фінансового права УДФСУ;

Гарбінська-Руденка А.В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри фінансового права УДФСУ;

Субіна Т.В., к.ю.н., доцент кафедри фінансового права УДФСУ.

У навчальному посібнику розкриваються теоретичні основи банківського права, особливості правового регулювання банківських відносин і окремих сегментів банківської діяльності, банківська система і її елементи, правовий статус Національного банку і кредитних організацій, їх публічно-правові функції. Навчальний посібник орієнтований на застосування при реалізації освітніх програм з юриспруденції при підготовці бакалаврів при викладанні таких дисциплін, як банківське право, фінансове право з метою їх більш глибокого вивчення.

Для студентів, викладачів закладів вищої освіти юридичного спрямування, аспірантів, викладачів, а також наукових працівників.

Укладач Субіна Т.В.

УДК 347.73 : 343.37(075.8)(477)

ББК 67.9(4 Укр)302я73

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ТЕМА 1	
БАНКІВСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ, ПРИНЦИПИ ТА ДЖЕРЕЛА	8
1.1. Історія виникнення банківського права	8
1.2. Поняття банківського права	15
1.3. Місце банківського права в системі національного права	17
1.4. Методи банківського права	19
1.5. Джерела банківського права.....	19
Завдання для перевірки знань	21
ТЕМА 2	
ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМ БАНКІВСЬКОГО ПРАВА. ХАРАКТЕР БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН	23
2.1. Принципи банківського права	23
2.2. Норми банківського права	26
2.3. Банківські правовідносини	30
2.4. Банківське законодавство	32
Завдання для перевірки знань	34
ТЕМА 3	
НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК ДЕРЖАВИ ТА ОСОБЛИВИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЙОГО ПРАВОВИЙ СТАТУС І КОМПЕТЕНЦІЯ	36
3.1. Національний банк України як особливий орган державного управління	36
3.2. Органи управління Національного банку України	38
3.3. Повноваження Національного банку України	40
3.4. Банківський нагляд та банківське регулювання.....	46
Завдання для перевірки знань	49
ТЕМА 4	
БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	52
4.1. Структура банківської системи держави та банківської діяльності.....	52
4.3. Порядок реєстрації банківських установ	64
4.4. Порядок ліцензування банківських установ.....	69
Завдання для перевірки знань	75
ТЕМА 5	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ	78
5.1. Поняття, види депозитних (вкладних) операцій	78

5.2. Порядок та умови здійснення депозитних операцій комерційного банку	82
5.3. Види депозитних рахунків.....	88
5.4. Правова характеристика договору банківського вкладу	92
5.5. Види банківських вкладів.....	95
5.6. Характеристика системи гарантування банківських вкладів в Україні	98
5.7.Правовий статус Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Порядок спадкування вкладу (депозиту)	103
Завдання для перевірки знань	112
РОЗДІЛ 6	
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ.....	
	114
6.1. Правове регулювання банківських кредитних відносин їх об'єкт, суб'єкт, зміст	114
6.2. Поняття, форми, види та функції кредиту	121
6.3. Правова природа, порядок укладання кредитного договору	131
6.4. Характеристика стадій кредитного процесу.....	137
6.5. Кредитування банків Національним банком України	139
6.6. Правовий статус бюро кредитних історій	151
Завдання для перевірки знань	155
РОЗДІЛ 7	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДКРИТТЯ ТА ВЕДЕННЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ	
	158
7.1. Загальна характеристика правового регулювання відкриття та ведення рахунків	158
7.2. Види банківських рахунків.....	159
7.3. Порядок відкриття поточних рахунків у національній та іноземних валютах суб'єктам господарювання	162
7.4. Порядок відкриття поточних рахунків фізичним особам	167
Завдання для перевірки знань	169
ТЕМА 8	
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКАМИ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ.....	
	172
8.1. Сутність готівкових розрахунків.....	172
8.2. Правова регламентація готівково-грошового обігу	176
8.3. Поняття та форми безготівкових розрахунків.....	178
8.4 Поняття та види платіжних систем. Переказ коштів	186
Завдання для перевірки знань	189

РОЗДІЛ 9

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА

ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ (НАГЛЯДУ).....	191
9.1. Поняття, методи та принципи валютного регулювання	191
9.2. Поняття та елементи валютної системи.....	195
9.3. Валютні обмеження: поняття та види.....	196
9.4. Правове регулювання здійснення валютного контролю в Україні. Поняття валютного нагляду	197
9.5 Суб'єкти валютного контролю та валютного нагляду. Органи, які здійснюють валютний контроль та валютний нагляд в Україні	202
Завдання для перевірки знань	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	208

ВСТУП

Банківська діяльність - один з системоутворюючих сегментів економічної діяльності будь-якої держави. Від належного побудови банківської системи країни залежить економічне благополуччя і її соціально-політична стабільність. Суб'єктний склад банківської системи і правила взаємодії її елементів встановлюються нормами національного банківського законодавства, ступінь розвитку якого здійснює конструктивний або деструктивний вплив на банківську діяльність.

З огляду на той факт, що новітнє банківське законодавство України почало формуватися тільки з початку 90-х рр. минулого століття, в середовищі вчених-юристів до сих пір відсутня однакова концепція щодо місця банківського права в системі права.

Однак, переважання публічного інтересу в регульованих суспільних відносинах, спонукає до розгляду банківського права як підгалузі фінансового права.

Банківська система як важливий елемент економіки сучасної держави, справляє значний і різнобічний вплив на суспільство. Вона не тільки акумулює вільні кошти та залучає їх у обіг, але й перерозподіляє грошовий капітал – цей важливий елемент розрахунково-платіжного механізму фінансової системи країни.

Банківська система та банківське законодавство України знаходяться в процесі трансформації, технологічні інновації в банківській (і не тільки банківській) сфері, зокрема, привели до набагато більш простого доступу до банківських послуг, ніж раніше. Дійсно, в ряді випадків для здійснення банківської трансакції зовсім не потрібно відвідувати відділення банку - доступ до свого рахунку та операції з нього можливі не виходячи з дому і навіть з мобільного телефону. Спрощений доступ до банківських послуг відбився і на кількості трансакцій, посприяв більшій активності клієнтів-споживачів, що, в свою чергу, поставило і більш гострі проблеми перед правовим регулюванням таких відносин. їхнє вивчення й аналіз мають

важливе теоретично-пізнавальне і практичне значення для сучасної юридичної науки.

Система банківського права будується на підставі поділу її норм на групи залежно від особливостей регульованих нею окремих видів суспільних відносин. Загальна частина включає норми, які закріплюють загальні, принципові положення банківського права і його статутні інститути (поняття, принципи, джерела банківського права, правове становище національного банку України та інших банків, сутність і функції банківської системи України). До особливої частини належать норми, що регулюють основні функціональні інститути банківського права, за допомогою яких безпосередньо здійснюється банківська діяльність. Особлива частина банківського права об'єднує такі інститути: договір банківського рахунку, банківське кредитування, охорона банківської таємниці, валютні операції банків та ін. Як інструмент вивчення фінансово-кредитного механізму банківське право спрямоване на забезпечення раціонального і ефективного функціонування банківської системи в державі, сприяння розвитку кредитної системи, становлення правових основ розрахунків та валютних відносин на території України.

Слід звернути увагу на те, що ознайомлення з банківським правом, його ґрунтовне вивчення пов'язані з багатьма труднощами, серед яких одна з найголовніших – наявність великої кількості нормативно-правових актів, які постійно змінюються, доповнюються та уточнюються і не завжди узгоджуються один з одним. Тобто банківське право, у зв'язку із частим коригуванням нормативної бази, є досить мобільним.

ТЕМА 1

БАНКІВСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ, ПРИНЦИПИ ТА ДЖЕРЕЛА

1.1. Історія виникнення банківського права

Історію розвитку банківського права на території України можна поділити на такі періоди: дореволюційний (або імперський); радянський; новий (до 1998 р.); новітній (1999 р.- по теперішній час).

Перший етап розпочинається з середини XVIII століття, коли на території України з'явилися перші кредитні установи. Для порівняння: якщо в європейських країнах спочатку стали функціонувати приватні комерційні банки, а тільки потім з'являлись державні, то в Україні процес був оберненим. Слідом за державними починають розвиватися комерційні банки. Особливо прискорюється даний процес у другій половині XIX століття. Таке становище було пов'язане, перш за все, із централізацією влади в Україні, яка відбивалася на всіх аспектах суспільного розвитку. В умовах довготривалого існування кріпосного права нові відносини не могли одержати відповідної динаміки, отже, не було і об'єктивної необхідності створення банківської системи недержавного типу.

Після відміни кріпосного права, внаслідок проведення цілого комплексу економічних реформ в останні десятиліття XIX століття, масштаби ринку товарів та послуг в Україні різко розширилися. Це позитивно відобразилося на розвитку банківської системи. Прогресивні господарі започатковують у своїх маєтках власні кредитні заклади. Втім, поширення вони набули лише після прийняття у лютому 1862 р. «Положення про міські громадські банки». Створювалися такі банки з дозволу Міністерства фінансів при міських думах. Надаючи кредити міським і земським управам, а також місцевим купцям, ці банки зробили вагомий внесок у розвиток економіки.

Період 80-90-х рр. XIX ст. характеризується певною стабілізацією

банківської системи, прийняттям ряду законодавчих актів, спрямованих на її зміцнення, що сприяло формуванню у населення довіри до банків та інших кредитних установ. Так, 5 квітня 1883 р. міністром фінансів Миколою Бунге був введений у дію Закон «Про зміни та доповнення існуючих правил відносно відкриття нових акціонерних комерційних банків», а з 1884 р. набув чинності закон щодо функціонування, порядку створення та ліквідації банківських установ. На підставі цього закону було визначено структуру банківської системи, яку складали: державні банки (Державний банк, земельні банки (дворянський, селянський); приватні банківські установи (акціонерні комерційні банки, кредитні спілки); громадські банківські установи (місцеві банки, місцеві ломбарди).

Як відомо, попит породжує пропозицію, і останні роки XIX століття позначені бурхливим розвитком вітчизняної банківської системи. Як правило, банки створювалися на акціонерній основі, залучаючи капітал із всіх прошарків суспільства. При цьому суттєва увага приділялася стійкості та ліквідності банків. З цією метою банками створювалися значні резервні фонди. Крім того, банки надавали суттєві пільги (як економічного, так і організаційного плану) тим клієнтам, які вносили великі суми грошей. Серед банківських операцій цього часу особливо популярними були позички під заставу товарів. Причому надавали їх не тільки комерційні банки, але і відділення Державного банку. Значну увагу банки приділяли обліку векселів функціонуючих підприємців, здійснюючи переоблік у випадку недостачі коштів у Державному банку. Операції з векселями приносили комерційним банкам чималий прибуток. Ріст популярності та курсів акцій банків на цей час був досить значним.

Другий період розпочався з прийняття Декрету ВЦІК «Про націоналізацію банків» від 27 грудня 1917 року, згідно з яким банківська система була, по суті, ліквідована. Також, відповідно до цього Декрету: банківська справа оголошувалася державною монополією; приватні акціонерні банки та банківські контори, які існували в той час, об'єднувалися

із Державним банком; активи і пасиви підприємств, які ліквідовувалися, переймалися Державним банком; тимчасове управління справами приватних банків передавалося раді Державного банку.

Нова економічна політика дещо пожвавила національну банківську систему, проте комерційні принципи її організації були поступово замінені адміністративними, заборонялись вексельні операції, були закриті товарні та фондові біржі. 12 червня 1929 р. Центральним виконавчим Комітетом та Радою Народного Господарства СРСР було затверджено перший статут Держбанку СРСР, де визначалося, що філіями Держбанку є республіканські, крайові (обласні) контори, контори в окремих торгово-промислових центрах, відділення, агентства, каси. З кінця 20-х років і до 1987 року у країні існувала гіпертрофована банківська система, основним завданням якої був механічний перерозподіл загальнодержавного позикового фонду між різними ланками національної економічної системи на неекономічних принципах.

Банківська система в умовах державної монополії банківської справи являла собою систему державних установ. До 1987 року банківська система включала в себе три банки монополісти: Держбанк, Будбанк та Зовнішторгбанк. Держбанк, будучи емісійним інститутом, в той же час був центром короткострокового кредитування, здійснення касового і розрахункового обслуговування господарства. Поєднання емісійних функцій та функцій по розрахунково-кредитному обслуговуванню клієнтури, монопольне закріплення їх за одним банком перетворювало Держбанк в орган державного управління і контролю.

В умовах адміністративно-командної системи управління економікою кредитні відносини носили формальний характер. Держбанк володів практично необмеженою монополією на кредитні ресурси. На його рахунках автоматично акумулювались всі вільні грошові кошти, створюючи загальнодержавний кредитний фонд. Розподілялися кошти цього фонду централізовано, відповідно до затверджених кредитних планів. Роль кредитних установ на місцях зводилася, по суті, до розподілу кредитів між

конкретними позичальниками відповідно до інструкцій та на цілі, які передбачені планом. Банківські установи несли відповідальність, головним чином, перед вищими органами, а не клієнтами.

Децентралізація управління економікою і перші кроки до ринку потребували змін ролі банківської системи у механізмі управління економікою. Її реорганізація розпочалася в 1987 році. Перший етап банківської реформи ознаменувала Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів від 17 липня 1987 року № 821 «Про вдосконалення системи банків у країні та посилення їх впливу на підвищення ефективності економіки». Була створена нова система банків, реорганізовані діючі та утворені спеціалізовані банки, визначені основні напрямки та сфери їх діяльності, а також найважливіші завдання банків держави. До їх числа були віднесені: радикальні вдосконалення кредитного механізму; економічне стимулювання досягнення високих кінцевих результатів у діяльності всіх ланок народного господарства; забезпечення науково-технічного прогресу; впровадження у банківську роботу прогресивних форм кредитування та розрахунків, автоматизованих систем управління банківськими операціями; розвиток економічних форм контролю за фінансовою діяльністю підприємств та організацій. У постанові спеціально підкреслювалось, що банки повинні всебічно сприяти розвитку ініціативи та господарської діяльності підприємств та організацій, яким надаються кредити, не допускати дріб'язкового втручання до їх виробничої діяльності.

Але перебудова взагалі та банківська реформа, яка розпочалася, не дали очікуваних результатів. Банки не стали економічним фактором стимулювання науково-технічного прогресу, підвищення продуктивності праці, розвитку сировинно-зберігаючих технологій, зниження собівартості продукції та зацікавленості трудових колективів у підвищенні продуктивності праці, якості товарів, робіт та послуг. Вони не перетворилися в економічний важіль інтенсифікації праці. Проте зміни, які були викликані до життя перебудовою, об'єктивно підвели до розуміння необхідності

направлення реформаторських процесів у банківській сфері в руло становлення банківської системи ринкового типу.

У правовому відношенні особливе значення, як за силою впливу на суспільну думку, так і за наслідками у реальному процесі економічних реформ, мав прийнятий 26 травня 1988 року Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР».

У державних та кооперативних підприємствах та організаціях, у населення, яке займалося індивідуальною трудовою діяльністю, виник величезний дефіцит готівки, у той час як на рахунках у них були заощаджені значні грошові кошти, які, проте, було дуже важко перетворити у готівку. У зв'язку із цим виникає потреба полегшити підприємцям вирішення даної задачі, яка стала одним із факторів, що обумовили появу перших кооперативних та акціонерних комерційних банків.

Правовою основою виникнення акціонерних комерційних банків стала Постанова Ради Міністрів СРСР від 1 вересня 1988 року «Про затвердження Статуту Держбанку СРСР» № 1061, у якій акціонерні комерційні банки були включені до переліку кредитно-банківських установ держави. Створення кооперативних та акціонерних комерційних банків було обумовлено також природним бажанням багатьох громадян опанувати нову підприємницьку нішу в економіці країни – банківську діяльність. Крім кооперативів, банки почали створюватися й іншими господарськими суб'єктами, у тому числі і державними підприємствами. В практику стали швидко входити нові форми обслуговування банківських клієнтів. Виник комерційний кредит.

У міру поглиблення банківської реформи, посилення ринкових відносин, зросту чисельності комерційних банків та підвищення їх ролі у господарстві країни, ставали все більш вірогідними: недосконалість існуючої в країні державної системи спеціалізованих банків, а отже, необхідність якісного вдосконалення існуючої банківської системи; необхідність створення спеціалізованого банківського законодавства.

Вирішення цих завдань стало змістом нового етапу банківської

реформи в країні, який розпочався із прийняттям Верховною Радою СРСР у грудні 1990 року Закону «Про Державний банк СРСР» та Закону «Про банки та банківську діяльність в СРСР», які не встигли реально вплинути на банківську діяльність в країні.

Третій етап розвитку банківського права розпочався з прийняття Постанови Верховної Ради України від 20 березня 1991 року «Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність» власністю України, яким було оголошено: Український республіканський банк Держбанку СРСР, Український республіканський банк державного комерційного промислово-будівельного банку «Укрпромбудбанк», український республіканський банк Ощадного банку СРСР, Український республіканський банк Зовнішекономбанку СРСР, з їх мережею обчислювальних центрів, усіма активами і пасивами. Згідно з цією постановою, на базі Українського республіканського банку Держбанку СРСР було створено Національний банк України (далі – НБУ) з його територіальними управліннями.

У 90-х роках минулого століття кардинальні зміни в банківській системі України та в її правових основах безпосередньо пов'язані із створенням та введенням у дію ряду нормативних актів, таких як: Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про підприємства на Україні», «Про заставу», Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», а також цілого ряду інших.

Протягом даного етапу розвитку банківського права було закладено підвалини для побудови банківської системи ринкового типу. Нові нормативні акти, які регулюють організацію та функціонування банківської системи України, внесли кардинальні зміни не лише до її елементного складу, але і до самих принципів побудови та управління цією системою.

Постановою Правління Національного банку від 26 червня 1992 р. було затверджено Порядок надання ліцензій Національного банку України на право здійснення операцій з валютними цінностями.

Суттєві зміни у банківському секторі відбулися з прийняттям 28 червня 1996 р. Конституції України, яка закріпила основи банківської системи України. Так, Конституцією визначено основні елементи правового статусу НБУ, а також його керівного органу - Ради Національного банку. Згідно з Конституцією основи грошово-кредитної системи визначаються виключно законами. Також у 1996 році було введено в обіг нову національну валюту – гривню. Через декілька років

Якісно новий етап розвитку банківського права, коли після прийняття Конституції України були прийняті Закон України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 р. № 679-XIV, а також у 2001 р. нову редакцію Закону України «Про банки і банківську діяльність». У 2003 р. було прийнято новий Цивільний кодекс України та Господарський кодекс України. У зв'язку з прийняттям зазначених актів Національний банк України також прийняв зміни до своїх нормативно-правових актів та розробив нові акти, спрямовані на реалізацію змін у законодавстві України. У той же час сучасне банківське законодавство України не є досконалим, на що звертається увага у багатьох програмних документах вищих органів державної влади України. Вкрай необхідним є прийняття банківського кодексу, який би значним чином упорядкував відносини у банківській сфері. У процесі удосконалення банківського законодавства необхідно враховувати, що банківська система нерозривно пов'язана з економічною системою держави в цілому. Діяльність банків багато у чому регулюється лише відповідними положеннями, які досить часто змінюються з суб'єктивних обставин. У зв'язку з цим в умовах побудови в Україні економіки, заснованої на ринкових засадах, банківському сектору відведена надзвичайно важлива роль (зокрема, кредитування галузей народного господарства та населення). Крім того, враховуючи постійний розвиток науково-технічного прогресу,

виникають нові банківські технології, які вимагають адекватного регулювання. В якості прикладу можна навести такий інструмент, як банківські платіжні картки, використання електронного цифрового підпису та багато ін. Таким чином, питання правового регулювання банківської системи ніколи не втратять своєї актуальності.

1.2. Поняття банківського права

Банківське право України сьогодні можна розглядати в трьох аспектах: як підгалузь фінансового права, яка формується в самостійну комплексну галузь права; як окрему галузь права, що має власний предмет та об'єкт регулювання; як міжгалузевий комплексний правовий інститут, що об'єднує норми кількох галузей права.

Банківське право в Україні на даному етапі свого розвитку є комплексним правовим інститутом, а не галуззю права. Банківське право — це міжгалузевий комплексний правовий інститут, що об'єднує норми адміністративного, фінансового, цивільного та господарського права, які регулюють відносини між банками (небанківськими фінансовими установами) та іншими юридичними і фізичними особами в сфері банківської діяльності.

З іншого боку, банківське право вивчають як галузь (підгалузь) права, як галузь законодавства та як навчальну дисципліну.

Також можна сказати, що банківське право – це система правових норм, що регулюють порядок організації та діяльності банків України, їх взаємовідносини з клієнтами (юридичними й фізичними особами), що обслуговуються банками, а також порядок здійснення банківських операцій.

Об'єктом регулювання з боку банківського права є банківська діяльність. Банківська діяльність становить сукупність різноманітних банківських операцій та послуг, які здійснюються виключно банками, і має на меті залучення кредитних ресурсів до реального сектора національної економіки. Банківська діяльність - це цілий комплекс операцій: залучення

грошових вкладів, розміщення коштів, ведення рахунків та здійснення розрахунків, купівля-продаж монетарних металів тощо.

Предметом банківського права є суспільні відносини, що виникають у процесі банківської діяльності. Ці відносини регулюють принципи організації та діяльності банків, а також порядок надання банківських послуг.

Система банківського права об'єднує та характеризує співвідношення й зовнішню структуру об'єднання нормативних актів, внутрішньо обумовлених єдиною метою – регулюванням банківських правовідносин. Система банківського права будується насамперед на підставі поділу її норм на групи залежно від особливостей регульованих нею окремих видів суспільних відносин. Відповідно складається така система банківського права України: загальна частина та особлива, яка включає спеціальні банківсько-правові інститути.

Загальна частина включає норми, які закріплюють загальні, принципові положення банківського права і його статутні інститути (поняття, принципи й джерела банківського права, правове становище Національного банку України та комерційних банків, сутність і функції банківської системи України).

До особливої частини належать норми, що регулюють основні функціональні інститути банківського права, за допомогою яких безпосередньо здійснюється банківська діяльність. Особлива частина банківського права об'єднує такі інститути: договір банківського рахунка, банківське кредитування, охорона банківської таємниці, валютні операції банків, правове регулювання ринку цінних паперів, тощо.

Отже, банківське право тісно пов'язане з економічними процесами в державі і застосовується для врегулювання специфічних відносин, що виникають у процесі банківської діяльності та надання банківських послуг.

1.3. Місце банківського права в системі національного права

Донедавна питання функціонування банків та їх взаємовідносини з клієнтурою вивчались у рамках таких навчальних дисциплін, як «Цивільне право» та «Фінансове право», а управління в сфері фінансів і кредиту – «Адміністративне право». В сучасних умовах постала потреба в детальнішому вивченні проблем правового регулювання банківської діяльності, враховуючи міжгалузевий характер цієї діяльності та роль, яку відіграють нині банки в економічному житті України. Між тим, правове регулювання банківської діяльності належить до найбільш складних і найменш розроблених проблем національного права, водночас банківське право поступово трансформується в самостійну галузь.

У юридичній науці триває дискусія щодо визначення місця банківського права у правовій системі. Деякі автори відносять банківське право виключно до фінансового права. Інші наголошують на тому, що воно є складовою частиною цивільного права або господарського.

Банківське право, яке має комплексний характер і відображує діяльність різних суб'єктів (від представницьких і виконавчих органів до юридичних і фізичних осіб) у банківській сфері, зумовлює зв'язок з іншими галузями права: конституційним, адміністративним, фінансовим, цивільним і господарським.

Особливо великого значення набувають норми конституційного права, що встановлюють компетенцію органів законодавчої і виконавчої влади у сфері кредитно-грошової політики та обігу державних цінних паперів. У конституційному праві закріплено загальні принципи і положення стосовно банківської діяльності держави. Наприклад, у ст. 99 Конституції України зазначено, що забезпечення стабільності грошової одиниці є основною функцією центрального банку держави - НБУ.

Адміністративне право визначає принципи організації та діяльності органів виконавчої влади, повноваження цих органів у сфері кредитування, організації розрахунків і валютних операцій, обігу цінних паперів. Банківське

право регулює, в першу чергу, майнові відносини, що виникають у сфері кредитування і проведення розрахунків, і тим самим тісно пов'язане з цивільним правом.

Норми цивільного права є правовою базою здійснення банківської діяльності і відображаються у Цивільному кодексі України. Наприклад, у договорах банківського рахунка та кредитного договору нормами цивільного права регулюються такі питання, як: укладення цих договорів, зміст прав та обов'язків сторін, заставне забезпечення, ряд розрахункових і кредитних санкцій, відповідальність сторін за неналежне виконання своїх обов'язків. Крім того, комерційні банки, будучи суб'єктами господарської діяльності, здійснюють на договірних умовах кредитно-розрахункове, касове та інше банківське обслуговування підприємств, установ, організацій і громадян, у своїй діяльності керуються також нормами цивільного права.

Банківське право тісно пов'язано з фінансовим правом. Якщо фінансове право регулює відносини, що безпосередньо пов'язані з фінансовою діяльністю держави, тобто з мобілізацією, розподілом і використанням фінансових ресурсів держави, то банківське право регулює суспільні відносини в межах банківської системи, відносини між банками і клієнтами тощо, з використанням правових засобів, характерних для фінансового права. Існує також тісний взаємозв'язок банківського права з такими економічними дисциплінами, як банківська справа, гроші і кредит та ін. Сутність банківського права значною мірою визначена сутністю фінансовою і грошово-кредитною системами, закономірностями їх взаємозв'язку, тоді як понятійний апарат економічних дисциплін безпосередньо використовується в банківському праві.

Водночас низка дослідників вважають, що поки що немає підстав говорити про розуміння банківського права як галузі права, а доцільно вивчати і досліджувати його правовий комплексний інститут.

1.4. Методи банківського права

Метод правового регулювання – це сукупність прийомів, способів впливу права на суспільні відносини. Особливістю банківських правовідносин є, як бачимо, те, що вони виникають у процесі банківської діяльності. Сукупність комплексу правових відносин, що регулюються банківським правом вимагає і обумовлює застосування різноманітних і протилежних за своєю природою методів правового регулювання, що властиві як галузям публічного, так і приватного права.

Метод правового регулювання банківської діяльності є дещо неоднорідним. З одного боку, використовується метод владних приписів, що властивий адміністративному праву, інтереси держави представляють органи, наділені нею владними повноваженнями (Кабінет Міністрів України, Національний банк України (НБУ)). Існують також владні відносини між НБУ і комерційними банками. З другого боку, відносини банків з клієнтурою базуються на юридичній рівності сторін, тобто застосовується цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин.

Банківському праву властиві обидва вказані методи, оскільки завдяки першому держава прямо й безпосередньо регулює поведінку суб'єктів цих відносин, а другому – встановлює тільки межі для самостійного врегулювання взаємовідносин суб'єктів. Зазначений метод правового регулювання як спосіб впливу на свідомість і волю людей визначає поведінку суб'єктів у регулюванні банківських суспільних відносин.

1.5. Джерела банківського права

У теорії права під юридичними джерелами (формами) права розуміються вихідні від держави або визнані нею офіційно-документальні форми вираження і закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення. До джерел банківського права України відносяться: Конституція України; міжнародні договори України; закони

України (загальні та спеціальні); підзаконні нормативно–правові акти; локальні нормативно-правові акти; міжнародно-правові звичаї.

Конституція – основне джерело банківського права. Відповідно до статті 92 Конституції України виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи.

Міжнародні договори України. У ст. 9 Конституції України зазначено, що чинні міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. До них слід віднести Женевські чекові конвенції 1930 р., Оттавську конвенцію УНІДРУА про міжнародний фінансовий лізинг 1988 р. тощо.

До загальних законів, які є джерелами банківського права, слід віднести, зокрема, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та ін. Спеціальними законами, які регламентують відносини, що виникають безпосередньо в сфері банківської діяльності, тобто банківські відносини, зокрема є Закони України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», Закон України «Про валюту і валютні операції».

Серед джерел банківського права важливий блок складають підзаконні нормативні акти, які можна поділити на дві групи:

1. Укази й розпорядження Президента України та постанови Кабінету Міністрів України.

2. Нормативні акти міністерств, державних комітетів, у тому числі НБУ, що відносяться до сфери банківської діяльності. Ці акти приймаються в

межах компетенції тієї організації, що їх видає, у формі постанов, положень, наказів, інструкцій, правил тощо.

Важливу роль у регулюванні банківських відносин відіграють локальні акти банків та небанківських фінансових установ, які здійснюють на професійній основі відповідні банківські операції. До таких актів належать, зокрема, статuti фінансових установ, положення про кредитування, положення про розрахунково-касове обслуговування, положення про депозитні (вкладні) рахунки та ін.

Окрему групу джерел банківського права складають міжнародно-правові звичаї. До них відносяться, зокрема, Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів, Уніфіковані правила по інкасо № 322 від 01.01.79, Уніфіковані правила по договірних гарантіях, Міжнародні правила по інкасо та ін.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Що являє собою поняття та предмет банківського права?
2. В чому полягає неоднорідність методу банківського права?
3. Визначте принципи банківського права?
4. В чому полягають особливості банківського законодавства України?
5. Охарактеризуйте джерела банківського права?
6. Визначте роль міжнародних договорів як невід'ємного джерела банківського права.
7. Що являє собою міжгалузевий зв'язок банківського права?

Тестові завдання

Банківська діяльність - це різновид:

- a). підприємницької діяльності;

- б). управлінської діяльності;
- в). контрольно-наглядової діяльності.

Диспозитивний метод правового регулювання банківської діяльності в Україні полягає у тому, що:

а). банки є економічно самостійними і повністю незалежними від виконавчих і розпорядчих органів державної влади в рішеннях, пов'язаних з оперативною діяльністю;

б). банки є економічно самостійними однак залежними від виконавчих і розпорядчих органів державної влади в рішеннях, пов'язаних з оперативною діяльністю;

в). банки є економічно залежними від виконавчих і розпорядчих органів державної влади в рішеннях, пов'язаних з оперативною діяльністю.

Банківська діяльність є елементом:

- а). фінансової системи;
- б). кредитної системи;
- в). фінансової діяльності держави.

Які методи належить до основних методів правового регулювання банківського права:

- а). диспозитивний метод;
- б). метод рекомендацій;
- в). імперативний метод.

Гривня була введена в обіг у.... році

- а). 1991;
- б). 1992;
- в). 1996.

ТЕМА 2

ПОНЯТТЯ, ВИДИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ НОРМ БАНКІВСЬКОГО ПРАВА. ХАРАКТЕР БАНКІВСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИН

2.1. Принципи банківського права

Без урахування загальних засад, на яких формується українське банківське право, неможливо правильно тлумачити його норми, що особливо актуально у зв'язку з наявністю в сучасному банківському законодавстві значної кількості прогалин, невідповідностей і протиріч. Принципи банківського права мають нормативне значення і відрізняються від його норм тим, що мають більш загальний характер і зачіпають головні питання відносин, що становлять предмет банківського права, є ядром його системи.

Загалом, принципи права – це своєрідна система координат, які вказують на рамки у яких розвивається відповідна галузь, це своєрідне підґрунтя для кожної науки і права загалом. Якщо розглядати Банківське право, то в основі його діяльності (освітньої, наукової і практичної) ґрунтується на принципах, які переважно притаманні національному праву і національному законодавству, але в ньому є свої специфічні для даної галузі права принципи, які можна віднести лише до банку та банківської діяльності загалом.

Майже вся наукова література виділяє загальні та спеціальні (особливі, специфічні) принципи. Загальні принципи є притаманними всьому національному праву але в них проявляються свої специфічні особливості. Спеціальні або, як їх ще називають у літературі особливі або специфічні, закріплюють положення, які притаманні лише нашому праву.

До загальних принципів банківського права належать:

- Нормативність – це означає, що кожен професійний крок банківського працівника чи клієнта банку підпорядкований певним нормам.

- Самостійність полягає в тому, що фахівець банківської справи самостійно формує свою поведінку, яка спрямована на підвищення ефективності банківської діяльності.

- Індивідуальність – це особиста норма права для кожного службовця банку – норма його поведінки, прийняття рішень тощо.

- Неповторність. Практика підтверджує, що в житті різні люди навіть у подібних ситуаціях чинять по-різному. На перший погляд дії двох фахівців банківської справи видаються ідентичними, але певні відмінності все ж існують.

- Нестандартність. Суть цього принципу полягає в тому, що норми права розраховані, а на реальні ситуації, які мають місце в практиці.

- Моментальність – здатність фахівця банківської справи швидко і безпомилково приймати обґрунтоване правильне рішення.

- Непередбачуваність. Відомо, що в багатьох випадках дії банківського працівника не запрограмовані, тобто виникають ситуації коли фахівець банку до них не готовий.

- Своєчасність. Реалізація даного принципу забезпечується добре розвинутою інтуїцією, внутрішнім переконанням і навіть певним професійним ризиком.

- Практичність. Саме на практиці спеціаліст банківської справи формує норми своєї поведінки.

- Конкретність. У повсякденному житті доводиться приймати конкретні рішення, тобто мова йде про конкретний внутрішній імператив службового обов'язку.

- Законність – формування фахівцем своїх власних норм поведінки має відбуватися під кутом зору дотримання вимог чинного законодавства.

Саме ці принципи є зальними майже для кожного права. Вони контролюють діяльність в цілому, не вникаючи у суть банківської системи, банківського регулювання, функціонування тощо.

До спеціальних принципів відносять:

– принцип свободи економічної діяльності. Суб'єкти банківської діяльності мають право без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству. Обмеження у здійсненні банківської діяльності передбачаються законодавством України;

– принцип неухильного виконання економічних нормативів, встановлених НБУ, норм чинного законодавства. Цей принцип зобов'язує суб'єктів банківських правовідносин дотримуватися правил поведінки, приписуваних нормами банківського права. Наприклад, відповідно до ст. 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність» комерційні банки зобов'язані дотримуватись економічних нормативів, встановлених НБУ;

– принцип добровільності взаємовідносин і взаємно заінтересованості банківських установ та їхніх клієнтів. Суб'єкти банківських правовідносин (під час кредитування, з приводу організації розрахунків) будують відносини на підставі рівності сторін, їх диспозитивності та ініціативності у формуванні і реалізації прав і обов'язків. У цих відносинах проявляється взаємна воля і свідомість учасників, заінтересованих один в одному;

– принцип підтримки конкуренції та заборони економічної діяльності, спрямованої на монополізацію та недобросовісну конкуренцію. Це означає, що банкам забороняється укладати угоди з метою обмеження конкуренції в банківській діяльності, а також монополізації умов надання кредитів, інших послуг, встановлення процентних ставок і розміру комісійної винагороди. Комерційні банки не мають права без згоди НБУ зменшувати розмір статутного фонду і розподіляти резерви серед акціонерів, об'єднуватися з іншими банками. Контроль за дотриманням антимонопольного законодавства у сфері банківської діяльності здійснює Антимонопольний комітет України (АКУ). Реорганізація комерційних банків здійснюється за погодженням з АКУ у випадках, передбачених чинним законодавством;

– принцип контролю і нагляду за діяльністю банків та інших кредитно-фінансових установ. У належному функціонуванні банківської системи

найважливіша роль відводиться контролю. За його допомогою закріплюється самостійність економічної діяльності, забороняється втручання держави у внутрішньогосподарську сферу комерційних банків, підприємств, забезпечується законність у банківській сфері, запобігання правопорушенням і притягнення до відповідальності винних осіб;

– принцип підтримки конкуренції та заборони економічної діяльності, спрямованої на монополізацію й недобросовісну конкуренцію. Це означає, що банкам забороняється укладати угоди з метою обмеження конкуренції в банківській діяльності, а також монополізації умов надання кредитів, інших послуг, встановлення відсоткових ставок і комісійної винагороди. Комерційні банки не мають права без згоди НБУ зменшувати розмір статутного фонду і розподіляти резерви серед акціонерів банку;

– принцип поєднання публічних і приватних начал у банківській сфері. З одного боку, держава займається організацією, регулюванням і управлінням банківською системою в інтересах усього суспільства. А з іншого, проявляються приватні інтереси кредитних установ, клієнтів, тобто діє паритет інтересів усіх суб'єктів банківського права;

– принцип нагляду за діяльністю банків та інших кредитно-фінансових установ. У належному функціонуванні банківської системи найважливіша роль відводиться нагляду. Без нього не може здійснюватися економічна діяльність, за його допомогою забороняється втручання держави у внутрішньогосподарську сферу комерційних банків, підприємств, забезпечується законність у банківській сфері, запобігання правопорушенням, за його сигналами притягуються до відповідальності винні особи.

2.2. Норми банківського права

Банківська діяльність, будучи важливим елементом функціонування фінансової системи держави, є об'єктом регулювання з боку банківського

права. Відносини, що виникають в процесі банківської діяльності, регулюються нормами банківського права. Норми банківського права є загальнообов'язковими правилами поведінки, які встановлюють і регулюють публічні відносини, пов'язані з організацією та функціонуванням банків, з порядком здійснення ними банківських операцій, а також приватні відносини банків з клієнтами. Для з'ясування поняття норми банківського права важливе значення має визначення специфічних ознак, що характеризують норми банківського права.

Норми банківського права регулюють специфічну групу суспільних відносин – банківські правовідносини, тобто взаємовідносини між суб'єктами банківського права в процесі здійснення банківської діяльності. Ці відносини носять як публічний, так і приватний характер.

Норми банківського права є за своєю природою спеціальними нормами і в силу цього підлягають застосуванню.

Норми банківського права чітко визначають юридичні права і обов'язки учасників, закріплюють правове положення суб'єктів банківських правовідносин і передбачають певні варіанти їх поведінки. В нормах банківського права жорстко закріплюються вимоги держави у сфері банківської діяльності і встановлюється відповідальність за невиконання приписів держави. Ці норми, як правило, мають імперативний (обов'язковий) характер, забезпечений примусовою силою держави. Однак деякі норми банківського права диспозитивні. Так, норми, що регулюють укладання банківських договорів, є згодою сторін і дають їм можливість визначити конкретний зміст своїх прав та обов'язків.

Норми банківського права регулюють організацію і функціонування банківської системи, основу якої складають грошово-кредитні відносини, об'єктом яких є гроші та грошові зобов'язання. З цього випливає, що банківські правовідносини регулюються не лише нормами банківського права, але й нормами інших галузей права – адміністративного, цивільного, фінансового та ін. Наприклад, норми цивільного права регулюють

розрахункові та кредитні відносини, а норми адміністративного права (ст. 166 Кодексу України про адміністративні правопорушення) передбачають адміністративну відповідальність у вигляді накладення штрафів на керівників банків та інших фінансово-кредитних установ за порушення вимог банківського законодавства. В банківській практиці також застосовуються звичаї ділового обороту та банківські звичаї, які можуть визнаватися нормами банківського права лише за умови їхнього визнання Національним банком України.

За функціональною спрямованістю норми банківського права можна поділити на дві групи:

- а) регулятивні;
- б) охоронні.

Регулятивні норми банківського права встановлюють права і обов'язки суб'єктів банківських правовідносин. До регулятивних норм відносяться норми, які визначають функції НБУ і комерційних банків, встановлюють вимоги щодо ліцензування банківської діяльності.

Охоронні норми банківського права передбачають застосування заходів примусу за порушення норм банківського законодавства. До цих норм відносяться норми, які передбачають підстави і форми здійснення банківського нагляду, санкції за порушення валютного законодавства.

Роль банківського права виявляється в захисті прав та інтересів суб'єктів і має конкретне втілення завдяки застосуванню регулятивних та охоронних норм. В свою чергу регулятивні норми банківського права в залежності від характеру їх впливу на учасників банківських правовідносин поділяються на зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі.

Зобов'язуючі норми права регулюють активну поведінку суб'єктів і пропонують в категоричній формі здійснювати певні дії. Наприклад, обов'язок отримати банком ліцензію на здійснення банківської операції, зберігати кошти на рахунках в банках та ін.

Забороняючі норми банківського права приписують не здійснювати дій, що порушують банківську дисципліну.

В одних випадках в цих нормах вказується, що певні дії забороняються або не допускаються. Наприклад, правилами касових операцій застосування готівки між юридичними особами обмежене. Валютне законодавство України забороняє на території країни використання іноземної валюти як способу платежу, за винятком окремих випадків і в порядку, встановленому чинним законодавством.

Уповноважуючі норми банківського права надають учасникам цих відносин повноваження на здійснення певних позитивних дій в установлених межах. Ці норми містять дозвіл суб'єктам і оперують словами «має право» або «вправі». Прикладом може служити норма, закріплена в ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: «На підставі банківської ліцензії банки мають право здійснювати такі банківські операції...».

За змістом норми банківського права поділяються на матеріальні і процесуальні. Прикладом матеріальних норм банківського права є мета і функції банківського нагляду, підстави створення комерційних банків, види санкцій, які можуть застосовуватися до банків.

Процесуальні норми банківського права встановлюють порядок застосування норм матеріального права. Так, законодавець визначає вимоги, що пред'являються до звітності банків, встановлює процедуру стягнення штрафів, тобто процесуальні норми регулюють взаємовідносини НБУ і банків з приводу банківського нагляду.

За призначенням норми банківського права поділяються на загальні та пруденційні. Загальні норми банківського права закріплюють правове положення НБУ і комерційних банків, їх організаційно-правові форми, функції; визначають порядок організації та здійснення банківського нагляду, порядок здійснення банківських операцій.

Пруденційні норми банківського права – це норми, що мають на меті забезпечити стабільність функціонування банківської системи, захистити інтереси вкладників. Вони передбачають різні фінансові та організаційні заходи, реалізація яких повинна привести до зниження банківського ризику. Наприклад, державна реєстрація та ліцензування банківської діяльності, встановлення НБУ економічних нормативів, застосування заходів впливу від імені держави.

Отже, класифікація норм банківського права важлива для визначення їхньої сутності та місця в системі права, а також для розвитку подальшого розвитку банківського права.

2.3. Банківські правовідносини

Банківські правовідносини можуть бути визначені через сукупність таких специфічних ознак:

- 1) наявність спеціального суб'єкту – банку або іншої кредитної установи;
- 2) наявність спеціального об'єкту – фінансових інструментів;
- 3) опосередкованість через банківські правовідносини грошово-кредитної політики держави, що означає відсутність свободи волі сторін у визначенні форм правовідносин та правил їх реалізації, а також пряму або непряму участь держави в цих правовідносинах.

Банківські правовідносини – це урегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають в процесі діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ, які реалізують свій специфічний правовий статус та використовують гроші та інші фінансові ресурси як засіб обігу, збереження та як товар.

В залежності від суб'єктного складу виділяють такі банківські правовідносини:

- 1) між банками та клієнтами;
- 2) між двома комерційними банками з приводу здійснення банківських

операцій;

3) між Національним банком та комерційними банками;

4) між комерційними банками з приводу створення союзів, асоціацій та інших виробничих утворень – членські правовідносини;

5) між Національним банком та урядом – відносини – взаємного представництва;

б) між Національним банком та органами представницької та виконавчої влади – призначення та звіт.

Банківські правовідносини також можуть бути класифіковані в залежності від характеру банківських операцій, тобто виділяють правовідносини, які опосередковують:

1) пасивні банківські операції, в яких банк виступає боржником – інститут банківського вкладу, банківського рахунку, випуск цінних паперів тощо;

2) активні банківські операції, в яких банк бере участь як кредитор – кредитні договори, договори про уступку грошової вимоги;

3) посередницькі банківські операції – розрахункові правовідносини;

4) допоміжні банківські операції – правовідносини з приводу надання інформаційних, консультаційних та інших послуг.

В залежності від змісту банківські правовідносини можуть бути класифіковані таким чином:

1) майнові, які пов'язані з грошовими коштами як видом майна;

2) немайнові, які пов'язані з забезпеченням режиму банківської таємниці, використанням тих чи інших найменувань, захистом ділової репутації банку, присвоєнням рейтингу тощо;

3) організаційні, які пов'язані з побудовою внутрішньої організаційної структури самого банку та банківської системи в цілому.

2.4. Банківське законодавство

Банківське законодавство – це система всіх упорядкованих певним чином нормативно – правових актів що регулюють суспільні відносини у сфері банківської діяльності. Воно є зовнішньою формою банківського права що відображає його внутрішню сутність (структуру).

В умовах побудови ринкової економіки країни континентального права створюють цілі комплексні масиви законодавства, що містять норми різних правових галузей (що стосуються сфери транспорту, інформатики, сільського господарства, освіти тощо). Цілком логічно віднести до них і правове регулювання відносин у сфері банківської діяльності.

На банківське законодавство покладено завдання адекватного вираження внутрішньої суті банківської системи, створення правових умов для підтримки її стабільності і водночас, закладення механізмів гнучкого реагування на зміну ситуації. Розв'язанню цього складного завдання сприяють кілька основних чинників. З одного боку, це поступова гармонізація національного законодавства, у першу чергу з європейським законодавством. З іншого боку, це своєрідність правового регулювання банківських відносин усередині країни, коли імперативне регулювання з боку центрального банку або іншого органу державної влади

Банківському законодавству притаманна низка особливих рис. По-перше, йдеться про міжгалузевий характер законодавства, що регулює банківську діяльність. Не викликає заперечень той факт, що до складу норм у сфері банківської діяльності належать норми як публічного, так і приватного права. Отже, можна говорити про комплексність банківського законодавства. Окремі акти банківського законодавства одночасно можуть належати і до інших галузей законодавства.

Особливістю банківського законодавства є й значна кількість нормативно-правових актів у сфері банківської діяльності, переважно підзаконних. Слід зазначити, що в економічно розвинених країнах (зокрема, Німеччині, США, Великобританії, Франції) налічують до двох

десятків законів, які регулюють банківську діяльність. Водночас кількість нормативних актів, що їх видають центральні банки або інші уповноважені державні органи, становить кілька сотень. І такий підхід має логічне підґрунтя. Зокрема, цілком правильним є те, що на рівні законодавчого регулювання держава не може так швидко реагувати на динамічні зміни у сфері грошово-кредитної системи, на відміну від оперативного прийняття підзаконних нормативних актів уповноваженим органом (як правило, центральним банком).

Саме тому основний масив банківського законодавства в Україні і представлений відомчими актами НБУ, який наділений повноваженнями в галузі нормотворчості. У світлі зазначеного можна вказати на таку особливість банківського законодавства, як наявність спеціального правотворчого органу. Але, на жаль, немає єдиного кодифікованого акта у сфері банківської діяльності, на відміну від багатьох інших галузей законодавства.

Перша – міжгалузевий характер банківського законодавства, адже воно містить норми різних галузей права. Найбільшого значення тут набувають норми конституційного, адміністративного, цивільного та фінансового права. Разом із тим багатогранність самої банківської діяльності дає підстави включати до складу банківського законодавства ще й норми кримінального права (наприклад, кримінальна відповідальність за виготовлення, збут фальшивих грошей, цінних паперів та іноземної валюти або за порушення правил про валютні операції), цивільно-процесуального права (наприклад, відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника або порядок стягнення коштів за виконавчими документами з установ, підприємств та організацій) та інших галузей права. Враховуючи інтегративний характер банківського законодавства, його можна назвати комплексною галуззю законодавства, яка є окремою специфічною структурою в системі національного законодавства.

Другою особливістю банківського законодавства України є значна кількість підзаконних нормативних актів. І в той же час законів, що регулюють різні аспекти і питання банківської діяльності – недостатньо. В таких країнах, як Великобританія, Німеччина, США, Франція, налічується більше двох десятків законів, що забезпечують функціонування кредитної системи цих країн.

Недостатня кількість законів у цій сфері пояснюється, з одного боку, складною і повільною процедурою їх прийняття, а з іншого. – тим, що банківські відносини надто динамічні. Це вимагає постійного внесення змін, спрямованих на вдосконалення зазначеної діяльності, що забезпечується оперативним прийняттям підзаконних нормативних актів. Отже, має місце перекис законодавства в бік відомчих нормативних актів.

Відомчі нормативні акти (постанови, інструкції, положення і правила) видаються на виконання та в межах закону і покликані усунути прогалини в правовому регулюванні банківських суспільних відносин.

Третьою особливістю банківського законодавства є те, що основний його масив, як зазначалось, представлений відомчими нормативними актами. При цьому деякі державні органи управління спеціальної компетенції наділені функціями нормотворчого характеру і видають підзаконні нормативні акти, які мають міжвідомчий характер, відображають специфічну сферу їх діяльності і є обов'язковими для всіх юридичних і фізичних осіб.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте норми банківського права?
2. Назвіть критерії класифікації норм банківського права?
3. В чому полягає зміст банківських правовідносин?
4. Визначте особливості об'єктного і суб'єктного складу банківських правовідносин?
5. Охарактеризуйте зміст банківських правовідносин?
6. Визначте видів банківських правовідносин?

Тестові завдання

За методом правового регулювання розрізняють норми:

- а). регулятивні, охоронні;
- б). матеріальні, процесуальні;
- в). відносини засновані на рівності сторін

До специфічних ознак банківських правовідносин не відноситься:

- а). наявність спеціального суб'єкта банку і кредитної організації;
- б). наявність спеціального об'єкта фінансових інструментів;
- в). розвиток грошового, фондового ринків.

Об'єктами банківських правовідносин є:

- а). фінансові інструменти;
- б). лише грошові кошти в готівковій та безготівковій формі;
- в). лише грошові кошти в безготівковій формі.

Назвіть суб'єктів банківської діяльності:

- а). готівкові кошти;
- б). кредитні ресурси;
- в). банківські установи.

Відносини, що виникають у процесі діяльності НБУ з приводу регулювання грошового обігу та реалізації особливого статусу центрального банку врегульовуються нормами:

- а). господарського права;
- б). фінансового права;
- в). цивільного права.

ТЕМА 3

НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ ЯК ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК ДЕРЖАВИ ТА ОСОБЛИВИЙ ОРГАН ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЙОГО ПРАВОВИЙ СТАТУС І КОМПЕТЕНЦІЯ

3.1. Національний банк України як особливий орган державного управління

Центральний банк будь-якої держави займає особливе місце в банківській системі, він є особливим органом, виступає головним банком і у зв'язку з цим наділений особливим правовим статусом. З прийняттям Конституції України вперше з'явилася модель законодавчої основи функціонування Національного банку України, який є органом, що здійснює регулятивне державне управління банківською системою. Національний банк України сьогодні є одним із найважливіших інститутів держави, діяльність якого ґрунтується на широких конституційних засадах.

Правовий статус, принципи організації та діяльності Національного банку України визначені Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України».

Згідно зі статтею 99 Конституції України Національний банк України є центральним банком України, основною функцією якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці України – гривні.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, відповідним законом та іншими законами України. У цьому визначенні закріплена подвійна правова природа НБУ: з однієї сторони, він є центральним банком, тобто, банківською установою, яка має право здійснювати певні банківські операції у порядку, визначеному

банківським законодавством, а з іншої сторони – особливим органом державного управління.

Ключовим для визначення правового статусу НБУ є поняття його автономії. Національний банк України є органом зі спеціальним статусом. Це означає, що він не відноситься до жодної гілки влади. Така особливість правового статусу НБУ зумовлена, в першу чергу, його основною функцією – забезпеченням стабільності гривні. Для виконання цієї функції НБУ повинен бути наділений певною самостійністю та незалежністю від інших органів державної влади.

НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису адміністративних витрат, а у визначених законом випадках – також за рахунок Державного бюджету України.

НБУ є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і закріплено за ним на праві господарського відання.

НБУ має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є частина його прибутку до розподілу, а при необхідності – Державний бюджет України.

НБУ може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами. Національний банк, його установи, філії та представництва мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями НБУ, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. НБУ не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають

за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Незалежність центрального банку може розглядатися в двох аспектах – як політична, (це є автономія при встановленні цільових орієнтирів грошової маси), так і як економічна (охоплює питання вибору інструментів грошово-кредитної політики, надання кредитів уряду та ін.). Крім того, в науковій літературі називаються і більш конкретні фактори незалежності центрального банку, наприклад, інституціональна, особиста, функціональна та фінансова незалежність. У всіх випадках мова йде здебільшого про відносини з урядом. Центральним питанням, у якому ця незалежність порушується, є ті питання грошово-кредитної політики, які перш за все пов'язані з дефіцитом державного бюджету, участю центрального банку в обслуговуванні державного боргу, а також використання золотовалютних резервів.

3.2. Органи управління Національного банку України

Ефективність функціонування банківської системи України значною мірою залежить від рівня кваліфікації апарату управління НБУ як частини єдиного механізму банківської системи. Успішне виконання апаратом управління НБУ завдань і функцій, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність», можливе лише на основі наукового підходу до визначення його організаційної структури та діяльності.

До керівних органів НБУ відносяться Рада НБУ і Правління НБУ. Вищим органом управління НБУ є Рада Національного банку України. Керівним органом НБУ є Правління Національного банку України.

До основних повноважень Ради Національного банку відносяться виконання найбільш важливих завдань у галузі банківської діяльності. Зокрема, відповідно до Конституції України основними завданнями Ради НБУ є розроблення Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за проведенням грошово-кредитної політики. Рада НБУ

здійснює нагляд за системою внутрішнього контролю НБУ. Рада НБУ не має права втручатися в оперативну діяльність Правління НБУ.

Членом Ради НБУ може бути громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у галузі економіки, фінансів чи права і при цьому має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою та має бездоганну ділову репутацію, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

До складу Ради НБУ входять члени Ради НБУ, призначені Верховною Радою України та Президентом України. Верховна Рада України призначає чотирьох членів Ради Національного банку шляхом прийняття відповідної постанови. Президент України призначає чотирьох членів Ради НБУ шляхом видання відповідного указу. Голова НБУ, який призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України, входить до складу Ради Національного банку за посадою.

Рада Національного банку утворює Аудиторський комітет з метою оцінки надійності та результативності системи внутрішнього контролю в НБУ, повноти та достовірності річної фінансової звітності НБУ. Аудиторський комітет є консультативним робочим органом Ради НБУ та діє на підставі положення, що затверджується Радою НБУ. До складу Аудиторського комітету, крім членів Ради НБУ, можуть входити незалежні експерти. Незалежним експертом може бути особа, яка має повну вищу освіту у галузі економіки, фінансів чи права або науковий ступінь у цих галузях, досвід роботи за фахом не менше 10 років та має бездоганну ділову

репутацію, зокрема не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

Правління Національного банку є колегіальним органом та складається з шести осіб: Голови Національного банку, першого заступника та заступників Голови Національного банку. Правління Національного банку очолює Голова Національного банку. Таким чином, Правління, на відміну від Ради Національного банку, яка визначає основні засади грошово-кредитної політики України, безпосередньо забезпечує реалізацію зазначеного напрямку фінансової політики держави.

Голова НБУ призначається на посаду Верховною Радою України за поданням Президента України строком на сім років. Одна й та сама особа не може бути Головою Національного банку більше ніж два строки поспіль. Головою НБУ може бути громадянин України, який постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту у галузі економіки чи фінансів або науковий ступінь у галузі економіки чи фінансів і при цьому має не менше 10 років досвіду роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, які забезпечують проведення та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою та має бездоганну ділову репутацію, зокрема, не має судимості, не погашеної і не знятої в установленому законом порядку.

3.3. Повноваження Національного банку України

Зміст діяльності НБУ розкривається через систему його функцій, в основних напрямках функціонування. Для виконання завдань, покладених на цей особливий центральний орган Державного управління Законом України «Про Національний банк України» (статті 6 і 7), передбачено такі функції.

Функції, які здійснюються всіма без винятку центральними банками, поділяють на регулюючі, контрольні й обслуговуючі. До регулюючих

функцій відносять: управління сукупним грошовим обігом; регулювання грошово-кредитної сфери; регулювання попиту та пропозиції на кредит. Контрольні функції включають: здійснення контролю за функціонуванням кредитно-банківської системи; проведення валютного контролю. Обслуговуючі функції полягають: в організації платіжно-розрахункових відносин комерційних банків; у кредитуванні банківських установ і уряду; у виконанні центральним банком ролі фінансового агента уряду.

Функції НБУ закріплені у Конституції України та Законі України «Про Національний банк України». Виходячи із норм зазначених законодавчих актів, функції НБУ можна поділити на такі дві групи: основна функція НБУ; інші (допоміжні) функції НБУ.

Насамперед, ст. 99 Конституції України та ст. 6 Закону України «Про Національний банк України» визначають, що основною функцією НБУ є створення таких грошово-кредитних механізмів, які спроможні забезпечити стабільність національної грошової одиниці (гривні) з метою цінової стабільності, стримування інфляції, платоспроможності, що створює передумови для економічного зростання в країні. Стабільність грошової одиниці, як відомо, пов'язана зі стабільністю споживчих цін і курсовою політикою держави. На виконання своєї основної функції НБУ сприяє забезпеченню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, цінової стабільності, тобто утриманню системи цін на певному рівні підтриманням стабільного курсу грошової одиниці України. Основною метою цінової стабільності і є забезпечення купівельної спроможності національної грошової одиниці, яка досягається завдяки підтриманню низького рівня інфляції.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк виконує і ряд інших функцій.

Велике значення для ефективності банківського регулювання має нормотворча функція НБУ. НБУ нормативно-правові акти з питань, віднесених до його повноважень, які є обов'язковими для органів державної

влади і місцевого самоврядування, банків, підприємств, організацій та установ незалежно від форм власності, а також для фізичних осіб.

Нормативно-правові акти НБУ (інструкції, положення, правила) видаються і затверджуються у формі постанов Правління НБУ. Вони не можуть суперечити законам та іншим законодавчим актам України і не мають зворотної сили, крім випадків, коли вони згідно з законом пом'якшують або скасовують відповідальність. Нормативно-правові акти Національного банку підлягають обов'язковій державній реєстрації в Міністерстві юстиції України та набувають чинності відповідно до законодавства України. Нормативно-правові акти Національного банку можуть бути оскаржені відповідно до законодавства України. В практиці нормотворення НБУ набули поширення і такі види документів, як листи і телеграми, які не можуть мати нормативного характеру і не відповідають вимогам, встановленим Єдиною державною системою діловодства.

Національний банк виступає кредитором останньої інстанції для банків і організовує систему рефінансування, якою визначаються форми, порядок, умови та ліміти кредитування банків. Національний банк надає кредити комерційним банкам для підтримки ліквідності за ставкою, не нижчою від ставки рефінансування НБУ, та в порядку, визначеному ним з метою впливу на грошовий обіг та кредитування НБУ встановлює облікову та ломбардні відсоткові ставки, розмір яких визначається залежно від рівня інфляції, попиту і пропозицій на кредит на кредитних аукціонах міжбанківського ринку НБУ, виступаючи емісійним центром держави, має виключне право на введення в обіг (емісію), гризні і розмінної монети, організовує їх обіг і вилучення з обігу Готівка перебуває в обігу у вигляді грошових знаків банкнот і монет. Для друкування банкнот, і карбування монет в Україні діють фабрика банкнотного паперу і банкотно-монетний двір. НБУ визначає систему захисту.

Банкноти і монети, які вводяться в обіг НБУ, є безумовними зобов'язаннями НБУ і забезпечуються всіма його активами. Гривня як

національна валюта є єдиним законним платіжним засобом, на території України, приймається всіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки; вклади, акредитиви та для переказів. Національний банк встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його.

На НБУ, комерційні банки України покладено обов'язок вилучати фальшиві, підроблені або такі, що не мають необхідних ознак платіжності, грошові знаки. Порядок вилучення таких грошових знаків встановлюється НБУ і регулюється відповідними нормативними актами. Виготовлення з метою введення в обіг або введення в обіг підроблених грошових знаків тягне за собою кримінальну відповідальність.

До функцій НБУ належить організація розрахунків та бухгалтерського обліку. НБУ встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує організацію розрахунків, дає дозволи на здійснення клірингових операцій та розрахунків.

Національний банк забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини комерційних банків та через їхні власні розрахункові системи.

Усі розрахунки в господарському обігу України юридичні та фізичні особи здійснюють як готівкою, так і у безготівковому порядку через установи банків відповідно до правил здійснення розрахункових і касових операцій, затверджених НБУ. Національний банк також встановлює обов'язкові для банків стандарти та правила ведення бухгалтерського обліку і звітності, що відповідають вимогам законодавства України.

Особливе місце НБУ посідає в проведенні валютної політики держави і йому належить активна роль щодо операцій з валютними цінностями.

НБУ діє як уповноважена державна установа при застосуванні законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль. Він здійснює валютні Інтервенції купівлею-продажем валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні. Валютні цінності та інше майно резидентів, які перебувають за межами України, підлягають обов'язковому декларуванню у НБУ. Порядок і терміни декларування встановлюються ним же. Національний банк гарантує таємницю зазначеної інформації.

Національний банк організовує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи в цілому, визначає курс грошової одиниці відносно – валют інших країн. Національний банк визначає вид грошових знаків, їхній номінал, відмінні ознаки і систему захисту. Національний банк України зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси, накопичує золотовалютні резерви і здійснює операції з ними та банківськими металами. Національний банк України встановлює порядок визначення облікової ставки та інших відсоткових ставок за своїми операціями, дає дозвіл на створення комерційних банків шляхом їхньої реєстрації та видає ліцензії на виконання банківських операцій, встановлює банкам та іншим фінансово-кредитним установам нормативи обов'язкового резервування коштів.

Національний банк визначає вид грошових знаків, їх номінал, відмінні ознаки і систему захисту. НБУ зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси, накопичує золотовалютні резерви і здійснює операції з ними та банківськими металами. НБУ встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями, дає дозвіл на створення комерційних банків шляхом їх реєстрації та видає ліцензії на виконання банківських операцій, встановлює банкам та іншим фінансово-кредитним установам нормативи обов'язкового резервування коштів.

Виходячи із статусу незалежного органу та функціональних особливостей правового статусу, НБУ повинен бути єдиним емісійним центром, який як публічна установа держави користується монопольним правом грошової емісії на території країни. Він повинен бути банком держави, який зобов'язується підтримувати загальнодержавні економічні програми якщо вони звичайно не суперечать грошово-кредитній політиці. Він також повинен бути банком банків, тобто виступати кредитором останньої інстанції, який надає банкам і фінансово-кредитним інститутам можливість рефінансування на певних умовах і у випадках тимчасового дефіциту ліквідних коштів. Одночасно Національний банк України повинен залишатися органом банківського нагляду і контролю, який визначає необхідний рівень стандартизації і компетентності в національній кредитно-фінансовій системі. Таким чином, можна говорити про подвійну правову природу центробанку, який, з одного боку, є органом державного управління в сфері банківської діяльності, а з іншого – займається господарською діяльністю.

Одержання прибутку не є метою діяльності НБУ, однак існує внутрішнє протиріччя зі статтями 4 та 15 Закону «Про Національний банк України», які передбачають здійснення видатків центрального банку за рахунок власних доходів, а також порядок відрахувань доходів до Державного бюджету України. Таким чином, НБУ об'єктивно не може звільнитися від діяльності, спрямованої на отримання прибутку.

Визначаючи валютну політику, НБУ здійснює заходи, спрямовані на забезпечення поступової лібералізації і децентралізації валютного ринку України.

За сучасних умов дедалі більшого розвитку набуває міжнародне співробітництво в галузі правового регулювання банківської діяльності. У зв'язку з цим Національний банк представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших держав, з міжнародними фінансовими організаціями.

НБУ тісно співпрацює з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком та Європейським банком реконструкції і розвитку, Банком міжнародних розрахунків у Базелі, центральними та провідними комерційними банками Західної Європи та США з питань монетарної політики, організації банківського нагляду, банківської статистики, складання платіжного балансу, впровадження прийнятих у міжнародній практиці систем розрахунків та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Для підготовки банківської та фінансової статистики, аналізу економічної ситуації Національний банк має право безплатно одержувати необхідну інформацію від органів державної влади і місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності.

Отже, банківські операції, що здійснюються Національним банком України, створюють передумови державного регулювання грошового ринку, а їх перелік наближається до міжнародних стандартів, тобто це операції, які фактично проводять центральні банки розвинених країн.

3.4. Банківський нагляд та банківське регулювання

Банківське регулювання здійснюється, як правило, органами, які мають нормотворчі функції, насамперед це парламент. Саме він формує законодавчу базу для ефективного впливу на діяльність банків відповідно до державних цілей, контролюючи її застосування та вдосконалюючи її. Функція банківського нагляду переважно покладається на незалежний від решти виконавчої влади орган банківського нагляду (окрема установа або центробанк, в Україні таким органом є НБУ). Потреба в постійній зміні законодавчої бази вимагає часткового передання парламентом нормотворчої функції органам нагляду.

Існує дискусія стосовно того, чи варто відокремлювати органи нагляду від центрального банку, чи сприяють мегарегулятивні повноваження ефективнішому регулюванню у фінансовій сфері, тому що банківську сферу

важко вже розглядати окремо. В Україні ця дискусія проводилася в ракурсі питання підпорядкування НБУ України Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, оскільки НБУ вже виконує функції банківського нагляду. Відповіді на це запитання остаточної не існує, оскільки у міжнародній практиці зустрічаються обидва випадки.

Починаючи зі 70-х років, банки стають міжнародно активними і тому виникає потреба у міжнародній кооперації органів нагляду. Така координація відбувається в рамках Базельського комітету з питань банківського нагляду, в рамках якого сформульовано низку документів, що стали визначальними для банківського регулювання більшості країн світу.

Відповідно до ст. 1 Закону про НБУ банківське регулювання – одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства. Зміст поняття «банківське регулювання» включає в себе більш вузьке за змістом поняття «банківський нагляд».

Під банківським наглядом розуміється система контролю та активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку.

З визначень понять «банківське регулювання» і «банківський нагляд» можна зробити висновок, що банківський нагляд є частиною функції банківського регулювання Національного банку.

Натомість у Закону України «Про Національний банк України» поняття банківського регулювання і банківського нагляду розглядаються як єдина самостійна функція НБУ, яка складається з двох взаємозалежних і взаємо-доповнювальних частин.

У ст. 55 Закону України «Про Національний банк України» визначено, що Національний банк здійснює функції банківського регулювання і банківського нагляду, таким чином, виконує дві різні, а головне, окремі функції.

З понять «банківське регулювання» і «банківський нагляд» не можна однозначно визначитися у їх змісті і підпорядкованості. Саме тому очевидна суперечність, навіть колізійність у наведених у законодавстві підходах до розуміння сутності вищенаведених термінів. Так, деякі з науковців ототожнюють ці поняття, інші визначають підпорядкованість і взаємозалежність цих понять, а треті – зовсім їх розмежують. Таким чином, існують різні підходи до співвідношення понять «банківське регулювання» та «банківський нагляд». Загалом, у зарубіжній банківській науці ці поняття, зазвичай, не розмежують, а ототожнюють, об'єднуючи їх терміном «банківський нагляд». Підтвердженням цього є назва відомої міжнародної організації «Базельський комітет з питань банківського нагляду».

Зауважимо, що ефективний банківський нагляд ґрунтується на адекватній законодавчій та методологічній базі банківського регулювання. Діяльність служби банківського нагляду дає позитивні результати лише тоді, коли вона підкріплена міцним законодавством і чіткими правилами регулювання банківської діяльності. При цьому правова інфраструктура банківського контролю може змінитися залежно від країни, але у багатьох випадках вона повинна мати три рівні: законодавство, серії регулятивних правил та роз'яснення політики.

Таким чином, на нашу думку, банківський нагляд є складовою системи регулювання, яка виконує контролюючу функцію. Банківський нагляд включає контроль за діяльністю банків – моніторинг і заходи впливу та нормотворчу діяльність органу банківського нагляду. Орган банківського нагляду хоч і не може приймати закони, але може оперативного реагувати на

зміни у банківській системі ухваленням підзаконних нормативно–правових актів.

В Україні поняття «банківський нагляд» по відношенню до банківського регулювання має підпорядкований, взаємозалежний характер, оскільки:

1) банківське регулювання передбачає встановлення загальних правил, а нагляд забезпечує виконання цих правил;

2) банківське регулювання передбачає, перш за все, ефективне управління усією банківською системою, а нагляд спрямовує зусилля на покращення ситуації у конкретному банку;

3) банківське регулювання не передбачає безпосереднього втручання у справи комерційних банків, а нагляд якраз деталізує і систематизує методи впливу на них.

НБУ здійснює банківський нагляд на індивідуальній та консолідованій основі, направляє банкам обов'язкові до виконання письмові вимоги про усунення виявлених у їх діяльності порушень і застосовує заходи впливу, передбачені Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що поняття «банківське регулювання» є більш широким і включає в себе як структурний елемент банківський нагляд. Вважається, що банківський нагляд за своєю суттю передбачає функцію спостереження за належним виконанням регулюючих обмежень щодо банківської системи з боку органів регулювання.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. В чому полягає суть подвійної правової природи НБУ?
2. Охарактеризуйте НБУ як юридичну особу?
3. З чого складається організаційна структура Національного банку України?
4. Який правовий статус Ради НБУ?
5. Визначте правовий статус Правління НБУ?

6. В чому полягає правовий статус голови НБУ?
7. Який правовий статус філій НБУ?
8. В чому полягають основні завдання і функції Національного банку України?
9. Які заходи впливу застосовує НБУ до банків за порушення ними банківського законодавства?

Тестові завдання

Основною функцією НБУ є:

- а). випуск грошей в обіг;
- б). реалізація державної політики з питань захисту державних секретів у системі Національного банку;
- в). забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Голову НБУ призначають на :

- а). три роки;
- б). п'ять років;
- в). сім років.

Під час проведення політики грошово–кредитної експансії процентна політика центрального банку спрямована на:

- а). обмеження ресурсної бази банків;
- б). збільшення попиту на кредит з боку економічних суб'єктів;
- в). зменшення попиту на кредит з боку банків.

На ринку державних цінних паперів НБУ виконує функції:

- а). координаційну;
- б). регулятивну;
- в). контрольну.

Згідно з чинним законодавством НБУ дозволяється здійснювати операції з цінними паперами:

- а). на первинному ринку;
- б). на вторинному ринку;
- в). на первинному і вторинному ринках.

ТЕМА 4
БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ.
ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ КОМЕРЦІЙНИХ
БАНКІВ

4.1. Структура банківської системи держави та банківської діяльності

Банківська система будь-якої держави – це сукупність банківських установ, які створені та діють на території відповідної держави згідно з її законодавством у сфері залучення грошових коштів населення та юридичних осіб, надання кредитів та ведення рахунків клієнтів.

Фінансово-кредитна система – це сукупність фінансових, інвестиційних та кредитних інститутів держави.

Необхідно зазначити, що в науці існує дискусія щодо співвідношення понять «банківська система» та «фінансово-кредитна система». Деякі автори включають до банківської системи також і інші фінансово-кредитні установи (кредитні спілки, інвестиційні фонди, довірчі товариства, ломбарди та ін.). Проте, більш обґрунтованою є позиція тих фахівців, які вважають, що зазначені системи не є синонімами. Фінансово-кредитна система та банківська система співвідносяться як загальне та часткове, тобто остання є частиною першої.

Прийнято розрізняти одно та дворівневу банківські системи. Однорівнева банківська система передбачає переважно горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій і функцій. У межах такої системи всі кредитні установи, у тому числі центральний банк, знаходяться на одному ієрархічному рівні, виконуючи аналогічні функції у кредитно-розрахунковому обслуговуванні клієнтів. Цей принцип побудови характерний, головним чином, для країн з нерозвинутою економікою, а також для країн з адміністративно-командною побудовою апарату управління. Яскравим прикладом банківської системи цього типу була банківська система Радянського Союзу.

Банківські системи розвинених країн мають багато спільного, що обумовлено однотипністю існуючої в цих країнах ринкової економіки. Ринковий характер економіки визначає та обставина, що кредитно-банківська система діє через ринок капіталів. При цьому приватний капітал користується підтримкою державного капіталу фіскального характеру. Ринок грошей і капіталу не обмежується вільним рухом таких своєрідних товарів (фінансових інструментів) в країні, але й носить значною мірою зовнішньоекономічний характер. Держави здійснюють регулюючий вплив на цей ринок за допомогою певного набору інструментів грошово-кредитної політики, в тому числі шляхом проведення грошово-валютних інтервенцій та протекціоністських заходів.

Аналізуючи організацію банківських систем західних держав в умовах розвиненої економіки, фахівці дійшли висновку щодо трьох основних напрямів розвитку таких систем та їх складових: 1) банківські системи з великою кількістю банків з небагатьма відділеннями (unit banking); 2) банківські системи з невеликою кількістю банків із багатьма відділеннями (branch banking); 3) банківські системи з багатьма банками, пов'язаними участями (chain banking).

При цьому більшість європейських країн йде другим шляхом. В Україні на сучасному етапі розвитку банківської системи вона об'єднує в собі риси перших двох напрямів з поступовою переорієнтацією на другий варіант.

Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, тобто є дворівнева. Найбільш активною і потужною ланкою у системі кредитно-фінансових інститутів України є комерційні банки.

Для будь-яких банківських систем, як правило, характерна наявність універсальних та спеціалізованих фінансово-кредитних установ одночасне існування великих і малих банків та інших кредитних установ, в тому числі поза банківських.

Банківська система виступає складовою кредитної системи держави й являє собою сукупність різних за організаційно-правовою формою та спеціалізацією національних банківських установ, що існують у межах єдиної фінансової системи та єдиного грошово-кредитного механізму в певний проміжок часу (певний історичний період).

Абсолютно виправданим є твердження, що особливості національної кредитної (і банківської в тому числі) системи значно впливають на вибір шляхів проведення центральним банком грошово-кредитної політики та інструментарію, який відображає реалії розвитку національної банківської системи в певний період. Тому не можна визначати банківську систему просто як сукупність кредитно-фінансових інститутів, які діють на території певної держави. Це значно складніший механізм, який включає ряд взаємопов'язаних елементів. Зокрема, відповідно до банківської енциклопедії банківська система являє собою «сукупність банків, банківської інфраструктури, банківського законодавства, банківського ринку».

Дворівнева банківська система будується на взаємовідносинах між банками у двох площинах – по вертикалі та по горизонталі. По вертикалі – відносини підлеглості між центральним банком як керівним, керуючим та низовими ланками – комерційними банками; по горизонталі – відносини рівного партнерства між будь-якими низовими ланками.

У дворівневій структурі банківської системи повинні чітко розрізнятися нормативно-регулюючі та контрольні функції центрального банку, з одного боку, і функції комерційних банків з іншого. Дворівнева банківська система притаманна країнам з розвинутою ринковою економікою.

Комерційні банки в економіці країни виконують декілька важливих функцій:

- мобілізації вільних грошових коштів і перетворюючи їх у капітал;
- кредитування підприємств, держави та населення;
- забезпечення розрахунково-платіжного механізму;
- емісійно-засновницька функція;

- інформаційна функція.

Виконуючи функцію мобілізації вільних грошових коштів і перетворюючи їх у капітал, банки акумулюють грошові доходи і заощадження у вигляді вкладів. Вкладник отримує винагороду у вигляді відсотка, а сконцентровані у вкладах заощадження перетворюються на позиковий капітал, що використовується банками для надання кредитів підприємствам і населенню. Користувачі позик вкладають кошти в розширення виробництва, купівлю нерухомості, споживчих товарів, що, в результаті забезпечує розвиток виробничих сил країни в цілому.

Важливе економічне значення має функція кредитування підприємств, держави та населення. Пряме надання в борг вільних грошових капіталів їх власниками користувачам позик у практичному господарському житті ускладнено. Банк виступає як фінансовий посередник, отримуючи грошові кошти у кінцевих кредиторів і передаючи їх кінцевим користувачам кредитів.

Однією з основних функцій банків є забезпечення розрахунково-платіжного механізму. Більша частина розрахунків між підприємствами здійснюється безготівковим шляхом. Виступаючи як посередники у платежах, банки виконують для своїх клієнтів операції, пов'язані з проведенням розрахунків і платежів. Необхідність виконання у встановлений строк кожного документа, безперебійність розрахунків та їх прискорення вимагають від банків розробки методології організації розрахунків з метою їх вдосконалення та відповідного контролю. Для прискорення розрахунків, зменшення витрат і підвищення надійності операцій впроваджуються електронні системи розрахунків.

Емісійно-засновницька функція виконується банками шляхом запуску та розміщення цінних паперів (акцій, облігацій). Виконуючи цю функцію, банки стають каналом, що забезпечує спрямування заощаджень на виробничі цілі. Ринок цінних паперів доповнює систему банківського кредиту і взаємодіє з нею. Наприклад, комерційні банки надають посередникам ринку цінних паперів (компаніям-засновникам і позики для підписки на цінні

папери нових випусків, а ті продають банкам цінні папери для перепродажу в роздріб. Зобов'язання на значні суми, випущені великими компаніями, можуть бути розмішені банком шляхом продажу своїм клієнтам, а не шляхом вільного продажу на фондовій біржі.

Інформаційна функція виконується банками оскільки вони мають можливість постійно контролювати економічну ситуацію, складають детальні фінансово-економічних звіт про стан економіки в країні, здійснюють для клієнтів пошук потенційних партнерів надають їм інформацію з широкого кола економічних і юридичних питань (злиття та поглинання, нові інвестиції та складанню річних звітів).

Банківська система бере участь у виконанні основних функцій фінансової системи, зокрема шляхом :

- забезпечення способів переміщення фінансових ресурсів у часі, через кордони держав та між окремими галузями економіки тощо;
- розробки та забезпечення способів управління ризиками;
- забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- забезпечення безперебійного функціонування платіжних систем, зокрема шляхом вдосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, що сприяють торгівлі;
- забезпечення насичення ринку ціновою інформацією, що дозволяє координувати децентралізований процес прийняття рішень в окремих галузях економіки.

В Україні функціонують банки, види яких можна класифікувати за різними критеріями

За формою власності банки поділяються на державні та з колективною формою власності.

Відповідно до рішення Комітету з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем від 29 грудня 2017 року № 444 передбачені такі групи:

Банки з державною часткою – банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку.

Банки іноземних банківських груп – банки, контрольні пакети акцій яких належать іноземним банкам або іноземним фінансово-банківським групам.

Банки з приватним капіталом – банки, в яких серед кінцевих власників істотної участі є один чи кілька приватних інвесторів, що прямо та/або опосередковано володіють не менше ніж 50% статутного капіталу банку.

Такий розподіл Національний банк використовуватиме виключно для представлення результатів діяльності банківської системи України.

Розподіл банків на групи на 2018 рік

№ з/п	
	I. Банки з державною часткою
1	АТ «Укрексімбанк»
2	АТ «Ощадбанк»
3	ПАТ КБ «Приватбанк»
4	АБ «Укргазбанк»
5	ПАТ «Розрахунковий Центр»
	II. Банки іноземних банківських груп
6	ПАТ «Промінвестбанк»
7	ПАТ «Укрсоцбанк»
8	АТ «Райффайзен Банк Аваль»
9	ПАТ «ВТБ Банк»
10	ПАТ «Кредобанк»
11	ПАТ «БТА Банк»
12	АТ «УкрСиббанк»
13	ПАТ «Ідея Банк»
14	ПАТ КБ «Правекс-Банк»
15	ПАТ «Креді Агріколь Банк»
16	АТ «Піреус Банк МКБ»
17	ПАТ «Альфа-Банк»
18	ПАТ «ІНГ Банк Україна»
19	АТ «ОТП Банк»
20	ПАТ «Сітібанк»
21	АТ «Прокредит Банк»
22	ПАТ «Сбербанк»

23	АТ «БМ Банк»
24	ПАТ «Банк Форвард»
25	ПАТ «Кредит Європа Банк»
26	ПАТ «Кредитвест Банк»
27	ПАТ «Дойче Банк ДБУ»
28	ПАТ»СЕБ Корпоративний Банк»
	Ш. Банки з приватним капіталом
29	ПАТ «Банк Альянс»
30	АТ «Альтбанк»
31	ПАТ «Полікомбанк»
32	АТ «Таскомбанк»
33	ПАТ «Банк Фамільний»
34	ПАТ АКБ «Львів»
35	ПАТ «ОКСІ Банк»
36	ПАТ «А - Банк»
37	ПАТ «ВіЕс Банк»
38	АКБ «Індустріалбанк»
39	ПАТ «Марфін Банк»
40	Акціонерний Банк «Південний»
41	ПАТ «Полтава-Банк»
42	ПАТ «ПУМБ»
43	ПАТ «Банк «Грант»
44	ПАТ «Мегабанк»
45	ПАТ «Скай Банк»
46	ПАТ «Асвіо Банк»
47	ПАТ «Комінвестбанк»
48	ПАТ «Банк «Український капітал»
49	ПАТ АКБ «Аркада»
50	АТ «Метабанк»
51	АТ «Місто Банк»
52	ПАТ «Юнекс Банк»
53	АТ «КІБ»
54	ПАТ «Айбокс Банк»
55	ПАТ «Універсал Банк»
56	ПАТ «КБ «Земельний Капітал»
57	ПАТ «Банк Кредит Дніпро»
58	ПАТ «АБ «Радабанк»
59	АБ «Кліринговий Дім»
60	ПАТ «Перший Інвестиційний Банк»
61	ПАТ «Банк Восток»
62	ПАТ «АКБ «Траст-Капітал»
63	«Український Банк Реконструкції та Розвитку»
64	ПАТ «Банк Інвестицій та Заощаджень»
65	ПАТ «АКБ «Конкорд»

66	АТ «Укрбудінвестбанк»
67	ПАТ «Мотор-Банк»
68	ПАТ «КБ «Глобус»
69	ПАТ «АП Банк»
70	ПАТ «МІБ»
71	ПуАТ «КБ «Акордбанк»
72	ПАТ «Банк 3/4»
73	ПАТ «Європромбанк»
74	ПАТ «Вернум Банк»
75	ПАТ КБ «Центр»
76	ПАТ «Банк Січ»
77	ПАТ «Діві Банк»
78	ПАТ «Альпарі Банк»
79	ПАТ «Банк Авангард»
80	ПАТ «Банк «Портал»
81	ПАТ «Кристалбанк»
82	ПАТ «РВС Банк»

Згідно із ст. 7 закону України «Про банки і банківську діяльність» державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Він створюється за рішенням Кабінету Міністрів України., а також Комітет в банківську практику вводиться категорія банків з державною часткою власності – це банки, в яких держава володіє часткою понад 75%.

За організаційно-правовою формою згідно із ст. 336 Господарського кодексу України та ст.6 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства або кооперативного банку.

Особливості правового статусу, порядку створення, діяльності, реорганізації та ліквідації банків визначаються цим Законом та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Учасниками банку можуть бути учасники цивільних відносин. Держава Україна може бути учасником банку в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, громадські об'єднання, політичні

партії, релігійні та благодійні організації.

Забороняється використовувати для формування статутного капіталу банку бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення, кошти, одержані в кредит та під заставу, а також збільшувати статутний капітал банку для покриття збитків.

Банки мають право створювати банківські об'єднання, види яких визначаються законом. Банк може бути учасником лише одного банківського об'єднання.

Умови та порядок створення, державної реєстрації, ліцензування діяльності та реорганізації банків, вимоги щодо статуту, формування статутного капіталу та інших фондів, а також здійснення функцій банків встановлюються законом про банки і банківську діяльність. Законодавство про господарські товариства та про кооперацію поширюється на банки в частині, що не суперечить чинному законодавству України.

Господарським кодексом України, зокрема ст. 338 визначено, що Кооперативний банк – це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності. Відповідно до закону можуть створюватися місцеві та центральний кооперативні банки.

2. Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї.

3. Кожний учасник кооперативного банку незалежно від його участі (паю) у статутному капіталі банку має право одного голосу.

Кооперативні банки створюються в порядку, передбаченому банківським законодавством, з урахуванням законодавства про кооперацію, за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки (ст. 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність»).

Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. Учасниками центрального

кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.

За сектором ринку, на яких функціонують банківські установи, банки поділяються на:

- міжнародні, які здійснюють свою діяльність як в Україні, так і за її межами;
- загальнонаціональні (міжрегіональні), які здійснюють свою діяльність на території всієї країни;
- регіональні, що обслуговують, як правило, клієнтів одного регіону (міста, району, області).

За походженням капіталу банки класифікуються на вітчизняні банки, банки з іноземним капіталом та філії іноземних банків.

Відповідно до ст.334 Господарського кодексу України банки в Україні можуть функціонувати як універсальні та спеціалізовані банківські установи.

Універсальний банк - це кредитна установа, що здійснює усі не заборонені законодавством види банківських операцій і обслуговує широке коло клієнтів-фізичних осіб та клієнтів-юридичних осіб різних організаційно-правових форм та форм власності.

Переваги універсальних банків полягають:

- у всебічному сервісі для клієнтів («все з одних рук»);
- у наданні специфічних послуг, що є нерентабельними для банку, але затребуваний серед клієнтів;
- більшій надійності вкладів, оскільки банки розподіляють свій підприємницький ризик на декілька сфер бізнесу;
- більшій конкурентоспроможності серед банківських та небанківських установ.

Спеціалізований банк - це банк, діяльність якого внаслідок певних обмежень (ринкового чи неринкового характеру) зосереджена на наданні певної низки послуг чи на обслуговуванні чітко визначеного ринкового сегмента споживачів (залежно від контрагентів, галузі економіки тощо) банківських послуг.

Статусу спеціалізованого банку, крім ощадного, банк набуває в разі, якщо більше 50% його активів є активами одного типу.

Загалом виділяють декілька різновидів спеціалізації банків:

а) обслуговування певної категорії клієнтів — банки з клієнтською спеціалізацією;

б) обслуговування переважно юридичних та фізичних осіб у межах певної галузі — банки з галузевою спеціалізацією;

в) надання невеликого кола послуг для більшості своїх клієнтів — банки із функціональною спеціалізацією.

Господарським кодексом України статтею 334 до спеціалізованих віднесено ощадні, інвестиційні, іпотечні та клірингові (розрахункові) банки

– інвестиційні банки - банки, що здійснюють інвестиційну політику шляхом купівлі акцій, мобілізують ресурси та надають позики шляхом випуску і розміщення облігацій та інших зобов'язань. Як правило, такі банки не проводять депозитні операції з населенням;

– ощадні банки - банківські установи, основною функцією яких є залучення заощаджень і тимчасово вільних коштів населення. Статусу спеціалізованого ощадного банку банк набуває в разі, якщо більше 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб;

– банки розвитку (функціонують на національному та локальному рівнях), які здійснюють кредитування промисловості в масштабах усієї країни або ж окремих галузей економіки. Серед цих банків переважають державні банківські інститути, але існують і змішані - за участю приватного національного та іноземного капіталу;

– іпотечні банки - спеціалізовані комерційні банки, які у своїй діяльності в основному спираються на довгострокове іпотечне кредитування під заставу нерухомого майна в основному на будівництво житлових і виробничих споруд, під порівняно високі процентні ставки. Ці банки можуть здійснювати й пасивні операції - випускати іпотечні облігації.

Залежно від напрямів кредитування іпотечні банки поділяються на

земельні банки (надають кредити під заставу землі), меліоративні (кредити на меліоративні роботи), комунальні (банки, що надають кредити під заставу міської нерухомості);

– інноваційні банки - спеціалізовані банки, які здійснюють фінансування і кредитування інноваційної діяльності за циклом «наука-техніка-виробництво» з метою підтримки науково-технічного прогресу. Інноваційні банки здійснюють інноваційну політику, операції з кредитування венчурного капіталу, надають кредити підприємствам на оновлення основних фондів (обладнання). Удосконалення виробництва в основному за рахунок власних коштів, вкладів клієнтів, випусків власних акцій та облігації, запозичених в емісійних банках, залучення депозитів.

Кредити таких банків, як правило, є середньо- і довгостроковими. Інноваційні банки можуть створюватись за участю держави для фінансування загальнодержавних цільових програм;

– клірингові банки - є членами розрахункової (клірингової) палати, надають банківські послуги - розрахунки за відкритими у них рахунками, супровід важливих комерційних проєктів, придбання і реалізація цінних паперів тощо.

Відповідно до ст.23 Закону України «Про банки і банківську діяльність», Положення 22.12.2018 № 149 НБУ «Про затвердження Положення про ліцензування банків» інших нормативно-правових актів, передбачено два типи відокремлених підрозділів:

1. підрозділи, які здійснюватимуть банківську діяльність від імені банку - філії, відділення тощо;
2. відокремлені підрозділи та відділення, які не здійснюватимуть банківської діяльності - представництва.

Філії, відділення та представництва діють від імені банку на підставі затвердженого уповноваженим органом банку положення і мають керівника, який діє на підставі виданої банком довіреності.

Відділення банку - це відокремлений структурний підрозділ, що не має статусу юридичної особи і здійснює банківську та іншу діяльність від імені, за рахунок і в інтересах банку, використовує емблему, логотип та найменування банку.

Представництво банку - це відокремлений структурний підрозділ, що не має статусу юридичної особи, виступає від імені і за дорученням банку і ним фінансується, використовує емблему, логотип та найменування банку.

4.3. Порядок реєстрації банківських установ

Процес створення банку регламентується главою II Закону України «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким учасниками (засновниками) банку можуть бути:

- юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти;
- держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів;
- інститути спільного інвестування за умови, що вони є корпоративним венчурним фондом, більш як 75 відсотків акцій (інвестиційних сертифікатів) якого і більш як 75 відсотків акцій (часток) компанії з управління активами якого прямо та/або опосередковано належать одній особі або групі асоційованих осіб.

Необхідною умовою створення банку є його державна реєстрація.

Державна реєстрація банку - це надання банку статусу юридичної особи.

Відносини, що виникають у сфері державної реєстрації банків, регулюються низкою нормативно-правових документів, серед яких Закони України «Про банки і банківську діяльність», Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань»¹, Постанова НБУ «Про затвердження Положення про ліцензування банків»².

Реєстрація банку є складною процедурою і здійснюється в законодавчо установленому порядку дій, які умовно можна об'єднати в сім етапів:

1 етап – добір уповноваженою особою документів у відповідності до законодавчо-правових актів НБУ;

2 етап – надання документів територіальне управління НБУ;

3 етап – відкриття в НБУ або в територіальному управлінні НБУ накопичувального рахунку підписаних внесків засновників банку;

4 етап – підготовка та отримання висновку територіального управління НБУ про відповідність документів встановленим вимогам;

5 етап – розгляд пакету документів та висновків в НБУ;

6 етап – прийняття Правлінням відповідного рішення;

7 етап – державна реєстрація у Державному реєстрі банків та відкриття кореспондентського рахунку в територіальному регіональному управлінні НБУ.

В Україні банки створюються з дозволу Національного банку України внесенням відповідного запису до Державного реєстру банків. Процедура реєстрації банку проводиться відповідно до статей Глави 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Певна увага приділяється пакету документів, який необхідно подати до територіального управління НБУ за місцем створення банку для його реєстрації.

Особа, уповноважена засновником юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для погодження статуту цієї особи подає Національному банку України разом із заявою про погодження статуту такі документи:

1) протоколи зборів засновників та установчих зборів, договір про створення банку або рішення про створення державного банку;

2) статут банку;

3) копії документів, визначених Національним банком України, необхідних для ідентифікації самого засновника та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю у банку;

4) документи, визначені Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:

- ділову репутацію самого засновника, а для засновника - юридичної особи також і членів виконавчого органу та/або наглядової ради та всіх осіб, через яких здійснюватиметься опосередковане володіння істотною участю в особі, яка має намір здійснювати банківську діяльність;

- фінансовий стан засновника - юридичної особи, а також про майновий стан засновника - фізичної особи;

- наявність у засновника достатньої кількості власних коштів для здійснення заявленого внеску до статутного капіталу, джерела походження таких коштів;

5) документи, що засвідчують повну сплату засновниками внесків до статутного капіталу;

6) відомості про структуру власності самої юридичної особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, та засновника, що набуває істотної участі в ній, відповідно до вимог Національного банку України;

7) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про асоційованих осіб засновника - фізичної особи;

8) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про юридичних осіб, у яких засновник - фізична особа є керівником та/або контролером;

8-1) відомості за формою, встановленою Національним банком України, про пов'язаних із банком осіб, що відповідають ознакам, передбаченим частиною першою статті 52 цього Закону;

9) копію тимчасового свідоцтва про реєстрацію випуску акцій;

10) висновок Антимонопольного комітету України у випадках, передбачених законодавством України;

11) копію платіжного документа про внесення плати за погодження статуту банку, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Національний банк України у тижневий термін з дати подання документів для державної реєстрації банку відкриває тимчасовий рахунок для накопичення підписних внесків засновників та інших учасників банку, що формують статутний капітал.

Мінімальний розмір статутного капіталу на момент державної реєстрації не може бути меншим 500 мільйонів гривень (ст.31 Закону України «Про банки і банківську діяльність»). Формування та капіталізація банку здійснюються шляхом грошових внесків, крім випадків, передбачених Законом України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» протягом строку його дії.

Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти - в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Для формування статутного капіталу банку забороняється використовувати бюджетні кошти, якщо такі кошти мають інше цільове призначення.

Територіальне управління Національного банку за місцезнаходженням банку в місячний термін з дати отримання від банку повного пакета документів готує висновок про:

- загальну оцінку фінансового стану, платоспроможність учасників банку і ділову репутацію учасників банку, які матимуть істотну участь у банку, наявність власних коштів для внесення до статутного капіталу банку і підтвердження внесення на накопичувальний рахунок банку коштів до статутного капіталу кожним учасником у передбачених Законом розмірах;
- наявність приміщення, придатного для розміщення банку та будівництва касового вузла (перевіряється на місці);
- ділову репутацію голови, його заступників та членів спостережної ради банку; голови, його заступників та членів правління (ради директорів) банку і головного бухгалтера та його заступників;

- професійну придатність голови, його заступників та членів правління (ради директорів) банку і головного бухгалтера та його заступників;
- відповідність установчих документів банку вимогам чинного законодавства України.

Документи для реєстрації банку розглядаються Генеральним департаментом банківського нагляду та у разі потреби іншими департаментами і подаються Комісії Національного банку з питань нагляду та регулювання діяльності банків.

Національний банк приймає рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку не пізніше ніж за три місяці з часу подання повного пакета документів. Рішення про державну реєстрацію банку приймає Правління Національного банку України.

Комісія Національного банку приймає рішення про професійну придатність і ділову репутацію кандидатів на посади голови, його заступників та членів правління (ради директорів), головного бухгалтера та його заступників з урахуванням загальної оцінки всіх поданих документів та ділових якостей рекомендованого кандидата.

Протягом трьох робочих днів після прийняття Національним банком відповідного рішення банку видається свідоцтво про державну реєстрацію банку. Реєстрація банку здійснюється шляхом унесення відповідного запису до Державного реєстру банків. Рішення про реєстрацію банку надсилається листом уповноваженій особі банку та територіальному управлінню Національного банку за місцезнаходженням банку.

Після реєстрації банку в територіальному управлінні Національного банку за його місцезнаходженням відкривається кореспондентський рахунок, на який не пізніше наступного дня після його відкриття із накопичувального рахунка перераховуються зібрані кошти, що утворюють статутний капітал банку.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом року з дня державної реєстрації подати Національному банку України в порядку, визначеному цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України, документи для отримання банківської ліцензії.

4.4. Порядок ліцензування банківських установ

Банківська ліцензія - це документ, на підставі якого банки мають право здійснювати в комплексі базові банківські операції.

Ліцензія на виконання окремих операцій — це документ, який видається юридичним особам, що не мають банківської ліцензії, і дає їм право на виконання окремої операції з відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів чи операцій з розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик ³.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, для отримання банківської ліцензії подає Національному банку України разом із заявою про видачу банківської ліцензії такі документи:

2) копію статуту з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи;

3) копії зареєстрованого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати закритого (приватного) розміщення акцій та свідоцтва про реєстрацію випуску акцій (для банку, що створюється у формі акціонерного товариства);

4) відомості про кількісний склад наглядової ради, правління, ревізійної комісії;

5) відомості за формою, визначеною Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про:

- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління, у тому числі голови правління, їх професійну придатність та ділову репутацію;

- професійну придатність головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

- ділову репутацію членів наглядової ради, головного бухгалтера та керівника підрозділу внутрішнього аудиту;

- наявність організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, приміщень, що відповідають вимогам, встановленим Національним банком України;

6) копії внутрішніх положень банку, що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

7) бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, встановленими Національним банком України;

8) копію платіжного документа про внесення плати за видачу банківської ліцензії, розмір якої встановлюється Національним банком України.

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана подати Національному банку України для отримання банківської ліцензії одночасно всі документи та інформацію, визначені цим Законом.

Національний банк України приймає рішення про надання банківської ліцензії чи про відмову в її наданні протягом двох місяців з дня отримання повного пакета документів, визначених цим Законом. У разі реорганізації банку за результатами процедури тимчасової адміністрації рішення про надання банківської ліцензії приймається Національним банком України протягом трьох днів з дня отримання повного пакета документів, визначених цим Законом.

Національний банк України вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії.

Банк не має права передавати банківську ліцензію третім особам.

Керівники банку та особи, які мають істотну участь у банку, зобов'язані протягом усього часу, упродовж якого вони зберігають свій статус або мають істотну участь у банку, відповідати вимогам, встановленим цим Закон України «Про банки і банківську діяльність».

Відповідно до ст.23 Закону України «Про банки і банківську діяльність» та Глави IV Положення НБУ «Про порядок реєстрації та ліцензування банків, відкриття відокремлених підрозділів» зареєстрований банк має право відкривати відокремлені підрозділи (філії, відділення, представництва тощо) на території України, про що банк зобов'язаний письмово повідомити Національний банк України.

Порядок відкриття відокремлених підрозділів банку на території України

Банк має право відкривати відокремлені підрозділи (філії, відділення, представництва тощо) на території України у разі його відповідності вимогам щодо відкриття відокремлених підрозділів, встановленим нормативно-правовими актами Національного банку України.

Банк зобов'язаний повідомити Національний банк України про відкриття відокремленого підрозділу.

Національний банк України включає відомості про відокремлені підрозділи банку до Державного реєстру банків на підставі письмового повідомлення банку.

Відокремлений підрозділ банку має право розпочати свою діяльність через 10 днів після повідомлення банком Національного банку України про відкриття такого відокремленого підрозділу.

У повідомленні про відкриття відокремленого підрозділу, що здійснюватиме діяльність від його імені, банк зобов'язаний зазначити:

- 1) внутрішньобанківський реєстраційний код відокремленого підрозділу;
- 2) повне найменування відокремленого підрозділу;

- 3) місцезнаходження відокремленого підрозділу;
- 4) прізвище, ім'я та по батькові керівника відокремленого підрозділу;
- 5) обсяг та види діяльності, що виконуватиметься відокремленим підрозділом;
- 6) інформацію про відповідне рішення уповноваженого органу банку про відкриття такого підрозділу;
- 7) номер та дату затвердження положення про відокремлений підрозділ банку;
- 8) підтвердження відповідності відокремленого підрозділу вимогам, встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України, у тому числі щодо приміщення, обладнання відокремленого підрозділу банку і професійної придатності та ділової репутації керівників відокремленого підрозділу.

Національний банк України має право прийняти рішення про припинення здійснення відокремленим підрозділом банку операцій на користь або за дорученням клієнтів, якщо інформація про відкриття банком свого відокремленого підрозділу містить неправдиві відомості чи діяльність такого відокремленого підрозділу не відповідає вимогам цього Закону та нормативно-правовим актам Національного банку України.

До повідомлення про відкриття відокремленого підрозділу, що виконуватиме функції представництва та захисту інтересів банку, додаються такі документи:

- 1) рішення уповноваженого органу банку про відкриття представництва;
- 2) положення про представництво, затверджене уповноваженим органом банку.

Банк зобов'язаний повідомляти Національний банк України про зміни в документах та інформації, які надаються згідно з вимогами цієї статті, та надсилати Національному банку України копію рішення про внесення змін

до положення про відокремлений підрозділ у двотижневий строк після його затвердження уповноваженим органом банку.

Банк зобов'язаний повідомити Національний банк України про прийняття уповноваженим органом банку рішення про закриття відокремленого підрозділу в семиденний строк після прийняття такого рішення та про фактичне припинення його діяльності - у триденний строк.

Порядок відкриття філій та представництв іноземних банків на території України

Іноземний банк має право на відкриття філії в Україні за таких умов:

1) до держави, в якій зареєстровано іноземний банк, відсутні суттєві застереження з боку відповідних міжнародних органів щодо виконання нею міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;

2) банківський нагляд у державі, в якій зареєстровано іноземний банк, відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду;

3) між Національним банком України та органом банківського нагляду держави, в якій зареєстровано іноземний банк, укладено угоду про взаємодію у сфері банківського нагляду, гармонізації їх принципів та умов;

4) мінімальний розмір приписного капіталу філії на момент її акредитації є не меншим 120 мільйонів гривень;

5) наявність письмового зобов'язання іноземного банку про безумовне виконання ним зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю його філії на території України.

Національний банк України здійснює акредитацію філій та представництв іноземних банків на території України в порядку та на умовах, визначених цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України.

Акредитація філії іноземного банку здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків та видачі банківської ліцензії.

Акредитація філії іноземного банку є підставою для здійснення нею банківської діяльності.

Для акредитації філії іноземного банку подаються:

1) клопотання іноземного банку про відкриття філії із зазначенням її місцезнаходження на території України;

2) документ, що підтверджує державну реєстрацію іноземного банку в державі його походження;

3) рішення уповноваженого органу іноземного банку про відкриття філії;

4) положення про філію, затверджене уповноваженим органом іноземного банку;

5) відомості щодо професійної придатності та ділової репутації керівника і головного бухгалтера філії іноземного банку;

6) копія статуту іноземного банку;

7) підтверджена незалежним аудитором фінансова звітність іноземного банку за три останніх роки;

8) письмовий дозвіл на відкриття філії іноземного банку в Україні, виданий державним або іншим уповноваженим контролюючим органом держави, в якій зареєстровано іноземний банк, або письмове запевнення іноземного банку про відсутність у законодавстві відповідної держави вимог щодо отримання такого дозволу;

9) повідомлення уповноваженого наглядового органу іноземної держави про здійснення нагляду за діяльністю іноземного банку;

10) письмове зобов'язання іноземного банку про безумовне виконання ним зобов'язань, які виникають у зв'язку з діяльністю його філії на території України;

11) документи, що підтверджують внесення коштів у розмірі приписного капіталу філії;

12) копія платіжного документа про внесення плати за акредитацію філії іноземного банку, що встановлюється Національним банком України;

13) копії внутрішніх положень (їх перелік), що регламентують надання банківських та інших фінансових послуг, визначають порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками;

14) відомості за формою, визначеною Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про наявність організаційної структури та відповідних спеціалістів, необхідних для забезпечення надання банківських та інших фінансових послуг, банківського обладнання, комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, приміщень відповідно до вимог, встановлених Національним банком України;

15) бізнес-план на три роки, складений згідно з вимогами, установленими Національним банком України;

16) документи, визначені Національним банком України, що дають змогу зробити висновок про ділову репутацію іноземного банку;

17) відомості, визначені Національним банком України, щодо власників істотної участі в іноземному банку.

Діяльність філії іноземного банку повинна відповідати вимогам, встановленим цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України. Національний банк України здійснює регулювання діяльності та встановлює економічні нормативи для філій іноземних банків відповідно до вимог законодавства України.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Поняття, ознаки та класифікація банківських установ.
2. Порядок створення та реєстрації банку.
3. Органи управління та структура банку.
4. Операції та послуги банку.

5. Розкрийте структуру банківської системи держави.
6. Зазначте та охарактеризуйте банківську діяльність в Україні.
7. Розкрийте порядок ліцензування банківських установ.
8. Якими нормативно-правовими актами регулюється порядок реєстрації банківських установ.

Тестові завдання:

Для створення дочірнього банку, філії чи представництва українського банку за кордоном цей банк подає до Національного банку України:

- а). клопотання про створення дочірнього банку, філії чи представництва за кордоном
- б). заяву на створення дочірнього банку, філії чи представництва за кордоном
- в). ухвалу створення дочірнього банку, філії чи представництва за кордоном
- г). бізнес-план та економічне обґрунтування створення дочірнього банку, філії чи представництва за кордоном

Національний банк України включає відомості про відокремлені підрозділи банку до:

- а). єдиної інформаційної системи
- б). автоматизованої системи обслуговування
- в). електронної системи реєстрації
- г). Державного реєстру банків

Юридична особа, яка має намір здійснювати банківську діяльність, зобов'язана протягом ... з дня державної реєстрації подати Національному банку України в порядку, визначеному цим Законом та нормативно-правовими актами Національного банку України, документи для отримання банківської ліцензії

- а). дня
- б). тижня
- в). місяця
- г). року

Банківська ліцензія - це:

а). видача та переоформлення ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпорядження про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування

б). документ, що виданий для підтвердження того, що продукція, система якості, система управління якістю, система управління довкіллям, персонал відповідає встановленим вимогам конкретного стандарту чи іншого нормативного документу, визначеного чинним законодавством

в). діяльність уповноважених органів з підтвердження відповідності товару (діяльності, послуги) не обов'язковим (ЗУ «Про стандартизацію» Розд. 1 ст.1) вимогам стандарту і видачі документа відповідності

г). це документ, який видається Національним банком України у встановленому порядку і на підставі якого банки та філії іноземних банків мають право здійснювати банківську діяльність

Який орган має бути обов'язково повідомлений про припинення діяльності будь-якого банку?

а) НАБУ

б) ВРУ

в) НБУ

г) КМ

ТЕМА 5

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ

5.1. Поняття, види депозитних (вкладних) операцій

Сутність депозитної операції полягає в акумуляції банком як фінансовим посередником на ринку фінансових ресурсів, тимчасово вільних грошових коштів на визначений термін та за визначену плату, та розміщення даних фінансових ресурсів від свого імені, на власний розсуд та ризик.

Депозит (від лат. depositum – річ, що передана на зберігання) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Депозитна операція – це операція банку із залучення грошових коштів або банківських металів від вкладників на їх рахунки в банку на договірних засадах або депонування грошових коштів вкладниками з оформленням їх ощадними (депозитними) сертифікатами.

Загальні положення щодо депозитних (вкладних) операцій комерційних банків містяться у Цивільному та Господарському кодексах України, а також у спеціальних актах банківського законодавства.

Відповідно до статті 1058 Цивільного Кодексу України за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором. Договір банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа, є публічним договором.

До відносин банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, застосовуються положення про договір банківського рахунка, якщо інше не встановлено законом або не впливає із суті договору банківського вкладу.

Згідно зі статтею 1059 Цивільного кодексу України договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним.

Відповідно до статті 1061 Цивільного кодексу України банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплачувати проценти у розмірі облікової ставки Національного банку України. Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклади на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладів, внесених до повідомлення вкладників про зменшення процентів, зі спливом одного місяця з моменту відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором. Встановлений договором розмір процентів на строковий вклад або на вклад, внесений на умовах його повернення у разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законом. Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а не-витребувані у цей строк

проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти.

Згідно зі статтею 1062 Цивільного кодексу України на рахунок за банківським вкладом зараховуються грошові кошти, які надійшли до банку на ім'я вкладника від іншої особи, якщо договором банківського вкладу не передбачено інше. При цьому вважається, що вкладник погодився на одержання грошових коштів від іншої особи, надавши їй необхідні дані про рахунок за вкладом. Кошти, помилково зараховані на рахунок вкладника, підлягають поверненню відповідно до статті 388 цього Кодексу.

Відповідно до статті 1063 Цивільного кодексу України фізична або юридична особа може укласти договір банківського вкладу (зробити вклад) на користь третьої особи. Ця особа набуває права вкладника з моменту пред'явлення нею до банку першої вимоги, що впливає з прав вкладника, або вираження нею іншим способом наміру скористатися такими правами. До набуття особою, на користь якої зроблений банківський вклад, прав вкладника ці права належать особі, яка зробила вклад. Визначення імені фізичної особи або найменування юридичної особи, на користь якої зроблений вклад, є істотною умовою договору банківського вкладу. Якщо особа, на користь якої зроблено вклад, відмовилася від нього, особа, яка уклала договір банківського вкладу на користь третьої особи, має право вимагати повернення вкладу або перевести його на своє ім'я.

Згідно зі статтею 1064 Цивільного кодексу України укладення договору банківського вкладу з фізичною особою і внесення грошових коштів на її рахунок за вкладом підтверджуються ощадною книжкою. В ощадній книжці вказуються найменування і місцезнаходження банку (його філії), номер рахунка за вкладом, а також усі грошові суми, зараховані на рахунок та списані з рахунка, а також залишок грошових коштів на рахунку на момент пред'явлення ощадної книжки у банк. Відомості про вклад, вказані в ощадній книжці, є підставою для розрахунків за вкладом між банком і вкладником.

Видача банківського вкладу, виплата процентів за ним і виконання розпоряджень вкладника про перерахування грошових коштів з рахунка за вкладом іншим особам здійснюються банком у разі пред'явлення ощадної книжки. Якщо ощадну книжку втрачено або приведено у непридатний для пред'явлення стан, банк за заявою вкладника видає йому нову ощадну книжку.

Відповідно до статті 1065 ощадний (депозитний) сертифікат підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (володільця сертифіката) на одержання зі спливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав. У разі дострокового пред'явлення ощадного (депозитного) сертифіката до оплати банком виплачується сума вкладу та проценти, які виплачуються за вкладами на вимогу, якщо умовами сертифіката не встановлений інший розмір процентів.

Згідно зі статтею 340 Господарського кодексу України депозитні операції банків полягають у залученні коштів у вклади та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів. Депозити утворюються за рахунок коштів у готівковій або у безготівковій формі, у гривнях або в іноземній валюті, що розміщені юридичними особами чи громадянами (клієнтами) на їх рахунках у банку на договірних засадах на певний строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства та умов договору. Договір банківського вкладу (депозиту) укладається у письмовій формі.

Визначення вкладу (депозиту) міститься і у спеціальному банківському законодавстві. Так, відповідно до статті 2 Закону України “Про банки і банківську діяльність” вклад (депозит) — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

Депозити поділяються на строкові, які підлягають поверненню після закінчення встановленого строку, і безстрокові, що підлягають поверненню на першу вимогу вкладника.

Депозит на вимогу – це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладником в банку на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку.

Строковий депозит – це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладником в банку на визначений договором період часу (строк).

Депозити за своїм економічним значенням можуть бути як пасивними, так і активними.

Активні депозити - розміщення банківських коштів на вклади в інші банки. Депозитні операції можуть бути активними лише на міжбанківському кредитному ринку.

Пасивні депозити - це кошти, залучені банком.

5.2. Порядок та умови здійснення депозитних операцій комерційного банку

Депозитні операції – це операції із залучення грошових коштів на депозитні рахунки. Під час здійснення депозитної операції виконуються такі операції: відкриття та реєстрація депозитного рахунку, залучення грошових коштів на депозит, вилучення коштів з депозиту, нарахування відсотків за депозитом та їх сплата клієнтам, повернення коштів з депозиту та закриття депозитного рахунку.

Комерційний банк відкриває клієнту строковий або ощадний депозитний рахунок на підставі таких документів:

- депозитної угоди;
- картки зі зразками підписів та відбитком печатки (для юридичних осіб);

- паспорта або документа, що його замінює, і зразка підпису (для фізичних осіб).

Згідно із статтею 19 Закону України «Про банки і банківську діяльність» без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки. Особи, винні у здійсненні банківської діяльності без банківської ліцензії, несуть кримінальну, цивільну чи адміністративну відповідальність згідно із законами України.

Відповідно до статті 48 Закону України «Про банки і банківську діяльність» спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку.

Відповідно до статті 52 Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк може укласти угоди з пов'язаними особами, які передбачають нарахування відсотків та комісійних на здійснення банківських операцій, які менші звичайних, та нарахування відсотків закладами і депозитами, які більші звичайних, у разі, якщо прибуток банку дозволяє здійснювати це без шкоди для фінансового розвитку банку.

Згідно зі статтею 57 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вклади фізичних осіб комерційних банків гарантуються в порядку, передбаченому законодавством України. Вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою. У наступному питанні ми більш детально зупинимося на правовому регулюванні гарантування вкладів населення.

Загальний порядок залучення банками України грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) або банківських металів від юридичних і фізичних осіб на їх поточні, вкладні (депозитні) рахунки та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів визначений у Положенні про

порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами.

Згідно з Положенням правове регулювання більшості питань щодо вкладних (депозитних) операцій має диспозитивний характер. Тобто, сторони самостійно вирішують їх у договорі. У той же час Положення містить певні вимоги щодо умов депозитних договорів.

Зокрема, визначено, що договором банківського вкладу (депозиту) може бути передбачено внесення грошових коштів або банківських металів на інших умовах їх повернення. Такі вклади (депозити) є умовними. Умови за вкладом не можуть суперечити законодавству України. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) визначено договором, то такі вклади (депозити) обліковуються як строкові. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) договором не визначено, то вони обліковуються як вклади (депозити) на вимогу.

Сума, строки та умови приймання вкладів (депозитів) визначаються між банком та вкладником на договірних засадах.

Залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується:

- договором банківського рахунку;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями встановлюються банками самостійно. Національний банк України

встановлює індикативні розміри процентних ставок для банків з урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку.

Банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти:

- у національній валюті, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок у національній валюті;

- у валюті вкладу (депозиту), якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника — в іншій іноземній чи в національній валюті;

- у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника – у національній валюті.

Проценти на вклад (депозит), залучений відповідно до договору банківського вкладу (депозиту), якщо інше не передбачено договором, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з вкладного (депозитного) рахунку вкладника з інших підстав.

Особливості залучення грошових коштів або банківських металів на вклади (депозити) регулюються внутрішніми положеннями банків, розробленими відповідно до законодавства України.

Банки мають встановлювати основні умови залучення банківського вкладу (депозиту) відповідного виду. Зазначені умови мають бути оприлюднені банком шляхом розміщення відповідної інформації в установі банку в загальнодоступному для клієнтів місці. Ця інформація може додатково розміщуватися банком у засобах масової інформації.

Грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки перераховуються юридичними особами з поточних рахунків і повертаються банками в безготівковій формі на поточні рахунки юридичних осіб.

Банки можуть перераховувати грошові кошти на вкладний (депозитний) рахунок юридичної особи з її іншого вкладного (депозитного) рахунку, відкритого в цьому банку, лише в разі зміни банком порядку бухгалтерського обліку рахунку юридичної особи, пов'язаної із:

- запровадженням банком процедури зміни рахунків клієнтів не за їх ініціативою, у випадках та в порядку, визначених нормативно-правовими актами Національного банку України;

- зміною умов договору банківського вкладу (депозиту).

Нараховані проценти за вкладами (депозитами) юридичних осіб відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) банки можуть перераховувати на поточний рахунок юридичної особи або зараховувати на поповнення вкладу (депозиту).

Проведення розрахункових операцій за вкладними (депозитними) рахунками юридичної особи забороняється, крім операцій, пов'язаних з реалізацією майнових прав на суму вкладу (депозиту) відповідно до укладених договорів застави та законодавства України.

Грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, перераховані з іншого вкладного (депозитного) рахунку або поточного рахунку і повертаються банками готівкою або в безготівковій формі на зазначений у договорі рахунок вкладника для повернення коштів чи за заявою вкладника на інший його рахунок. Банки можуть відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) перераховувати фізичним особам нараховані проценти за вкладами (депозитами) на їх поточний рахунок, для поповнення вкладу (депозиту) або видавати готівкою. Банки повертають вклади (депозити) та сплачують нараховані проценти у строки, що визначені умовами договору банківського вкладу (депозиту) між вкладником і банком.

За договором банківського вкладу (депозиту) незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу

вкладника, крім вкладів, розміщених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором.

Банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу (депозиту) у розмірі, який установлюється в договорі банківського вкладу (депозиту). Якщо договором не встановлений розмір процентів, то банк зобов'язаний виплатити їх в розмірі облікової ставки Національного банку України. Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклад (депозит) на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклад (депозит) на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладу (депозиту), внесеного до повідомлення вкладника про зменшення процентів, через один місяць з часу надсилання відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором. Установлений банком відповідно до договору банківського вкладу (депозиту) розмір процентів на вклад (депозит) на строк або на вклад (депозит), внесений на умовах його повернення в разі настання визначених договором обставин, не може бути од-носторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законодавством України.

Проценти на банківський вклад (депозит) виплачуються вкладникові на його вимогу відповідно до строків, визначених у договорі банківського вкладу (депозиту). Якщо відповідно до договору банківського вкладу (депозиту) вклад повертається вкладникові на його вимогу до закінчення строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються в розмірі процентів закладами на вимогу, якщо договором не встановлений вищий процент.

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу (депозиту) із закінченням строку, установленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу (депозиту), внесеного на інших умовах повернення, то після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

5.3. Види депозитних рахунків

Банки залучають вільні грошові кошти шляхом виконання депозитних операцій, у процесі яких використовуються різні види банківських рахунків. Депозити бувають до запитання і строкові. Депозити до запитання розміщуються у банку на поточному рахунку клієнта. Вони використовуються власниками для здійснення поточних розрахунків з їх господарськими партнерами. За вимогою клієнта кошти з його поточного рахунку у будь-який час можуть вилучатися шляхом видачі готівки, виконання платіжного доручення, оплати чеків або векселів.

У банківській практиці депозити класифікують:

1. За категоріями депонентів:

- депозити суб'єктів господарської діяльності;
- депозити фізичних осіб;
- депозити банків.

2. За способом оформлення:

- іменні депозити;
- депозити на пред'явника.

3. За строками використання:

- депозити до запитання;
- депозити на визначений термін (строкові);
- ощадні вклади.

Депозити за своїм економічним значенням можуть бути як пасивними, так і активними.

Активні депозити - розміщення банківських коштів на вклади в інші банки. Депозитні операції можуть бути активними лише на міжбанківському кредитному ринку.

Пасивні депозити - це кошти, залучені банком.

У зв'язку з тим, що склад юридичних осіб неоднорідний, вклади також можна класифікувати залежно від форми організації, суб'єкта економічних відносин, форми власності, характеру інвестицій та інших ознак.

Вклади до запитання призначені для здійснення поточних розрахунків, розміщуються у комерційних банках на поточних та контокорентних рахунках і можуть бути у будь-який час частково або повністю поповнені або використані.

При відкритті поточних рахунків закладами до запитання юридичні особи укладають із банком спеціальну угоду, а фізичним особам відкривається та ведеться ощадна книжка.

У більшості банків вклади до запитання становлять найбільшу частку в структурі залучених коштів. Це найбільш дешеве джерело банківських ресурсів. Власник рахунку може в будь-який момент вилучити кошти, тому банк повинен мати завжди високоліквідні активи за рахунок зменшення частки менш ліквідних, але таких, що дають високі доходи. Тому на залишок коштів на рахунках до запитання виплачуються низькі відсотки.

Вклади до запитання є нестабільними, що обмежує можливість їх використання банком для позикових та інвестиційних операцій. В умовах відсутності (як правило) плати за депозити до запитання банки намагаються залучити клієнтів і стимулювати приріст поточних внесків за рахунок надання їм додаткових послуг та підвищення якості обслуговування. Це, зокрема, кредитування з поточного рахунку, пільги вкладникам в одержанні кредиту, використання зручних для клієнта форм розрахунків, застосування кредитних карток, чеків, розрахунково-консультативне обслуговування тощо. До вкладів до запитання належать також кредитові залишки за контокорентним рахунком або поточним рахунком з овердрафтом. Для покриття операційних витрат, пов'язаних з веденням поточних рахунків, банк стягує з клієнта комісійну винагороду. Комісія може утримуватися завдяки депозитному відсотку. Деякі

банки не стягують комісії за ведення поточних рахунків за умови зберігання на них стабільного залишку, не нижчого від встановленого рівня.

Незважаючи на високу мобільність коштів на рахунках до запитання, є можливість визначити їх мінімальний нерухомий залишок і використати його як стабільний позичковий ресурс.

Банки зацікавлені у вкладах до запитання з двох причин:

- клієнти мають залишки грошей на рахунку і виникає можливість для банку використовувати ці залишки для короткострокового кредитування і отримання доходу;

- банк має можливість надати клієнту повний спектр банківських операцій та послуг.

Строкові вклади - це грошові кошти, розміщені у банку на суворо обумовлений термін не менше від одного місяця і можуть бути знятими після закінчення цього терміну або після попереднього повідомлення банку. Вилучення строкових вкладів відбувається шляхом переказування грошей на розрахунковий (поточний) рахунок або готівкою з каси банку. Строкові вклади є для банків кращим видом депозитів, оскільки вони стабільні і зручні в банківському плануванні. За ними сплачується високий депозитний відсоток, рівень якого диференціюється залежно від терміну, виду внеску, періоду повідомлення про вилучення, загальної динаміки ставок грошового ринку та інших умов. Строкові вклади є джерелом одержання прибутків їх власниками, вони оформляються угодою між вкладником і банком. Строкові вклади не використовуються для здійснення поточних платежів. Якщо вкладник бажає змінити суму внеску - зменшити або збільшити, то він може розірвати депозитну угоду і переоформити свій строковий вклад на нових умовах. При достроковому вилученні коштів з такого депозиту власник, як правило, позбавляється передбачених угодою відсотків. У цьому випадку відсотки знижуються до рівня, передбаченого закладами до запитання. До строкових вкладів належать:

- депозитні рахунки юридичних осіб;
- рахунки з обліку ощадних (депозитних) сертифікатів;
- строкові і цільові рахунки фізичних осіб;

- рахунки зі збереження бюджетних коштів або коштів з фінансування-капітальних вкладень на відповідний термін, у визначений період.

За термінами строкові вклади поділяються на:

- депозити терміном до 1 місяця;
- депозити терміном від 1 до 3 місяців;
- депозити терміном від 3 до 6 місяців;
- депозити терміном від 6 до 12 місяців;
- депозити терміном більше 1 року;
- депозитні сертифікати.

Якщо вкладник продовжує зберігати гроші на депозитному рахунку після обумовленого терміну, він може розпоряджатися ним як поточним рахунком.

Перевагою строкових депозитних рахунків для клієнтів є отримання високого процента, а для банку - можливість використання прогнозованих ресурсів для кредитування.

Недоліком строкових депозитів для клієнтів є низька ліквідність їх і неможливість використання для розрахункових і поточних платежів, а також для отримання готівки.

Вклади коштів юридичних і фізичних осіб на депозитний рахунок банком оформляються шляхом:

- відкриття строкового депозитного рахунку з укладанням договору банківського вкладу (видачею ощадної книжки);
- видачі ощадного (депозитного) сертифіката.

Власник коштів замість відкриття депозитного рахунку може придбати ощадний (депозитний) сертифікат банківської установи на умовах, передбачених правилами їх випуску та іншими правилами.

Ощадні вклади призначені для нагромадження або розміщення грошових заощаджень Як і строкові, вони можуть поділитись за термінами, проте їх основна відмінність полягає у можливості поновлення у будь-який момент. Основними користувачами ощадних вкладів є фізичні особи.

Вилучення ощадного вкладу, як правило, повинно здійснюватись за попереднім повідомленням.

Ощадні вклади населення вигідні банку тим, що вони, як правило, мають довгостроковий характер і, відповідно, можуть бути джерелом довгострокових вкладень.

Недоліки ощадних вкладів з погляду банку:

- великі витрати банківської установи у зв'язку з виплатою підвищених відсотків і зниження таким чином маржі;

- залежність цих вкладів від різних чинників: політичних, економічних, що підвищує загрозу швидкого відпливу коштів з цих рахунків зниження ліквідності банку;

- нездатність банку відновити ці ресурси на постійній основі.

Банки сплачують за користування грошовими коштами їх власникам відповідну плату у вигляді процентів, які встановлюються диференційовано залежно від виду вкладу, терміну зберігання, суми. Найнижчі проценти закладами до запитання. Строкові та ощадні вклади характеризуються підвищеними процентами. За порядком сплати та нарахування процентів розрізняють вклади:

- з постійною або змінною процентною ставкою;

- з простими або складними процентами;

- з періодичним нарахуванням та виплатою процентів або після закінчення терміну вкладу.

5.4. Правова характеристика договору банківського вкладу

Договір банківського вкладу є специфічним різновидом договору банківського рахунка, на що, зокрема, вказує поширення в ч. 3 ст. 1058 ЦК на відносини банку та вкладника за рахунком, на який внесений вклад, положень про договір банківського рахунка (гл. 72 ЦК).

Згідно зі ст. 1058 ЦК за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї

грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором

Предметом договору банківського вкладу (депозиту) є грошові кошти, що приймаються банком.

Згідно з п. 1.4 Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затв. постановою Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р. № 516, залучення банком вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб підтверджується:

- договором банківського рахунка;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката;
- договором банківського вкладу (депозиту) з видачею іншого документа, що підтверджує внесення грошової суми або банківських металів і відповідає вимогам, установленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту.

Сторонами договору банківського вкладу є банки та вкладники. Згідно зі ст. 47 Закону «Про банки і банківську діяльність» приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб належить до виключно банківських операцій, тому, відповідно, здійснюється банками. Проте законодавством встановлена обмежена можливість інших осіб приймати вклади - наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону «Про кредитні спілки» останні мають право залучати на договірних умовах внески (вклади) своїх членів на депозитні рахунки як у готівковій, так і в безготівковій формі.

Вкладником може бути юридична чи фізична особа, яка здійснила розміщення готівкових (безготівкових) грошових коштів або банківських

металів на рахунок у банку чи придбала ощадний (депозитний) сертифікат банку на договірних умовах (Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами).

Банк зобов'язаний виплачувати вкладнику як отриману від нього суму, так і проценти на неї або дохід в іншій формі.

Стаття 1060 ЦК встановлює, що за договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором. Умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною.

Якщо відповідно до договору банківського вкладу вклад повертається вкладникові на його вимогу до спливу строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються у розмірі процентів закладами на вимогу, якщо договором не встановлений більш високий процент. Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу зі спливом строку, встановленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу, внесеного на інших умовах повернення, після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

Процентні ставки за вкладними (депозитними) операціями встановлюються банками самостійно. Національний банк України встановлює індикативні розміри процентних ставок для банків з урахуванням ситуації на грошово-кредитному ринку.

Банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу (депозиту) у розмірі, який устанавлюється в договорі банківського вкладу (депозиту). Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплатити їх в розмірі облікової ставки Національного банку України.

Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклад (депозит) на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклад (депозит) на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладу (депозиту), унесеного до повідомлення вкладника про зменшення процентів, через 1 місяць з часу надсилання відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором.

Установлений банком відповідно до договору банківського вкладу (депозиту) розмір процентів на вклад (депозит) на строк або на вклад (депозит), унесений на умовах його повернення в разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законодавством України.

Сума вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти банк сплачує вкладнику:

- у національній валюті, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок у національній валюті;
- у валюті вкладу (депозиту), якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника - в іншій іноземній чи в національній валюті;
- у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника - у національній валюті.

Договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним. Цей договір є реальним і вважається укладеним з моменту внесення грошових коштів до банківської установи.

5.5. Види банківських вкладів

Договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад).

Договором може бути передбачено внесення грошової суми на інших умовах її повернення.

За договором банківського вкладу незалежно від його виду банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім вкладів, зроблених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором.

Умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною.

Якщо відповідно до договору банківського вкладу вклад повертається вкладникові на його вимогу до спливу строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються у розмірі процентів закладами на вимогу, якщо договором не встановлений більш високий процент.

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу зі спливом строку, встановленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу, внесеного на інших умовах повернення, після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

Цивільне законодавство передбачає декілька видів договорів банківського вкладу: договір за вкладом на вимогу, договір строкового вкладу та договір на інших умовах повернення депозиту.

Згідно договору щодо вкладу на вимогу вкладник має право на першу вимогу отримати грошову суму у повному розмірі або її частину. За строковим вкладом повернення суми вкладу здійснюється зі спливом, визначеного сторонами строку договору.

Договором банківського вкладу (депозиту) може бути передбачено внесення грошових коштів або банківських металів на інших умовах їх повернення. Такі вклади (депозити) є умовними. Наприклад, за домовленістю сторін може передбачатися, що вклад повертається з настанням певних обставин. Умови за вкладом не можуть суперечити законодавству України.

Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) визначено договором, то такі вклади (депозити) обліковуються як строкові. Якщо строки зберігання умовних вкладів (депозитів) договором не визначено, то вони обліковуються як вклади (депозити) на вимогу.

Одностороння зміна (вкладником або банком) умов договору банківського рахунку або договору банківського вкладу (депозиту) не допускається, якщо інше не встановлено договором або законодавством України. Так, незалежно від виду вкладу, банк зобов'язаний видати суму вкладу у повному обсязі або його частину за першою вимогою вкладника. Зазначена норма, однак, не стосується вкладів, внесених юридичними особами на інших умовах повернення, які встановлені договором. Законодавство також встановлює положення щодо нікчемності умови договору про відмову вкладника від права на одержання вкладу на першу вимогу.

У разі, якщо вклад повертається вкладнику на його вимогу до спливу строку або до настання інших обставин, визначених договором, проценти за цим вкладом виплачуються у розмірі процентів закладами на вимогу, якщо договором не встановлений більш високий процент. Дана норма, спрямована на захист майнових інтересів банку від дострокового розірвання договору банківського вкладу. При нарахування процентів за вкладом на вимогу банк враховує суму вже виплачених процентів згідно умов строкового вкладу.

Сторони договору банківського вкладу можуть передбачити можливість продовження строку його дії, якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу по закінченні договору або не вимагає повернення суми вкладу, внесеного на інших умовах повернення, після настання визначених договором обставин. Якщо подібна умова відсутня, договір вважається подовженим на умовах вкладу на вимогу. Зазначене правило носить диспозитивний характер та застосовується у разі, якщо сторони не погодили іншого порядку продовження строку дії договору та нарахування процентів на вклад.

5.6. Характеристика системи гарантування банківських вкладів в Україні

Система гарантування вкладів фізичних осіб визначена у Законі України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Відповідно до цього Закону Фонд гарантування вкладів фізичних осіб відшкодовує вклади, розміщені на рахунках, що не використовуються вкладником для здійснення підприємницької діяльності.

Відповідно до статті 87 Закону України «Про банки і банківську діяльність» Національний банк України зобов'язаний протягом двох днів після прийняття рішення про ліквідацію банку повідомити про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. У разі оскарження в судовому порядку рішення Національного банку про ліквідацію банку Національний банк України повідомляє про це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» вимоги Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що виникли у випадках, визначених законодавством про гарантування вкладів фізичних осіб, задовольняються у першу чергу. У другу чергу задовольняються вимоги вкладників - фізичних осіб в частині перевищення суми, передбаченої системою гарантування вкладів фізичних осіб, вимоги, що виникли із зобов'язань банку перед працівниками. Відповідно до статті 42 Закону України «Про Національний банк України» Національний банк України надає кредити Фонду гарантування вкладів фізичних осіб під заставу цінних паперів за ціною не нижче індексу інфляції терміном на 5 років.

Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є банки - юридичні особи, які зареєстровані в Державному реєстрі банків, який ведеться Національним банком України, та мають банківську ліцензію на право здійснювати банківську діяльність. Участь у Фонді зазначених банків є обов'язковою. Учасники Фонду зобов'язані сплачувати збори до Фонду. Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і

платоспроможності та може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками. Банки - учасники Фонду, які не виконують встановлених Національним банком України економічних нормативів щодо достатності капіталу, платоспроможності та/або яким за рішенням Національного банку України зупинено дію банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності, переводяться за рішенням адміністративної ради Фонду, прийнятим на підставі інформації Національного банку України, одержаної за результатами моніторингу діяльності банків, до категорії тимчасових учасників Фонду. Після переведення до категорії тимчасових учасників Фонду банк, вклади фізичних осіб до якого залучені до дня його переведення до цієї категорії, зобов'язаний сплачувати збори до Фонду до повного виконання зобов'язань перед вкладниками по виплаті їхніх вкладів та нарахованих відсотків. У разі відкликання банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності адміністративна рада Фонду за поданням Національного банку України приймає рішення про виключення цього банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду. Виключення банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду не позбавляє вкладників, вклади яких були залучені до дня виключення його з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду, права на відшкодування таких вкладів у разі настання їх недоступності відповідно до Закону. Фонд гарантує кожному вкладнику банку - учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 1200 гривень по вкладах у кожному із таких банків. Зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду може бути збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників банками - учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду. Банкам - учасникам (тимчасовим учасникам) забороняється використовувати інформацію, що стосується

гарантування вкладів, у рекламі з метою сприяння збільшенню загальної суми вкладів. Банк зобов'язаний обмежувати рекламу щодо гарантування вкладів з посиланням на участь у Фонді.

Фонд зобов'язаний двічі на рік за станом на 1 січня та 1 липня публікувати в офіційних засобах масової інформації реєстр банків - учасників (тимчасових учасників) Фонду протягом одного місяця після настання зазначених строків. Інформація про зміни в реєстрі банків - учасників (тимчасових учасників) Фонду додатково публікується в офіційних засобах масової інформації протягом 14 календарних днів після внесення змін до реєстру. Фонд має право одержувати від Національного банку України інформацію, необхідну для виконання ним функцій, передбачених Законом. Національний банк України зобов'язаний у тижневий строк інформувати Фонд про:

1) надання банку банківської ліцензії на право здійснювати банківську діяльність; 2) застосування до банку заходів впливу;

3) відкликання банківської ліцензії на право здійснювати банківську діяльність. Банки - учасники (тимчасові учасники) Фонду зобов'язані подавати Фонду балансові звіти, аудиторські висновки, інші визначені Фондом форми звітності, документи та інформацію, що необхідні для виконання Фондом функцій, передбачених Законом.

Ліквідатор банку - учасника (тимчасового учасника) Фонду зобов'язаний надати Фонду інформацію та передбачені законодавством документи, необхідні для виконання Фондом функцій щодо забезпечення відшкодування коштів вкладникам. Для виконання власних функцій Фонд визначає обов'язкові форми звітності для банків - учасників (тимчасових учасників) Фонду. Посадові особи Фонду зобов'язані додержувати вимог законодавства про збереження банківської таємниці щодо інформації, одержаної відповідно до Закону. Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності. Початковий збір до Фонду в розмірі одного відсотка зареєстрованого статутного капіталу банку

перераховується банками-учасниками на рахунок Фонду протягом тридцяти календарних днів з дня одержання банківської ліцензії на здійснення банківської діяльності. Банки, створені в результаті реорганізації шляхом їх злиття, приєднання або перетворення (в разі сплати початкового збору до Фонду банками, які реорганізувалися), звільняються від сплати початкового збору та набувають усіх прав і обов'язків реорганізованих банків щодо участі у Фонді. Нарахування регулярного збору до Фонду здійснюється банками - учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду двічі на рік по 0,25 відсотка загальної суми вкладів, включаючи нараховані за вкладами відсотки, за станом на 31 грудня року, що передує поточному, та 30 червня поточного року. Перерахування нарахованого регулярного збору здійснюється банками - учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду щоквартально рівними частками до 15 числа місяця, наступного за звітним періодом. Встановлення спеціального збору до Фонду здійснюється, якщо поточні доходи Фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань щодо обслуговування та погашення залучених кредитів, спрямованих на відшкодування коштів вкладникам банків - учасників (тимчасових учасників) Фонду. Рішення про встановлення спеціального збору приймає адміністративна рада за погодженням з Національним банком України. Внесення спеціального збору банками - учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду проводиться у строки та згідно з умовами, встановленими адміністративною радою.

Загальний розмір спеціальних зборів, сплачених банками - учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду протягом року (в разі вичерпання фінансових можливостей Фонду для виконання покладених на нього завдань), не повинен перевищувати розміру щорічного регулярного збору з банку - учасника (тимчасового учасника) Фонду. Необхідно звернути увагу на те, що згідно із Законом Фонд має контрольні функції по відношенню до банків-учасників. Так, передбачено, що Фонд здійснює перевірки розрахунків та контролює повноту і своєчасність перерахування зборів

кожним банком - учасником (тимчасовим учасником) Фонду. За несвоєчасне або неповне перерахування початкового, регулярного або спеціального зборів банки-учасники (тимчасові учасники) протягом місяця сплачують пеню в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку України від розміру не перерахованої суми за кожний день прострочення. Для виконання своїх повноважень відповідно до Закону Фонд здійснює перевірки банків - учасників (тимчасових учасників) Фонду, в тому числі і шляхом залучення незалежних експертів за рахунок коштів Фонду. Фонд має право брати участь у перевірках, які здійснюються Національним банком України, з питань, що належать до компетенції Фонду відповідно до Закону. Фонд зобов'язаний порушити перед Національним банком України питання про застосування до банку - учасника (тимчасового учасника) Фонду заходів впливу у разі порушення ним норм Закону.

Національний банк України зобов'язаний розглянути звернення Фонду протягом 10 днів із дня його одержання. У разі невиконання банком - учасником (тимчасовим учасником) Фонду вимог частини третьої статті 6 Закону керівники банку підлягають адміністративній відповідальності відповідно до закону. Фонд має право застосовувати до банків - учасників Фонду такі заходи впливу: 1) переводити банки до категорії тимчасових учасників Фонду; 2) виключати банки з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду; 3) в разі виявлення допущених банком порушень норм цього Закону вносити пропозиції про застосування Національним банком України до такого банку заходів впливу.

Переведення банків до категорії тимчасових учасників Фонду здійснюється рішенням адміністративної ради, за поданням виконавчої дирекції Фонду, в разі порушення банками - учасниками Фонду вимог Закону, нормативно-правових актів та стандартів Фонду. Повідомлення про прийняття такого рішення надсилається банку та Національному банку України. Фонд не відшкодовує гарантовану суму за вкладками фізичних осіб, які залучаються банком, переведеним до категорії тимчасового учасника

Фонду, які залучені ним з дати отримання повідомлення про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду.

Банк, переведений до категорії тимчасового учасника Фонду, зобов'язаний: а) на другий день після отримання від Фонду повідомлення про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду розмістити у всіх приміщеннях, до яких мають доступ вкладники, інформацію про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду;

б) попереджати у письмовій формі фізичних осіб при укладенні з ними нових угод на залучення вкладів, що Фонд не гарантує відшкодування за цими вкладами на умовах, визначених Законом.

Банк, переведений до категорії тимчасового учасника Фонду, не сплачує регулярний збір до Фонду по вкладах, які залучені ним з дати отримання повідомлення про переведення його до категорії тимчасового учасника Фонду. Фонд має право виключити банк з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду в разі відкликання ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності або в разі припинення здійснення банком операції щодо залучення вкладів фізичних осіб.

Виключення банку з числа учасників (тимчасових учасників) фонду не позбавляє вкладників, вклади яких були залучені до дня отримання банком повідомлення про переведення його до категорії тимчасових учасників, права на відшкодування таких вкладів у разі настання їх недоступності відповідно до Закону.

5.7. Правовий статус Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Порядок спадкування вкладу (депозиту)

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб є державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб. Фонд є юридичною особою, має

відокремлене майно, яке є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні.

Фонд є економічно самостійною установою, яка не має на меті одержання прибутку, має самостійний баланс, поточний та інші рахунки в Національному банку України.

Фонд має печатку із своїм найменуванням, веде облік і звітність відповідно до законодавства.

Місцезнаходження Фонду - місто Київ.

Учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб є банки і філії іноземних банків, які включені до Державного реєстру банків, який веде Національний банк України, та мають банківську ліцензію на право здійснення банківської діяльності. Участь у Фонді банків і філій іноземних банків є обов'язковою.

Учасником Фонду є банк, який виконує встановлені Національним банком України економічні нормативи щодо достатності капіталу і платоспроможності та може виконувати свої зобов'язання перед вкладниками.

Учасники Фонду, які не виконують встановлених Національним банком України економічних нормативів щодо достатності капіталу, платоспроможності та/або яким за рішенням Національного банку України зупинено дію банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності, переводяться за рішенням адміністративної ради Фонду, прийнятим на підставі інформації Національного банку України, одержаної за результатами моніторингу діяльності банків, філій іноземних банків, до категорії тимчасових учасників Фонду.

Після переведення до категорії тимчасових учасників Фонду банк, філія іноземного банку, вклади фізичних осіб до яких залучені до дня їх переведення до цієї категорії, зобов'язані сплачувати збори до Фонду до

повного виконання зобов'язань перед вкладниками по виплаті їхніх вкладів та нарахованих відсотків.

У разі відкликання банківської ліцензії Національного банку України на здійснення банківської діяльності адміністративна рада Фонду за поданням Національного банку України приймає рішення про виключення банку, філії іноземного банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду.

Виключення банку, філії іноземного банку з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду не позбавляє вкладників, вклади яких були залучені до дня виключення банку, філії з числа учасників (тимчасових учасників) Фонду, права на відшкодування таких вкладів у разі настання їх недоступності відповідно до цього Закону.

Фонд гарантує кожному вкладнику учасника (тимчасового учасника) Фонду відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150000 гривень по вкладах у кожному із таких учасників. Зазначений розмір відшкодування коштів за вкладами, включаючи відсотки, за рахунок коштів Фонду може бути збільшено за рішенням адміністративної ради Фонду залежно від тенденцій розвитку ринку ресурсів, залучених від вкладників учасників (тимчасових учасників) Фонду.

У разі розміщення вкладником в одному учаснику (тимчасовому учаснику) Фонду кількох вкладів Фонд гарантує відшкодування коштів за такими вкладами, включаючи відсотки, у розмірі загальної суми вкладів за станом на день настання недоступності вкладів, але не більше встановленого розміру.

Якщо вкладник має вклади у кількох учасниках (тимчасових учасниках) Фонду, які в подальшому реорганізувалися шляхом їх злиття, приєднання або перетворення в один банк - юридичну особу, Фонд гарантує відшкодування коштів за цими вкладами до закінчення строку дії договорів за цими вкладами на тих самих умовах, що й до реорганізації. Вклади,

залучені після реорганізації учасників (тимчасових учасників) Фонду, гарантуються Фондом у загальній сумі.

Вклади, розмір яких становить менше 1 гривні, не підлягають відшкодуванню.

Відшкодування вкладів в іноземній валюті відбувається у національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним (обмінним) курсом Національного банку України на день настання недоступності вкладів.

Фонд не відшкодовує гарантовану суму за вкладами, розміщеними:

- 1) членами наглядової ради, ради директорів і ревізійної комісії банку, іноземного банку, вклади яких у банку, філії іноземного банку є недоступними;
- 2) працівниками незалежних аудиторських фірм (аудиторами), які здійснювали аудиторські перевірки банку протягом останніх трьох років;
- 3) акціонерами, частка яких перевищує 10 відсотків статутного капіталу банку;
- 4) третіми особами, які діють від імені вкладників, зазначених у пунктах 1, 2, 3;
- 5) вкладниками, які на індивідуальній основі отримують від банку пільгові відсотки та мають фінансові привілеї, що призвели до погіршення фінансового стану банку;
- 6) вкладниками, які не ідентифіковані ліквідаційною комісією.

Джерелами формування коштів Фонду є:

- 1) початкові збори з учасників Фонду;
- 2) регулярні збори з учасників (тимчасових учасників) Фонду;
- 3) спеціальні збори з учасників (тимчасових учасників) Фонду;
- 4) кошти, внесені Національним банком України в розмірі 20 мільйонів гривень;

4¹) щорічні внески Національного банку України від перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами у розмірі, встановленому законом;

5) доходи, одержані від інвестування коштів Фонду в державні цінні папери України;

6) кредити, залучені від Кабінету Міністрів України, Національного банку України, банків та іноземних кредиторів;

7) пеня, яку сплачують учасники (тимчасові учасники) Фонду за несвоєчасне або неповне перерахування зборів до Фонду;

8) доходи від депозитів, розміщених Фондом у Національному банку України.

Фонд є єдиним розпорядником коштів, акумульованих у процесі його діяльності.

Фонд має право придбавати та орендувати майно, необхідне для виконання його функцій, у межах кошторису витрат, затвердженого адміністративною радою і погодженого з Міністерством фінансів України та Національним банком України.

Кошти Фонду не включаються до Державного бюджету України.

Початковий збір до Фонду в розмірі одного відсотка зареєстрованого статутного капіталу банку (приписного капіталу філії іноземного банку) перераховується учасниками на рахунок Фонду протягом тридцяти календарних днів з дня одержання банківської ліцензії на здійснення банківської діяльності.

Банки, створені в результаті реорганізації шляхом їх злиття, приєднання або перетворення (в разі сплати початкового збору до Фонду банками, які реорганізувалися), звільняються від сплати початкового збору та набувають усіх прав і обов'язків реорганізованих банків щодо участі у Фонді.

Нарахування регулярного збору до Фонду здійснюється учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду двічі на рік по 0,25 відсотка загальної

суми вкладів, включаючи нараховані за вкладами відсотки, за станом на 31 грудня року, що передує поточному, та 30 червня поточного року.

Перерахування нарахованого регулярного збору здійснюється учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду щоквартально рівними частками до 15 числа місяця, наступного за звітним періодом.

Встановлення спеціального збору до Фонду здійснюється, якщо поточні доходи Фонду є недостатніми для виконання ним у повному обсязі своїх зобов'язань щодо обслуговування та погашення залучених кредитів, спрямованих на відшкодування коштів вкладникам учасників (тимчасових учасників) Фонду. Рішення про встановлення спеціального збору приймає адміністративна рада за погодженням з Національним банком України.

Внесення спеціального збору учасниками (тимчасовими учасниками) Фонду проводиться у строки та згідно з умовами, встановленими адміністративною радою.

Для виконання Фондом покладених на нього завдань, за умови, що його фінансові можливості вичерпані, Кабінет Міністрів України надає Фонду кредит у грошовій формі або у вигляді державних цінних паперів. Ліміт кредитування на наступний рік визначається щорічно як десятикратний розмір надходжень від учасників (тимчасових учасників) Фонду за перше півріччя поточного року і передбачається Міністерством фінансів України в проекті закону про Державний бюджет України в грошовій формі або в правах на здійснення цільової емісії державних цінних паперів.

Фонд подає Міністерству фінансів України заявку про розмір ліміту кредитування і отримує в місячний строк підтвердження про включення до проекту закону про Державний бюджет України відповідних положень. При отриманні Фондом кредиту від Кабінету Міністрів України у вигляді цінних паперів Фонд має право реалізувати їх на відкритому ринку, отримати кредит під заставу у банків, іноземних кредиторів, Національному банку України.

Національний банк України має право надавати Фонду кредити за обліковою ставкою, встановленою Національним банком України.

Вкладники набувають право на одержання гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду в грошовій одиниці України з дня настання недоступності вкладів.

Порядок відшкодування Фондом коштів за вкладами фізичних осіб затверджується адміністративною радою Фонду. Відшкодування за вкладами здійснюється в готівковій або безготівковій формі.

Фонд за запитом ліквідатора учасника (тимчасового учасника) Фонду у письмовому вигляді надає необхідну інформацію про розмір відшкодованих коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду.

Виплата Фондом гарантованої суми відшкодування через визначені банки-агенти здійснюється протягом трьох місяців з дня настання недоступності вкладів. У разі ліквідації системо-утворюючого банку цей строк може бути продовжено до шести місяців.

Відшкодування за вкладами можуть сплачуватися іншим особам згідно з законодавством України (за довіреністю, заповітом тощо). Строк позовної давності по зверненнях вкладників становить три роки.

Спадкування здійснюється за законом або за заповітом (стаття 1217 Цивільного кодексу (ЦК) України). У свою чергу, стаття 1228 ЦК України передбачає специфічні форми розпорядження банківським вкладом. Відповідно до неї вкладник-спадкодавець може розпорядитися своїм банківським вкладом не тільки шляхом складання заповіту, а й залишивши відповідне розпорядження (заповідальне розпорядження) банку.

За ст. 1060 ЦК України договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку. Особливістю договору банківського вкладу на користь третьої особи порівняно із загальними положеннями про такий вид зобов'язань, сформульованими у ст. 636 ЦК України, є зазначення особи на ім'я якої зроблений вклад.

Таке заповідальне розпорядження може бути включено в умови договору банківського вкладу або складено у формі окремого документа. На

заповідальному розпорядженні повинна бути дата, а сам документ повинен бути засвідчений підписом уповноваженого працівника банку згідно з пунктом 10.15 Інструкції НБУ «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах» від 12 листопада 2003 року № 492 (Інструкція № 492).

Крім того, заповідальне розпорядження може бути складено на користь особи, не вказаної в заповіті, яка не є спадкоємцем за законом, а також може змінювати співвідношення часток спадкоємців за заповітом або за законом.

У разі, якщо заповіт складено після залишення заповідального розпорядження, то дію останнього може бути скасовано повністю (або частково) тільки в двох виняткових випадках:

- у заповіті змінено особу, до якої переходить право на певний внесок або на всі грошові вклади спадкодавця;
- заповіт складено щодо всього, без винятку, майна спадкодавця.

Право на вклад у банку (фінансовій установі) входить до складу спадщини (частина 2 статті 1228 ЦК України), а виплата банківського вкладу, незалежно від наявності заповідального розпорядження, здійснюється на підставі наступних документів:

- свідоцтва про право на спадщину;
- дозволу нотаріуса на одержання спадкоємцем частини вкладу спадкодавця (оскільки, в даний момент питання не до кінця врегульовано, нотаріус має право, але не зобов'язаний, надавати такий дозвіл на одержання вкладу до закінчення шести місяців в особливих випадках);
- рішення суду.

Ч. 1 ст. 536 ЦК України визначає, що за користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами. Варто звернути увагу на те, що вже після відкриття спадщини кошти на депозитному рахунку не належать банку, вони для нього чужі, однак фактично банківська установа

продовжує користуватися цими коштами. До того ж, згідно ч. 5 ст. 1061 ЦК України, зобов'язання оплачувати це користування до кінця дії договору банківського вкладу за допомогою нарахування відсотків не відміняється. Звісно, після прийняття спадщини у банку виникає зобов'язання по вказаному депозитному рахунку вже перед новим власником (правонаступником вкладника).

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вклад (депозит) — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору. Крім того, оскільки банківський вклад входить до складу спадщини, то на нього, незалежно від наявності заповіту або заповідального розпорядження, поширюються і положення чинного законодавства щодо обов'язкової частки у спадщині. Згідно зі ст. 1241 Цивільного кодексу України, малолітні, неповнолітні, а також повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, так само як і непрацездатні вдова (вдівець) та батьки спадкодавця, успадковують половину частки, належної їм за законом. Відповідно, отримання частини банківського вкладу здійснюється спадкоємцями обов'язкової частки на підставі свідоцтва про право на спадщину за законом, у свою чергу, спадкоємцями за заповітом або за заповідальним розпорядженням - на підставі свідоцтва про право на спадщину за заповітом.

Отже, якщо особа, при житті, яка відкривала вклад у фінансовій установі, не зробила розпорядження банку щодо своїх коштів на випадок смерті, то підставою звернення в банк є нотаріально оформлений документ про право на спадщину, де вказується спадкоємець, частка в загальній сумі спадщини та реквізити рахунку.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Що таке Банківська система?
2. Щодо яких компетенції загальних зборів банку належить прийняття рішень?
3. Який контроль здійснює ревізійна комісія за фінансово-господарською діяльністю банку?
4. Якими зборами обирається ревізійна комісія?
5. Дайте визначення поняттю «Філія банку».
6. Який Закон України регулює банківську діяльність?
7. У яких двох формах створюються банки в Україні?
8. На яких умовах створюються кооперативні банки?
9. Які функції належать центральному кооперативному банку?
10. У скільки етапів створюється уся діяльність щодо створення банку?
11. Чи може Національний банк відмовити в державній реєстрації банку?
12. Ким надається банківська ліцензія?
13. Які операції мають право здійснювати банки згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність»?

Тестові завдання:

Основні засади здійснення валютного регулювання закріплені в:

- а). актах загального законодавства;
- б). актах спеціального законодавства;
- в). як в актах загального так і в актах спеціального законодавства;
- г). актах особливого законодавства

Договір банківського вкладу укладається в:

- а). письмовій формі;

- б). усній формі;
- в). як в усній так і письмовій;
- г). письмовій та нотаріально посвідчена.

За законодавством України розрізняються два види вкладів (депозитів):

- а). вклад на вимогу та ставковий вклад;
- б). вклад на вимогу та строковий вклад;
- в). строковий вклад та ставковий вклад;
- г). ставковий вклад та вклад в статутний капітал.

Без отримання якого документу не дозволяється здійснювати одночасно діяльність по залученню вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і наданню кредитів, а також вести рахунки?

- а). розпорядження НБУ;
- б). банківського договору;
- в). банківської ліцензії;
- г). постанови ВРУ.

У якому нормативному документі України визначена система гарантування вкладів фізичних осіб?

- а). Законі України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб»;
- б). Законі України «Про банки та банківську діяльність»;
- в). Господарському кодексі України;
- г). Законі України «Про Національний банк України»

Порядок здійснення депозитних операцій Національним банком України з комерційним банками визначений Положенням про регулювання Національним банком України ліквідності банків України шляхом рефінансування, депозитних та інших операцій, затверджених

- а). розпорядженням Національного банку України;
- б). постановою Кабінету Міністрів України;
- в). постановою Правління Національного банку України;
- г). Верховною Радою України.

РОЗДІЛ 6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ

6.1. Правове регулювання банківських кредитних відносин їх об'єкт, суб'єкт, зміст

За своєю сутністю та механізмом впливу на процес суспільного відтворення кредит є однією з найскладніших економічних категорій. Кредитні відносини – це система економічних відносин між різними економічними суб'єктами щодо організації механізму кредитування, проведення маркетингових досліджень і надання коштів у позику та плати за неї.

Кредитні відносини мають ряд характерних ознак, які конституюють їх як окрему самостійну економічну категорію – кредит.

Кредитні відносини складаються з трьох підсистем економічних відносин (техніко-економічних, організаційно-економічних та відносин економічної власності).

З організаційно-економічної підсистеми до кредитних відносин належать проведення специфічних маркетингових досліджень (зокрема, вивчення фінансового становища і кредитоспроможності позичальника), відносини менеджменту в діяльності банківських установ, управління різними видами операцій, вивчення та запозичення передового досвіду роботи банків в інших країнах та ін.

З відносин економічної власності – відносини між різними економічними суб'єктами (підприємствами, компаніями й банками з приводу надання комерційного і банківського кредитів; фізичними і юридичними особами та банками з приводу формування кредитних ресурсів банку і їх надання в позику за певну плату в умовах комерційного кредиту й між

державою та фізичними і юридичними особами щодо надання позики державі та за умови державного кредитування; між юридичними особами різних країн у процесі здійснення міжнародних кредитних операцій тощо) щодо надання коштів у позику та плати за неї у формі відсотка й форм економічної реалізації власності. Такими суб'єктами є кредитор і позичальник, а об'єктами – частина активів кредитних установ, залучені на депозити вклади фізичних і юридичних осіб та ін. Серед об'єктів розрізняють такі, що пов'язані з цільовою спрямованістю кредитів (наприклад, об'єкти кредитування за оборотом – позика надається для оплати матеріальних цінностей, що надходять до покупця, і здійснюваних ним витрат) і за залишком (позички надаються на покриття тимчасових залишків товарно-матеріальних цінностей і невідшкодованих витрат).

За капіталістичного способу виробництва щодо відносин економічної власності кредитні відносини є підсистемою виробничих відносин, що формується в процесі розвитку та функціонування позичкового капіталу. Внаслідок дії закономірностей кругообігу капіталу позичковий капітал відокремлюється від промислового (як і торговельний капітал), що розвивається як за спільними для всіх форм капіталу, так і за властивими лише йому економічними законами і внутрішніми суперечностями в процесі його відтворення.

Оскільки капіталістичні виробничі відносини є специфічними (однією зі сторін капіталістичного суспільного способу виробництва), а їх еволюція здійснюється в межах товарно-грошових відносин (розвиваються в декількох суспільно-економічних формаціях – за рабовласницького, феодального, капіталістичного й соціалістичного способів виробництва, наповнюючись при цьому відповідним змістом), кредитні відносини за капіталізму тісно взаємодіють з відповідними елементами товарно-грошових відносин. Тому двома основними підсистемами капіталістичних кредитних відносин є кредитно-грошові й кредитно-товарні, а отже, в кредит (який є формою руху кредитних відносин) можуть надаватися гроші й товари. Так, перетворення

певної грошової суми на позичковий капітал означає, що за капіталістичного способу виробництва гроші використовуються не лише як купівельний та платіжний засіб, а й як капітал.

Водночас грошовий капітал перетворюється на специфічну форму капіталу – позичковий капітал. У процесі такої трансформації грошовий капітал не зникає, а залишається однією з функціональних форм промислового капіталу, наприклад, використовується функціонуючим промисловим капіталом як гроші (засіб для купівлі засобів праці, предметів праці тощо), а отже, виконує функцію еквівалента вартості. Форми капіталу він набуває лише в межах процесу капіталістичного відтворення, будучи капіталом як гроші, тобто однією з передумов капіталістичного процесу виробництва. Позичковий капітал виступає як вартість, що приносить додаткову вартість, тобто капітал (найпростіше його визначення). Гроші при цьому стають особливим товаром – набувають особливої споживчої вартості, здатної приносити додаткову вартість у формі відсотка, який є середнім прибутком (за середніх умов виробництва).

На відміну від вартості інших товарів вартість грошей як носія позичкового капіталу виражається відсотком – однією зі специфічних форм додаткової вартості. Тому, надаючи гроші в позику, позичковий капіталіст відчужує їх вартість як капіталу (а не товару або грошей), й вона перетворюється на капітал-власність. Його особливістю є й те, що він не продається, а лише передається в позику з метою повернення певної суми та певної частини додаткової вартості у формі відсотка (плати за тимчасове користування цим специфічним товаром).

Кредитні відносини за капіталістичного способу виробництва розгортаються в цілісну систему в процесі розвитку різноманітних форм кредиту, яка охоплює не всі сфери суспільного відтворення, а лише обмін і розподіл (у т.ч. перерозподіл), впливаючи водночас на сфери безпосереднього виробництва і споживання, причому межі безпосереднього поширення кредитних відносин та їх опосередкованого впливу на інші сфери

залежать від конкретних форм кредиту. Кожна з них, у свою чергу, має власний матеріально-речовий зміст і соціально-економічну або суспільну форму.

Матеріально-речовим змістом кредитних відносин за капіталізму є передусім вартість у товарній та грошовій формах, а суспільною формою – виробничі відносини (відносини економічної власності) між різними суб'єктами щодо надання таких форм вартості (цінності) в позику та плати за них.

Як правило, потреба в кредитуванні у підприємств виникає у випадках необхідності фінансування оборотних коштів або реальних (як довго- так і короткострокових) інвестицій. Суб'єктами кредитних відносин можуть бути будь-які юридичні і фізичні особи (якщо їхні права не обмежені законодавством).

Об'єкти короткострокового кредитування.

1. Виробничі запаси.
2. Незавершене виробництво і власні напівфабрикати.
3. Витрати майбутніх періодів (наприклад сезонні витрати).
4. Готова продукція або товарні запаси.
5. Погашення кредиторської і пролонгація дебіторської заборгованості.

Об'єкти довгострокового кредитування.

1. Придбання основних засобів.
2. Будівництво.
3. Придбання або викуп цілісних майнових комплексів.

Від грошей (як грошей) кредит відрізняється такими рисами:

– у них різний склад суб'єктів–носіїв відповідно грошових і кредитних відносин: у першому випадку ними є продавець і покупець, у другому – кредитор і позичальник, які можуть не збігатися;

– у них різний характер руху вартості: в суто грошових відносинах має місце зустрічне, еквівалентне переміщення двох різних форм вартості –

товарної і грошової, а в кредитних відносинах – нееквівалентне переміщення вартості в грошовій або в товарній формі;

– у них різне суспільне призначення в процесі відтворення. Гроші призначені забезпечити реалізацію споживної вартості і довести її до кінцевого споживача. Вони також є засобом накопичення реалізованої вартості. Кредит призначений задовольняти тимчасові потреби в додаткових коштах одних економічних суб'єктів та сприяти вигідному розміщенню вільних коштів – для других.

Основними ознаками відносин, що становлять сутність кредиту, є такі:

– учасники кредитних відносин повинні бути економічно самостійними: бути власниками певної маси вартості і вільно нею розпоряджатися; функціонувати на основі самодостатності та самоокупності; нести економічну відповідальність за своїми зобов'язаннями. Без цього вони не зможуть набути статусу ні кредитора, ні позичальника. Щоб стати кредитором, економічний суб'єкт повинен накопичити у власності певну суму вільних коштів, якими може вільно розпоряджатися. А щоб стати позичальником, суб'єкт повинен мати передумови для накопичення в майбутньому у своїй власності достатньої суми вільних коштів для повернення боргу;

– кредитні відносини є добровільними та рівноправними. Тільки за цих умов вони будуть взаємовигідними і зможуть розвиватися по висхідній. Інакше ці відносини будуть згасати і розриватися, тобто втратять здатність до розвитку. Економічна самостійність суб'єктів, добровільність, рівноправність та взаємна вигода роблять кредитні відносини внутрішньо адекватними ринковим відносинам, зумовлюють їх розвиток на ринкових засадах;

– кредитні відносини не змінюють власника цінностей, з приводу яких вони виникають. Кредитор залишається власником переданої в борг вартості, а позичальник одержує її лише у тимчасове розпорядження, після чого повинен повернути власникові. Незмінність власника в кредитних відносинах вимагає особливо чіткого і дійового правового їх оформлення, щоб захистити

інтереси власника. Якщо такий захист не забезпечується правовими засобами, то кредитні відносини втрачають свої визначальні ознаки і перетворюються в щось інше, ніж кредит. У цьому зв'язку інтереси кредитора для правового захисту є більш пріоритетними, ніж інтереси позичальника;

– кредитні відносини є вартісними, оскільки виникають у зв'язку з рухом вартості (грошей чи матеріальних цінностей). Проте вони не є еквівалентними, тому що кожне переміщення вартості не супроводжується зустрічним рухом відповідного еквівалента. Однак вартість переміщується на зворотних засадах, тобто після певного періоду ці кошти повертаються назад у висхідне положення. Можливість їх неповернення робить позицію кредитора у цих відносинах досить вразливою, ризикованою'. Для захисту своїх позицій кредитори повинні мати переважні права при визначенні доцільності кредитування та розміру плати за кредит;

Підприємства, організації в процесі господарської діяльності часто відчують потребу у власних обігових коштах, яка може бути задоволена за допомогою кредиту банку. Банківським кредитом покриваються як тимчасові, так і постійні потреби в додаткових обігових коштах. Відносини, що виникають між банками і клієнтами з метою одержання ними банківського кредиту, регулюються нормами права і називаються кредитними правовідносинами.

Можна визначити, що банківські кредитні правовідносини – це правовідносини, за яких позичальник зобов'язується повернути у встановлений строк позичкодавцю – кредитній установі одержану від нього таку саму суму грошей з відсотками.

Суб'єктами кредитних правовідносин можуть виступати з боку позичкодавця – лише кредитні установи, а з боку позичальника – підприємства, організації, громадяни.

Об'єктом кредитних правовідносин є гроші в безготівковій формі або готівкою. Крім грошей, об'єктом комерційного кредиту можуть бути

реалізовані товари, виконані роботи, надані послуги. Відповідно до Закону України «Про споживче кредитування» який захищає права та законні інтереси споживачів і кредиторів, створення належного конкурентного середовища на ринках фінансових послуг та підвищення довіри до нього, забезпечення сприятливих умов для розвитку економіки України, гармонізація законодавства України із законодавством Європейського Союзу та міжнародними стандартами.

Принцип забезпеченості кредиту має за мету захистити інтереси банку і не допустити збитків від неповернення боргу внаслідок неплатоспроможності позичальника. Кредити надаються під конкретні товарно-матеріальні цінності та витрати виробництва і забезпечуються заставою цих цінностей або продукцією, що надходить у заставу у міру її випуску. Крім матеріального забезпечення, гарантією повернення кредиту можуть бути також цінні папери: акції, облігації, страхові поліси, векселі; гарантії та поруки платоспроможності юридичних і фізичних осіб тощо. Важливе значення для забезпеченості кредиту має також неустойка (штраф, пеня) страхування відповідальності позичальника за непогашення кредиту. Спосіб забезпечення кредиту передбачається в кредитному договорі.

Принцип строковості означає, що кредит має бути повернений позичальником банку у визначений у кредитному договорі строк. Конкретний строк повернення кредиту залежить від цілей кредитування, розміру кредиту, платоспроможності позичальника. Установи банків можуть надавати відстрочку повернення кредиту, стягуючи за це підвищений відсоток. Від дотримання принципу строковості кредиту залежить нормальне забезпечення підприємств коштами і можливість надання нових кредитів, оскільки одним із ресурсів кредитування є повернені позички. При порушенні строків повернення і наявності прострочених позичок нові кредити підприємствам не надаються.

Платність кредиту означає, що банк вимагає не тільки повернення одержаної позички, а й сплати певного відсотка за користування нею. Розмір

відсоткових ставок, що встановлюється комерційними банками, залежить від різних факторів: строку й виду кредиту, ступеня його ризику для банку; темпів інфляції, попиту на кредит з боку підприємств; структури кредитних ресурсів конкретного банку, облікової ставки тощо. Платність кредиту має стимулюючий вплив на комерційний розрахунок, його впровадження і зміцнення.

Принцип повернення кредиту є основним принципом кредитних правовідносин і передбачає обов'язкове повернення його позичальником банку у визначений у кредитному договорі строк.

З поміж всіх традиційних видів діяльності комерційних банків надання кредитів завжди було і залишається головним джерелом їхнього прибутку незважаючи на зростання додаткових послуг.

6.2. Поняття, форми, види та функції кредиту

Кредит існував не завжди. Він виник на певному етапі розвитку людського суспільства. Його винайдення вважають одним з найгеніальніших відкриттів людства поряд із винайденням грошей. Причини його виникнення слід шукати насамперед не у сфері виробництва, а у сфері обміну, де продавці товарів протистоять один одному як власники, як юридичне самостійні особи.

Коли товарно-грошові відносини почали ставати більш–менш регулярними, взаємовідносини між товаровиробниками іноді набували особливого характеру: продавцеві потрібно було продати товар, а в покупця не було грошей, щоб його купити (тому що він ще не виготовив свій товар або виготовив, але не продав його з тих чи інших причин). За таких умов акт купівлі-продажу товару не міг відбутись. І тут випадково, як і багато інших винаходів людства, був відкритий кредит – за наявності довіри продавця до покупця товар був проданий з відстрочкою платежу, у кредит. Таким чином, кредит виник і розвинувся на основі функції грошей як засобу обігу. З його

виникненням гроші, окрім функції міри вартості і засобу обігу, стали виконувати й функцію засобу платежу, однією з ознак якої є розрив у часі між передачею товару і грошей із рук у руки.

Кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності.

Також можна зазначити, що кредит – це система відносин з приводу акумуляції та використання тимчасово вільних грошових засобів на основі повернення та платності у формі позичкового відсотка.

Поняття, форми та види кредиту з практичного погляду не має такого важливого значення, як інші складові теорії кредиту. Можливо, цим пояснюється надто вільне трактування цього питання в більшості публікацій з теорії кредиту. Важко віднайти навіть два підручники, в яких давалось би однакове трактування сутності та асортименту, форм і видів кредиту. І справа не тільки в різній їх кількості, а й у тому, що нерідко одне й те саме поняття одні автори називають формами кредиту, інші – видами, і навпаки.

У загально прийнятому розумінні форма – це зовнішній, найбільш загальний вияв певного предмета чи явища, який хоч і пов'язаний внутрішньою їх сутністю, але не розкриває її. Кредит – це явище суспільне (економічні відносини), про форму його можна говорити з певною умовністю як про найбільш загальний вигляд, якого він може набувати в процесі руху і який не розкриває його внутрішньої сутності та структури. Тому критеріїв для вичленення форм кредиту не може бути багато.

Найбільш загальним проявом кредиту, в якому не розкривається його сутність і внутрішня структура, є форма позиченої вартості, в якій вона рухається між кредитором і позичальником. Таких форм може бути дві – товарна (натурально-речова) та грошова. Тому й форм кредиту також може бути дві – товарна і грошова. Ці форми визначають лише загальні контури кредиту і не зачіпають його внутрішньої структури.

Товарна і грошова форми кредиту є рівноправними і рівнозначними, по суті, двома проявами єдиної форми кредиту – вартісної. Вони між собою внутрішньо пов'язані і доповнюють одна одну: позички, надані в товарній формі, можуть погашатися в грошовій, і навпаки. Більше того, кредит у товарній формі нерідко обумовлює появу грошового кредиту, що надає кредитному руху вартості більшої гнучкості та ефективності'.

У товарній формі кредит надається у разі продажу товарів з відстрочкою платежу (комерційний кредит), при оренді майна (у тому числі лізинг), наданні речей чи приладів у прокат, погашенні міждержавних боргів поставками товарів тощо. У деяких із цих випадків погашення позичок здійснюється в грошовій формі.

Як правило, у грошовій формі надають свої позички банки, міжнародні фінансово-кредитні установи, уряди та ін. Широко використовує грошову форму кредиту населення – при розміщенні заощаджень у банківські депозити, одержанні позичок у банках тощо. Як уже зазначалось, грошова форма має найширшу сферу застосування, що зумовлено переважно грошовою формою сучасної економіки та перерозподільним призначенням самого кредиту.

У загальноприйнятому розумінні вид – це підрозділ, що об'єднує ряд предметів, явищ за спільними ознаками і входить до складу загального вищого розділу роду . Тому видова характеристика застосовується щодо внутрішньої структури об'єкта дослідження, у нашому випадку – кредиту. Оскільки кредит має значну кількість структурних проявів, то може застосовуватися багато критеріїв його класифікації та виділятися багато його видів.

Види кредиту можна класифікувати за різними критеріями.

Залежно від суб'єктів кредитних відносин прийнято виділяти банківський кредит, державний кредит, міжгосподарський (комерційний) кредит, міжнародний, особистий (приватний) кредит. У банківському кредиті суб'єктами кредитних відносин (одним чи обома) є банк, у державному

кредиті – держава, що виступає переважно позичальником. У міжгосподарському (комерційному) кредиті обома суб'єктами є господарюючі структури, у міжнародному кредиті – резиденти різних країн. В особистому (приватному) кредиті одним із суб'єктів є фізична особа.

За такого критерію класифікації одна і та сама позичка може бути віднесена до кількох видів кредиту. Наприклад, банківська позичка сімейному господарству може належати до банківського кредиту і до особистого (приватного).

За галузевою спрямованістю кредиту виділяються такі його види:

- кредити в промисловість;
- кредити в сільське господарство;
- кредити в торгівлю;
- кредити в будівництво, особливо в житлове будівництво;
- кредити в інші галузі.

Класифікація кредиту за галузевою спрямованістю має практичне значення. Воно проявляється в тому, що в кожній галузі є істотна специфіка кругообігу капіталу, яка обумовлює адекватну організацію самого кредитного процесу.

Залежно від цільового призначення кредиту можна виділяти такі його види:

- кредит на формування виробничих запасів (сировини, матеріалів, паливно-мастильних матеріалів, тари тощо);
- кредит у витрати виробництва (сезонні витрати у рослинництві та тваринництві в сільському господарстві; сезонні витрати на виготовлення торфу, на лісозаготівлі, на ремонтні роботи; на виготовлення продукції з тривалим циклом виробництва – житлових будинків, літаків, кораблів тощо);
- кредит на створення запасів готової продукції (залишки на складах виробничих підприємств, запаси на складах торговельних організацій тощо);

– кредити, пов’язані з виникненням тимчасових розривів у платежах, коли економічні суб’єкти повинні здійснювати платежі, а призначені для цього кошти не надійшли чи надійшло їх мало (виплата заробітної плати, розрахунки з постачальниками, з бюджетом тощо).

За організаційно-правовими ознаками та умовами надання позичок можна виділяти такі види кредиту:

- забезпечений і незабезпечений;
- прямий і опосередкований;
- строковий і прострочений, пролонгований;
- реальний, сумнівний, безнадійний;
- платний, безплатний.

Кожний із видів кредиту характеризує певну грань його внутрішньої сутності, а в сукупності вони дають чітке уявлення про складну структуру кредиту і процес його руху в межах товарної і грошової форм.

Функції кредиту. Кредит як економічна категорія не тільки має внутрішню сутність, що проявляється в його структурі, закономірностях руху, формах і видах, а й активно взаємодіє із зовнішнім середовищем, з іншими (некредитними) процесами в економіці і соціальній сфері та помітно впливає на них. Основні напрями та механізми цього впливу визначають окремі його функції.

Поняття функції стосується кредиту взагалі, а не якоїсь окремої його форми чи окремого виду. Функцією може бути лише такий вплив на зовнішнє середовище, який здійснюють усі форми і різновиди кредиту. Тому функції кредиту сприяють його консолідації як цілісного явища і виокремленню його з інших економічних явищ у самостійну категорію.

Будучи проявом впливу кредиту на навколишнє економічне середовище, функції характеризують суспільне призначення кредиту, ту «роботу», яку він виконує в суспільстві, тобто його роль. Як і сама сутність кредиту, його функції є явищем об’єктивним та динамічним. Кожна з них формується стихійно, розвивається в міру розвитку самої сутності кредиту і

економічного середовища, в якому він функціонує. Нав'язати чи позбавити кредит певної функції вольовим способом неможливо. Тому викликає подив значний різнобій серед дослідників щодо визначення кількості функцій кредиту: одні називають дві функції, другі - три, а треті - шість, вісім, а то й більше функцій кредиту'.

Серед дослідників кредиту найменше розходжень спостерігається щодо перерозподільної функції. Її загальне визнання, очевидно, ґрунтується на самій сутності кредиту як форми зворотного руху вартості та на чітко вираженій «роботі», яку виконує кредит в економічній системі - переміщення ресурсів між її окремими суб'єктами, секторами тощо на засадах повернення.

Перерозподільна функція полягає в тому, що матеріальні та грошові ресурси, які були вже розподілені і передані у власність економічним суб'єктам, через кредит перерозподіляються і спрямовуються у тимчасове користування іншим суб'єктам, не змінюючи їх первинного права власності.

Такий перерозподіл не є суто механічним явищем, а має велике економічне значення, а саме:

- кошти, вивільнені в одних ланках процесу відтворення, спрямовуються в інші ланки, що прискорює оборот капіталу, сприяє розширенню виробництва;

- вільні кошти через кредит спрямовують у ті ланки суспільного виробництва, на продукцію яких передбачається зростання попиту, а отже - одержання вищих прибутків. Це створює можливості для запровадження новішої техніки прогресивного коригування всієї структури виробництва, підвищення його ефективності.

Розвиток перерозподільної функції, удосконалення практичного механізму її реалізації має ключове значення для підвищення ролі кредиту, для швидкого подолання економічної кризи і забезпечення економічного зростання в Україні.

Що стосується функції кредиту, пов'язаної із забезпеченням потреб обороту в платіжних засобах, то вона не набула однозначного тлумачення в

літературі. Одні автори називають її просто емісійною функцією, другі - функцією утворення в обороті додаткової купівельної спроможності, треті - функцією заміщення справжніх грошей в обороті кредитними операціями.

Такий різнобій взагалі породжує сумнів у тому, чи виконує кредит подібну функцію. Адже функцію емісії грошей насправді виконує банківська система. А той факт, що банківська система здійснює і кредитну діяльність, не дає жодних підстав поширювати її емісійну функцію на кредит як економічну категорію. Те ж саме стосується і сформульованої А. С. Гальчинським функції «утворення додаткової до наявної в економіці купівельної спроможності». Адже це та ж сама емісійна функція, тільки сформульована іншими словами.

Істотно відрізняється позиція О. І. Лаврушина щодо цього питання, а саме функцію кредиту він зводить до заміщення справжніх грошей кредитними операціями. У такому формулюванні ця функція теж не сприймається. Одже справжні (золоті) гроші були остаточно замінені неповноцінними грошима давно (70-ті роки), у разовому порядку і вольовими рішеннями держав та міждержавними угодами, а не кредитом. Це була скоріше державна функція, а не кредитна. То чи залишилося «поле» для такої функції кредиту зараз, коли золота давно немає в обороті? Нині підтримку обороту неповноцінних грошей теж забезпечують держави, а не кредит, і використовують при цьому не тільки кредитні операції, а й казначейські зобов'язання (паперові гроші). Тому ця функція кредиту потребує більш глибокого вивчення, а її формулювання – істотного уточнення.

На наш погляд, функція кредиту, що реалізується в грошовій сфері, полягає в тому, що кредит забезпечує найкращі передумови для ефективного регулювання обороту грошей в інтересах повного задоволення потреб економіки в платіжних засобах і підтримання достатньої для економічного розвитку стабільності грошей. Кредитний механізм дає можливість гнучко розширити масу платіжних засобів в обороті, коли потреба в них зростає: через збільшення маси комерційних векселів та маси банківських депозитів

завдяки прискоренню грошово-кредитного мультиплікатора, розширенню рефінансування комерційних банків центральним банком.

При скороченні потреб обороту всі ці складові маси платіжних засобів можна також зменшити. Але забезпечує це не кредит сам по собі, а державні органи монетарного управління. А чи захочуть вони це зробити, скориставшись можливостями кредитного механізму, залежить не від кредиту, а від цілей монетарної політики.

Окремі дослідники визнають також контрольну функцію кредиту, вбачаючи сутність її в тому, «що в процесі кредитування забезпечується контроль за дотриманням умов та принципів кредиту з боку суб'єктів кредитної угоди». Проте наявність такої функції кредиту багато хто заперечує, посилаючись на те, що контроль властивий не тільки кредитним відносинам, а й багатьом іншим - фінансовим, страховим, торговельним тощо, тобто він не є суто родовою ознакою кредиту.

Щодо цього прибічники контрольної функції кредиту справедливо вказують на специфічність контрольної складової кожного економічного інструменту. Так, контрольна складова кредиту відзначається високим стимулюючим ефектом і обмеженістю адміністративно-вольового впливу на контрагента, тоді як у контрольній складовій інших економічних інструментів (фінансів, податків, страхування тощо) переважає адміністративно-вольовий, а не економічний вплив.

Більше того, сам кредитний контроль не зводиться до перевірки дотримання контрагентами умов угоди, як це загальноприйняте, а включає ґрунтовний економічний аналіз та оцінку стану контрагентів, передусім кредитоспроможності позичальника, прогнозування можливого ризику напередодні укладання угоди. На цьому ґрунті визначаються відповідні умови кредитування, що включаються в угоду, які самі по собі стимулюють економічну поведінку суб'єктів кредиту - як позичальників, так і кредиторів. Тому є підстави розширити назву цієї функції – назвати її контрольною-стимулюючою. Така назва повніше відповідатиме змісту цієї функції кредиту

і краще відбиватиме її відмінність від контрольної функції інших інструментів.

Контрольно-стимулююча функція кредиту не обмежується відповідними заходами кредитора відносно позичальника. Контрольно-стимулюючий вплив відчуває на собі і кредитор. Можливість вивільнити з обороту кошти і вкласти їх у надійні дохідні позички стимулює кредитора до прискорення обороту свого капіталу, нарощування вільних ресурсів, більш економного їх витрачання, підвищення своєї кваліфікації щодо розміщення вільних ресурсів тощо.

При цьому слід мати на увазі, що стимулююча складова цієї функції переважає над суто контрольною. Адже в багатьох випадках суб'єкти кредиту не мають можливості здійснювати формальний контроль за своїми контрагентами. Наприклад, позичальник не може контролювати діяльність банку. А в державному кредиті навіть кредитор (населення, комерційні банки) позбавлені можливості контролювати свого боржника - державу. Але стимулюючий вплив кредиту постійно відчувають на собі всі його суб'єкти - як позичальники, так і кредитори.

Функція капіталізації вільних грошових доходів полягає в трансформації завдяки кредиту грошових нагромаджень та заощаджень юридичних і фізичних осіб у вартість, що дає дохід, тобто в позичковий капітал. Така трансформація забезпечується через зворотний рух та платність кредиту. Будь-яка маса вільної вартості, будучи переданою в позичку, не змінюючи власника, приносить йому дохід, тобто набуває форми позичкового капіталу.

Цей напрям зв'язку кредиту з економічним оточенням має родові ознаки функції: поширюється на кредит у цілому, на всі його види; притаманний переважно лише кредиту; виражає сутнісні ознаки кредиту - зворотність і платність. Отже, є достатньо підстав для визнання і цієї функції кредиту.

Свої функції кредит може успішно виконувати лише в умовах розвинутої ринкової економіки, коли сутність кредиту і закономірності його руху можуть проявитися найбільш повно. В умовах перехідної економіки України таких можливостей не було. Це негативно впливало як на рівень їх реалізації, що проявилось в низькій ролі кредиту в соціально-економічному житті суспільства, так і на стан теоретичного осмислення цього складного питання. І сьогодні питання про функції кредиту залишається дискусійним, вимагає до себе більш пильної уваги дослідників, особливо визначення загальноприйнятої методологічної основи вирішення цього питання. Без вироблення єдиного методологічного підходу у нас і надалі у кожному підручнику буде «своя» кількість функцій кредиту.

Позичковий капітал – це грошовий капітал, який надається його власниками або розпорядниками як позика з метою отримання доходу в формі позичкового відсотка (процента). Рух позичкового капіталу називають кредитом.

Джерелом кредитних ресурсів є:

1. Грошовий капітал, що вивільняється в процесі кругообігу промислового та торговельного капіталу.
2. Рух бюджетних засобів, цільових фондів та резервів.
3. Грошові доходи і заощадження приватних осіб.

Для того щоб тимчасово вільні грошові засоби не переставали виконувати функцію капіталу, вони повинні рухатись, бо тільки рух забезпечує їхнє зростання. Наявність тимчасово вільних грошових засобів, з одного боку, та наявність суспільної потреби в їхньому використанні – з іншого, зумовлюють об'єктивну необхідність існування кредиту.

Принципи функціонування кредиту:

Обов'язковість повернення кредиту. Тимчасове вивільнення грошових засобів робить можливим тільки тимчасове кредитування їх і передбачає обов'язкове повернення кредитних ресурсів.

Платність. Платою позичальника за право тимчасового використання не свого (позиченого) капіталу є позичковий процент, який є Для нього витратою. Для кредитора ж процент за кредит є платою за те, що він ризикує своїм грошовим капіталом, який надає в позику.

Строковість. Позика має бути повернена позичальником кредиторіві у строк, визначений кредитною угодою.

6.3. Правова природа, порядок укладання кредитного договору

Кредитний договір – це договір, в якому кредитор (банк або інша кредитна організація) і позичальник (клієнт) визначають взаємні права та зобов'язання у сфері відносин економічної власності щодо надання певної вартості (цінності) у кредит та плати за неї.

Кредитний договір підписують повноважні особи обох сторін, він не може змінюватися в односторонньому порядку. У разі виникнення спірних питань і неможливості їх вирішення кредитором і позичальником вони розглядаються в арбітражному суді.

Основними елементами кредитного договору є:

- преамбула (зазначається найменування сторін та їх організаційно-правова форма);
- предмет договору та сума кредиту (фіксується цільове призначення кредиту, його сума й термін надання, розмір річних відсотків, номер і дата договору);
- умови забезпечення кредиту (договір застави, в якому зазначаються предмет застави та його оцінка, розмір і термін забезпечення зобов'язання, в т.ч. зобов'язання, що забезпечується заставою, вказівка на те, у кого знаходиться заставне майно; договір поруки або гарантії, в якому одна зі сторін зобов'язується за винагороду здійснювати від імені та за рахунок іншої сторони певні юридичні дії; цінні папери або інші документи);

- порядок надання і погашення кредиту (зазначається конкретний механізм надання позики – одночасність, періодичність чи поетапність, відкриття кредитної лінії та ін.); його надання у готівковій чи безготівковій формі тощо; погашення позики – одночасно чи періодично, з використанням регресивного чи дегресивного механізму та ін.);

- зобов'язання кредитора і позичальника (перший зобов'язується відкрити позичковий рахунок для надання кредиту, другий – використати його за цільовим призначенням, своєчасно повернути з виплатою відповідних відсотків із свого поточного рахунка);

- права кредитора і позичальника (кредитор у разі недотримання позичальником умов договору має право розірвати його ще до закінчення терміну угоди, стягнути позику зі сплатою штрафу з фіксацією його величини; позичальник – достроково розірвати договір, повернути отриману позику разом з відсотками за умови попереднього повідомлення кредитора);

- санкції у разі невиконання умов договору;
- порядок розгляду спірних питань в арбітражному суді;
- наявність особливих умов (порядок внесення змін у договір та ін.);

- термін дії договору (від дня надання кредиту та повного його погашення і сплати відсотків за нього);

- юридичні адреси та реквізити (найменування й дата укладення договору та ін.);

- підписи кредитора і позичальника.

У світовій практиці до тексту кредитного договору вносять зобов'язальні умови (зобов'язання фірми-позичальника надавати кредиторіві фінансові звіти підприємства, підтримання фіксованої величини оборотного капіталу, зокрема обігових коштів, та ін.), заборонні (зобов'язання позичальника не здійснювати певних дій під час терміну дії кредитної угоди без попереднього погодження з банком, зокрема змінювати юридичний статус фірми або компанії, проводити їх реорганізацію, продавати або

надавати в оренду машини, устаткування (активну частину основного капіталу) тощо та обмежувальні умови (дії фірми-позичальника в заздалегідь окреслених межах, зокрема обмеження розмірів дивідендів під час дії кредитного договору, величини премій тощо).

Розкриваючи кредитний договір можна зазначити, що це юридичний документ, який визначає взаємні обов'язки і відповідальність між банком і клієнтом з нагоди одержання останнім кредиту. Кредитний договір укладається тільки в письмовому вигляді і не може змінюватися в односторонньому порядку.

Кредити надаються після укладання кредитного договору. Умови договору визначаються для кожного клієнта індивідуально, з тим щоб ступінь ризику був мінімальний. Зміст і перелік умов кредитного договору визначаються за згодою сторін і включають розмір кредиту, умови надання і погашення позичок, розмір відсоток за кредит та інші умови, які не суперечать чинному законодавству.

На практиці комерційні банки розробляють типові форми кредитних угод, основними положеннями яких є:

1. Опис суб'єктів угоди – визначається, хто позичальник, хто кредитор, при цьому визначаються юридичні права сторін, що підписують договір.

2. Опис умов кредитування – вказуються сума і строк кредиту, порядок його видачі та погашення. Банк перевіряє обґрунтованість замовленої суми кредиту і вносить поправки до неї з урахуванням залучення власних коштів позичальника. Конкретний строк користування кредитом встановлюється на основі оборотності цінностей, що кредитуються, та окупності понесених витрат. Погашення кредиту передбачається на конкретну дату або в розстрочку.

3. Зобов'язання позичальника повернути суму кредиту та сплатити проценти за користування кредитом. Банк визначає відсоткові ставки залежно від таких чинників: попиту і пропозиції, що склались на кредитному ринку, рівня облікової ставки НБ України, характеру наданого забезпечення,

строків користування позикою, ризику заходу, що кредитується тощо. Розмір плати за кредит встановлюється з таким розрахунком, щоб сума одержаних від позичальника відсотків покривала витрати банку по залученню коштів, витрати на ведення банківської справи та забезпечувала отримання відповідного прибутку.

4. Опис забезпечення кредиту з посиланням на угоди, що є частинами кредитного договору (договір застави, гарантії, поручительства, страхова угода).

5. Обмежувальні умови, до яких відносяться: захисні та негативні.

Захисні статті – це перелік дій чи умов, яких повинен дотримуватись позичальник протягом дії кредитного договору (зобов'язання періодично подавати банку звітну документацію, надавати працівникам банку інформацію про свою господарську діяльність).

Негативні статті – це список умов, які не повинен допустити позичальник (заборона отримання додаткових кредитів, передачі в заставу третім особам активів, надання гарантії, невиконання дивідендів, заробітної плати вище встановленого рівня, злиття з іншими компаніями);

6. Права суб'єктів угоди. Банк залишає за собою право вимагати дострокового погашення кредиту у випадку порушень умов кредитної угоди. Позичальник може домагатися перенесення строків погашення позички, підвищення суми позички, права достроково погашати кредит.

7. Санкції за порушення умов угоди. Порушення з боку позичальника умов кредитної угоди карається шляхом стягнення пені, яка нараховується на суму боргу або на суму кредиту, або на суму порушення. Банк може заперечити проти надання наступної суми кредиту, вимагати дострокового погашення кредиту, відмовитись від подальшого співробітництва з клієнтом, ініціювати процедуру банкрутства підприємства. Порушення умов кредитної угоди з боку банку так само тягне за собою фінансові санкції. В угоді можна зазначити, хто буде відшкодовувати витрати на вирішення спорів.

8. Строк набуття угодою чинності.

9. Можливості зміни умов угоди.

10. Юридичні адреси суб'єктів угоди, підписи уповноважених осіб, скріплені печатками.

Договір укладається на один рік і більш тривалий термін, якщо клієнт користується кредитами постійно або об'єктом кредитування є основні засоби, або на більш короткий термін при тимчасовій потребі в коштах або наданні окремого кредиту. Кредитний договір вступає в силу з дати надання кредиту позичальнику (дата надходження коштів на рахунок позичальника або дата сплати платіжних документів з позичкового рахунку позичальника) і діє до повного погашення кредиту та сплати відсотків за його користування.

Крім типової форми укладення кредитного договору, практикують його укладення за допомогою електронної пошти, обміну відповідними листами. Кредитор контролює цільове використання наданих ним коштів, перевіряє стан збереження заставного майна, своєчасне погашення (за поетапного повернення позик тощо).

Розрізняють:

- загальні гарантійні зобов'язання (найпоширеніші – вимоги дотримання мінімальних оборотних засобів протягом дії терміну договору; обмеження на виплату дивідендів і перепродаж акцій; обмеження капітальних витрат обсягом амортизаційних відрахувань; обмеження на суму боргу, що залишилася, наприклад, отримання другої довготермінової позики);
- стандартні обмеження (вимоги щодо надання необхідних звітів про фінансову діяльність, забезпечення належного страхування, зобов'язання не продавати надто великої частки своїх основних засобів та ін.);
- спеціальні обмеження (про цільове використання кредитів, розміри апарату управління, страхування життя одного або двох фахівців, потрібних для ефективної роботи компанії, та ін.).

Основними елементами, наприклад договору, міжбанківського кредиту, є предмет договору, права і зобов'язання кредитора й позичальника, їх

відповідальність, порядок вирішення спорів, умови зміни договору, особливі умови, термін дії кредитного договору. При наданні споживчого кредиту у договорі купівлі-продажу товарів у розстрочку продавець зобов'язується передати певний товар, а покупець здійснити за нього розрахунки в установленому розмірі й у визначений термін.

Кредитний договір в Україні укладають при пред'явленні покупцем паспорта і довідки для придбання товарів у розстрочку (видається за місцем роботи або навчання, а непрацюючим пенсіонерам – установою, яка призначила пенсію).

За кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Кредитний договір укладається у письмовій формі. Кредитний договір, укладений з недодержанням письмової форми, є нікчемним.

Кредитодавець має право відмовитися від надання позичальникові передбаченого договором кредиту частково або в повному обсязі у разі порушення процедури визнання позичальника банкрутом або за наявності інших обставин, які явно свідчать про те, що наданий позичальникові кредит своєчасно не буде повернений. У кредитному договорі встановлюється порядок розрахунку змінюваної процентної ставки із застосуванням погодженого сторонами індексу. Порядок розрахунку змінюваної процентної ставки повинен забезпечувати точне визначення розміру процентної ставки за кредитом на будь-який момент часу протягом строку дії кредитного договору. Кредитодавець не має права змінювати встановлений кредитним договором порядок розрахунку змінюваної процентної ставки без згоди позичальника.

6.4. Характеристика стадій кредитного процесу

Виділення і розгляд такого цілісного поняття, як «кредитний процес», дозволяє комплексно проаналізувати всі складові та етапи механізму банківського кредитування. Кредитний процес – це рух банківського кредиту як послідовний перебіг його організаційних стадій (етапів). У ході кредитного процесу відбувається послідовна зміна стадій механізму банківського кредиту. Комерційні банки можуть надавати кредити всім суб'єктам господарської діяльності незалежно від їхньої галузевої приналежності, статусу, форм власності за наявності у них реальних можливостей та правових форм забезпечення своєчасного повернення кредиту та сплати відсотків за користування кредитом.

У теорії та практиці кредитування виокремлюють, як правило, сім основних стадій кредитного процесу, управління якими банк повинен ретельно організувати:

- 1) розгляд заявки позичальника на отримання кредиту;
- 2) аналіз фінансового стану (кредитоспроможності) клієнта;
- 3) розробка умов позики; підготовка та укладання кредитного договору;
- 4) визначення порядку забезпечення кредиту, гарантій повернення позики;
- 5) процедура надання позики; 6) процедура погашення позики;
- 7) контроль за кредитною операцією.

Перша стадія кредитного процесу включає аналіз і попередній відбір заявок на отримання кредиту. Для цього проводиться науково обґрунтована експертиза доцільності надання позики. Головне завдання кредитних працівників комерційного банку на цій стадії – зібрати найповнішу інформацію про потенціального позичальника.

На другій стадії кредитного процесу банк визначає кредитоспроможність і фінансове становище клієнта. Кредитні працівники повинні оцінити: якою мірою потенційний позичальник здатний повністю і в

строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями. Чим точніше банк зуміє визначити кредитоспроможність клієнта, тим ширше можливості банку для зниження кредитного ризику.

На третій стадії кредитного процесу банк приймає кінцеве рішення про можливість, умови і форми надання позики. Оцінка майбутньої кредитної операції здійснюється на підставі проведення техніко-економічного обґрунтування позики. Завершується ця стадія оформленням і укладанням кредитного договору, який стає для банку засобом управління подальшими стадіями кредитного процесу.

Четверта стадія кредитного процесу пов'язана із визначенням умов забезпечення повернення кредиту. У центрі розв'язання даної проблеми знаходиться обґрунтований вибір об'єкта (предмета) застави. Для цього має бути забезпечене правильне оформлення заставних юридичних документів, чітке визначення прав і зобов'язань банку і позичальника згідно з нормами чинного заставного права. Засобом забезпечення повернення банківської позики може бути й гарантія.

На п'ятій стадії кредитного процесу банк на основі кредитного договору здійснює процедуру надання позики. Конкретний спосіб надання кредиту, а також вид позичкового рахунку визначається особливостями цієї кредитної операції. Процедура надання позики має бути зручною, оперативною і взаємовигідною для банку та позичальника.

Шоста стадія кредитного процесу – повернення позики з відсотками та завершення кредитної операції. Конкретний спосіб погашення позики обумовлюється у тексті кредитного договору. В умовах фінансової кризи і збільшення взаємної дебіторсько-кредиторської заборгованості господарських суб'єктів банк повинен приділяти постійну увагу повному і своєчасному виконанню кредитних договорів щодо погашення наданих позик. Усі випадки непогашення позик мають детально аналізуватися кредитними працівниками, щоб у майбутньому не допускати подібного.

Сьома стадія є специфічною в тому плані, що банківський контроль та управління кредитним процесом здійснюється на кожній його стадії. Систематичний моніторинг стану кредитного процесу, що поєднується з постійним аналізом якості кредитного портфеля банку посідає одне з центральних місць у системі банківського менеджменту. Головне завдання, яке вирішується на заключній стадії, – розробка нагальних практичних пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення кредитної політики комерційного банку.

У структурі будь-якого комерційного банку функціонує кредитне управління (відділ), яке безпосередньо веде роботу з клієнтами з питань кредитування.

6.5. Кредитування банків Національним банком України

Однією з функцій Національного банку України є функція кредитора останньої інстанції для банків та організація системи рефінансування. Слід звернути увагу на те, що відносини, які виникають внаслідок реалізації Національним банком України цієї функції, за своєю правовою природою є фінансово-правовими.

Комерційний банк або інша кредитна установа, у разі вичерпання інших можливостей рефінансування, може звернутися до Національного банку для отримання рефінансування. При цьому Національний банк України має право, але не зобов'язаний, надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи.

Згідно зі статтею 25 Закону України «Про Національний банк України» одним із основних економічних засобів і методів грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси, зокрема, через рефінансування комерційних банків.

Стаття 42 Закону України вище зазначеного Закону визначає, що Національний банк для забезпечення виконання покладених на нього функцій здійснює такі операції:

1) надає кредити банкам для підтримки ліквідності за ставкою не нижче ставки рефінансування Національного банку та в порядку, визначеному Національним банком;

2) надає кредити Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на умовах, визначених нормативно-правовими актами Національного банку;

3) здійснює дисконтні операції з векселями і чеками в порядку, визначеному Національним банком;

4) купує (крім купівлі в емітента) та продає цінні папери в установленому законодавством порядку. Обмеження, встановлене цим пунктом, не поширюється на придбання цінних паперів у емітента у випадках, передбачених цим законом;

5) відкриває власні кореспондентські та металеві рахунки у закордонних банках і веде рахунки банків-кореспондентів;

6) купує та продає валютні цінності з метою монетарного регулювання;

7) зберігає банківські метали, а також купує та продає банківські метали, дорогоцінні метали та камені та інші коштовності, пам'ятні та інвестиційні монети з дорогоцінних металів на внутрішньому і зовнішньому ринках без квотування і ліцензування;

8) розміщує золотовалютні резерви самостійно або через банки, уповноважені ним на ведення валютних операцій, виконує операції з золотовалютними резервами України з банками, рейтинг яких за класифікацією міжнародних рейтингових агентств відповідає вимогам до першокласних банків не нижче категорії А;

10) видає гарантії і поруки, відповідно до положення, затвердженого Радою Національного банку;

11) веде рахунок центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, без оплати і нарахування відсотків;

12) виконує операції по обслуговуванню державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними;

13) веде особові рахунки працівників Національного банку;

14) веде рахунки міжнародних організацій;

15) здійснює безспірне стягнення коштів з рахунків своїх клієнтів відповідно до законодавства України, в тому числі за рішенням суду;

16) веде рахунки Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

17) безпосередньо взаємодіє з Центральним депозитарієм цінних паперів для забезпечення своїх операцій з цінними паперами;

18) встановлює прямі кореспондентські відносини з міжнародними депозитаріями з метою здійснення функцій грошово-кредитної політики та управління державним боргом з метою депонування облігацій зовнішньої державної позики в іноземних депозитаріях;

19) забезпечує здійснення клірингу та розрахунків за правочинами на фінансових ринках шляхом участі у створенні та регулюванні діяльності Розрахункового центру з обслуговування договорів на фінансових ринках, у тому числі через можливість підтримання його ліквідності у порядку, визначеному Національним банком України;

20) веде інформаційну базу стосовно договорів, що укладаються на фінансовому ринку, у порядку, визначеному Національним банком України;

21) передає банкам банкноти і монети на зберігання та для проведення операцій з ними у порядку, визначеному Національним банком.

Національний банк має право здійснювати й інші операції, необхідні для забезпечення виконання своїх функцій.

Національний банк має право встановлювати плату за надані ним відповідно до закону послуги (здійснені операції).

Національний банк має право брати участь у формуванні капіталу і діяльності міжнародних організацій відповідно до міжнародних договорів, учасницею яких є Україна, а також відповідно до угод між ним та іноземними центральними банками.

Застосування Національним банком України монетарних інструментів під час управління грошово-кредитним ринком шляхом визначення ліквідності банківської системи регулювання Положенням Національним банком України Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи Згідно з цим Положенням метою

Національний банк використовує стандартні інструменти регулювання ліквідності банківської системи з метою виконання цілей та завдань, визначених законодавством України та Основними засадами грошово-кредитної політики, залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку.

4. Національний банк здійснює регулювання ліквідності банківської системи в межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком, шляхом застосування таких стандартних інструментів:

- 1) операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування);
- 2) операції прямого репо;
- 3) операції з власними борговими зобов'язаннями;
- 4) операції з державними облігаціями України.

Кредит овернайт – це кредит, який надається банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою на термін до наступного робочого дня і є інструментом постійного доступу, спрямованим на підтримання ліквідності банку;

Кредит рефінансування – це кредит, що надається банку шляхом проведення кількісного або процентного тендера з підтримання ліквідності банків;

Операції з власними борговими зобов'язаннями – це операції Національного банку з розміщення, обігу та погашення депозитних сертифікатів.

Операції з власними борговими зобов'язаннями – це операції Національного банку з розміщення, обігу та погашення депозитних сертифікатів;

Операція прямого репо - це операція між Національним банком та банком з купівлі Національним банком цінних паперів з портфеля банку (далі - перша частина операції репо) з одночасним зобов'язанням банку здійснити зворотну купівлю (викуп) цих цінних паперів (далі - друга частина операції репо) за обумовленою ціною на обумовлену датує.

5. Національний банк розміщує на сторінці офіційного Інтернет-представництва Національного банку України (далі - Інтернет-представництво) повідомлення про проведення активних та пасивних операцій Національного банку, установлення процентних ставок за ними та розмір коригуючих коефіцієнтів.

6. Національний банк установлює для банків однакові умови регулювання їх ліквідності та здійснює підтримку ліквідності банків, які не віднесено до категорії неплатоспроможних.

7. Національний банк може прийняти рішення про підтримання ліквідності банку шляхом проведення відповідних операцій з рефінансування та операцій прямого репо, якщо банк має банківську ліцензію та дотримується таких основних вимог:

1) структура власності банку не визнана Національним банком непрозорою;

2) банк має генеральну ліцензію на здійснення валютних операцій (вимагається в разі надання в заставу за кредитом іноземної валюти);

3) банк за всіма кредитами, наданими Національним банком та операціями прямого репо, не має простроченої заборгованості (основна сума кредиту, проценти за користування ним) та несплаченої пені;

4) банк уклав з Національним банком генеральний кредитний договір та/або генеральний договір репо;

5) банк не віднесено до категорії проблемних (у разі прийняття рішення про підтримання ліквідності банку строком від одного до п'яти років).

8. Національний банк проводить з банками операції з власними борговими зобов'язаннями з метою вилучення коштів з обігу.

9. Національний банк укладає з банками за операціями, визначеними в цьому Положенні, генеральні договори та/або договори. Невід'ємними частинами генеральних договорів є заявки банків на проведення відповідних операцій та повідомлення Національного банку про задоволення цих заявок (у повному обсязі або частково).

11. Базовою кількістю днів для нарахування процентів/процентного доходу та неустойки за операціями, визначеними в цьому Положенні, вважається фактична кількість днів у місяці/році.

12. Національний банк розпорядчими актами має право встановлювати технічний порядок проведення операцій з банками, який передбачає терміни виконання операцій, послідовність дій підрозділів Національного банку та банків, зразки генеральних договорів, інших договорів та документів, що свідчать про проведення операцій, а також залежно від ситуації на грошово-кредитного ринку:

1) частоту звернень банків до Національного банку за видами інструментів рефінансування;

2) максимальний розмір надання кредиту овернайт;

3) розмір коригуючих коефіцієнтів;

4) граничний рівень зменшення обсягу заставлених активів (майна), що формують вартість пулу;

5) додаткові вимоги до банків, які беруть участь у позачергових тендерах.

13. Національний банк для забезпечення виконання зобов'язань за операціями рефінансування приймає в заставу пул визначених ним активів

(майна) і здійснює операції прямого репо за справедливою вартістю, порядок визначення якої встановлюється Національним банком, а також ураховує можливу зміну справедливої вартості активів (майна), що формують пул активів (майна) за операціями з рефінансування, або є предметом операції прямого репо заставлених активів (майна) із застосуванням коригуючих коефіцієнтів.

14. Розмір коригуючих коефіцієнтів, який застосовується для активів (майна), що формують пул для проведення операції з рефінансування, змінюється щодня.

Розмір коригуючих коефіцієнтів, який застосовується щодо цінних паперів, які є предметом операції прямого репо, не змінюється протягом строку операції.

15. Національний банк перед уключенням до пулу активів (майна), які пропонуються банком, вносить до Державного реєстру обтяжень рухомого майна відомості про обтяження активів (майна), що формують пул, та є заставою за генеральним кредитним договором, а також перевіряє в Державному реєстрі обтяжень рухомого майна відсутність інших обтяжень (крім обтяження Національного банку за операціями з рефінансування) на активи (майно), що пропонуються банком для включення до пулу.

17. Документи, що подаються до Національного банку відповідно до цього Положення, підписуються керівником банку або уповноваженою особою. Документи в паперовій формі засвідчуються відбитком печатки банку (у випадках, передбачених законодавством).

Документи, що подаються до Національного банку засобами програмно-технологічного забезпечення, підписуються або надсилаються з використанням електронного цифрового підпису уповноважених осіб, які відповідальні за подання цих документів до Національного банку.

Кредит овернайт – це кредит, який наданий банку Національним банком за оголошеною процентною ставкою через постійно діючу лінію рефінансування строком на один робочий день за умови укладення

генерального кредитного договору між банком і Національним банком. Пряме репо – це кредитна операція, що ґрунтується на двосторонній угоді між Національним банком та банком про купівлю Національним банком державних цінних паперів із портфеля банку або іноземної валюти (перша частина угоди репо) з подальшим зобов'язанням банку викупити державні цінні папери або іноземну валюту (друга частина угоди репо) за обумовленою ціною на обумовлену дату. Стабілізаційний кредит – кредит Національного банку, що може надаватися банку на підтримку здійснення заходів фінансового оздоровлення для забезпечення його ліквідності на визначений Національним банком строк. Слід звернути увагу, на те, що законодавством встановлені умови, виключно за наявності яких комерційний банк може претендувати на рефінансування Національного банку України. Так, Національний банк може прийняти рішення про підтримання ліквідності банку через відповідні інструменти рефінансування, якщо банк дотримується таких основних вимог: - має ліцензію Національного банку на здійснення відповідних банківських операцій і письмовий дозвіл, у тому числі за операціями з валютними цінностями та з цінними паперами за дорученням клієнтів або від свого імені; - строк діяльності не менше ніж один рік після отримання ліцензії Національного банку на здійснення банківських операцій і відповідного письмового дозволу; - має активи, які можуть бути прийняті Національним банком у заставу (крім кредиту овернайт (бланкового); - виконує такі нормативи: мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1), адекватності основного капіталу (Н3), максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7); - сформував резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями в повному обсязі відповідно до встановлених вимог; - здійснює своєчасне погашення одержаних від Національного банку кредитів та сплачує проценти за користування ними; - є учасником інформаційної системи міжбанківського кредитного ринку. Національний банк може встановлювати додаткові вимоги до банків залежно від інструментів та строків рефінансування, а також виду забезпечення

кредиту рефінансування. Банки, які не дотримуються вищезазначених вимог, можуть одержати від Національного банку кредит овернайт або кредит строком до 14 днів лише за умови надання в забезпечення кредиту рефінансування державних цінних паперів, врахованого векселя, авальованого іншим банком, або надання відповідно до законодавства України гарантії іншого банку, що визначений у переліку Департаменту банківського регулювання і нагляду Національного банку, в обсязі наданої гарантії. Національний банк здійснює рефінансування банків за процентною ставкою, що не нижча, ніж облікова ставка Національного банку і яка протягом дії кредитного договору не підлягає коригуванню. Національний банк здійснює рефінансування банків лише під забезпечення (крім кредиту овернайт (бланкового): - державних цінних паперів (облігації внутрішньої державної позики, облігації внутрішньої державної позики, що випущені для погашення простроченої бюджетної заборгованості з податку на додану вартість, та облігації зовнішньої державної позики України) й інших боргових зобов'язань держави України; - векселів суб'єктів господарської діяльності – резидентів України, що враховані банком за дисконтною ставкою не нижчою, ніж облікова ставка Національного банку. Національний банк в окремих випадках може здійснювати рефінансування банків під забезпечення векселів нерезидентів, авальованих іноземними банками, з рейтингом, не нижчим, ніж «інвестиційний клас»; - подвійних складських свідоцтв, що містять складські свідоцтва та заставні свідоцтва, за умови надання банком кредиту під їх забезпечення; - іпотечних сертифікатів із фіксованою дохідністю (лише іменні документарні); - облігацій підприємств, що вільно обертаються на ринку, або облігацій підприємств з додатковим забезпеченням; - облігацій місцевих позик, що вільно обертаються на ринку; - застави майнових прав, що виникли в банку в результаті укладення кредитного договору між ним та відповідним суб'єктом господарювання (тільки для кредитів рефінансування понад 14 днів). Національний банк приймає в заставу майнові права за кредитами, які визначені як стандартні та

під контролем відповідно до нормативно – правових актів Національного банку з питань формування та використання резерву для відшкодування можливих утрат за кредитними операціями банків. Варто зазначити, що розмір рефінансування визначено у процентному відношенні до забезпечення. Банки мають здійснити оцінку майна, яке надається під забезпечення кредиту рефінансування, відповідно до законодавства України. Територіальні управління мають перевіряти правильність визначення банками справедливої вартості та корисності цінних паперів, які надані під забезпечення кредитів Національного банку, відповідно до нормативно-правових актів Національного банку, а також у разі необхідності вимагати від банків приведення у відповідність наданих цінних паперів до суми одержаного кредиту рефінансування Національного банку. Територіальні управління мають перевіряти правильність оформлення і збереження майна, наданого суб'єктом господарювання банку під забезпечення виконання своїх зобов'язань за кредитним договором, майнові права за яким передані банком під забезпечення кредиту рефінансування. Особливості надання кредиту овернайт з метою вирівнювання тимчасових коливань ліквідності банків, “тонкого” регулювання грошово-кредитного ринку Національний банк здійснює підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті через постійно діючу лінію рефінансування (далі – лінія рефінансування). Кредит через лінію рефінансування строком на один робочий день (далі – кредит овернайт) надається на умовах, які визначаються Положенням та генеральним кредитним договором. Кошти кредиту перераховуються в день отримання Національним банком заявки від банку. Національний банк може надавати банкам кредити овернайт: - під забезпечення державними цінними паперами; - без забезпечення (бланковий). Обов'язковою умовою для подання банком заявки на одержання кредиту овернайт є укладення генерального кредитного договору з Національним банком про використання банком лінії рефінансування. Банки можуть подавати заявки до Національного банку на одержання кредиту овернайт під

забезпечення державних цінних паперів за умови, що вони перебувають у власності банку – клієнта депозитарію державних цінних паперів (або депонента – клієнта депозитарію) Національного банку і не обтяжені будь-якими зобов'язаннями. Заявку на одержання кредиту овернайт (бланкового) банк може подавати до Національного банку за умови дотримання вищезазначених загальних вимог для рефінансування, та якщо кредити (крім кредитів строком понад один рік), що отримані банком на міжбанківському ринку України, не перевищують 20 процентів, а ті, що надані іншим банкам, – не перевищують 15 процентів від загальної суми зобов'язань банку на останню звітну дату, що передує даті звернення. Розмір процентної ставки за кредитом овернайт (бланковим) встановлюється не нижчим, ніж облікова ставка Національного банку плюс два процентних пункти. Генеральний кредитний договір (додаток 1 до вищезазначеного Положення) про надання Національним банком через лінію рефінансування кредитів овернайт укладається банком з відповідним територіальним управлінням на відповідний календарний рік незалежно від періодичності користування таким кредитом та наявності забезпечення. Цей договір має передбачати також обов'язкові умови щодо: - безспірного списання Національним банком заборгованості (суми основного боргу та процентів за користування кредитом) з кореспондентського рахунку банку відповідно до статті 73 Закону України «Про Національний банк України» у разі неповернення банком кредиту та процентів за користування ним до 14-ї години наступного після отримання кредиту робочого дня; - перерахування коштів за умови надання/повернення кредиту овернайт під забезпечення державних цінних паперів з одночасним блокуванням/розблокуванням відповідних державних цінних паперів на рахунках у цінних паперах банків згідно з порядком, визначеним нормативно-правовими актами Національного банку з питань депозитарної діяльності; - задоволення вимог за рахунок отриманої гарантії або врахованого векселя, авальованого іншим банком. Національний банк здійснює рефінансування банків строком до 14 днів та до 365 днів шляхом

проведення кількісного або процентного тендера. Порядок проведення тендера визначений у Положенні. Особливості надання стабілізаційного кредиту Для отримання стабілізаційного кредиту банк подає до територіального управління клопотання і затверджену Радою банку програму фінансового оздоровлення, яка відповідає вимогам нормативно-правових актів Національного банку з питань регулювання діяльності банків в Україні. Після здійснення аналізу фінансового стану банку і його програми фінансового оздоровлення територіальне управління надсилає відповідні пропозиції Департаменту банківського регулювання і нагляду. Департамент банківського регулювання і нагляду готує пропозиції на розгляд Правління Національного банку щодо можливості надання банку, який перебуває в стані фінансового оздоровлення або взяв на себе борг банку, що перебуває в стані фінансового оздоровлення, стабілізаційного кредиту. Національний банк може надавати стабілізаційний кредит за плату, що не нижча, ніж облікова ставка Національного банку, таким банкам:

- фінансово стабільному банку, який узяв на себе борг банку, що перебуває в стані фінансового оздоровлення, за умови цільового його використання та укладення з Національним банком договору застави державних цінних паперів або інших цінностей. Такий банк за згодою кредиторів банку-боржника має укласти договір (який додається до програми фінансового оздоровлення) про переведення боргу банку-боржника, що перебуває в стані фінансового оздоровлення;

- банку, який розробив програму фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під заставу державних цінних паперів або інших цінностей; - банку, який перебуває в стані фінансового оздоровлення і звернувся з клопотанням про надання стабілізаційного кредиту під гарантію чи поруку фінансово стабільного банку або іншої фінансової установи, які згідно з їх фінансовим станом, достатністю капіталу можуть забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань. Стабілізаційний кредит надається банку строком до трьох років,

а якщо програма фінансового оздоровлення забезпечує достатні грошові потоки, то банку може надаватися короткостроковий кредит строком до одного року. Рішення про надання банку стабілізаційного кредиту приймається Правлінням Національного банку на підставі аналізу й оцінки програми фінансового оздоровлення, що здійснені відповідним територіальним управлінням, пропозицій Департаменту банківського регулювання і нагляду та Юридичного департаменту Національного банку щодо юридичної надійності наданого забезпечення. У цьому рішенні визначаються строк користування кредитом, порядок його погашення і сплати процентів за користування стабілізаційним кредитом. У разі прийняття Правлінням Національного банку позитивного рішення про надання стабілізаційного кредиту відповідне територіальне управління проводить організаційні заходи щодо укладення з банком договору про надання кредиту та відповідного договору застави.

6.6. Правовий статус бюро кредитних історій

Бюро кредитної історій (credit reference agency) – це юридична особа, виключною діяльністю якої є збір, оброблення, зберігання, захист і використання інформації, яка складає кредитну історію. основним видом діяльності банківської кредитної історії є ведення кредитної історії.

Суспільно-правові відносини, що виникають у сфері збору, обробки, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань, в Україні регулює Закон України «Про організацію формування та обігу кредитних історій». Основним завданням якого є запровадження механізму формування бюро кредитних історій та порядку їх функціонування, регулювання правовідносин між кредитором та позичальником стосовно поширення та використання інформації, що виникає внаслідок виконання особою кредитних зобов'язань.

Відповідно до цього документа бюро кредитних історій є юридичною особою, що збирає, зберігає та використовує інформацію, яка складає кредитну історію. До кредитної історії належить сукупність інформації про юридичну чи фізичну особу, що ідентифікує останню, відомостей про виконання нею зобов'язань за кредитним правочином, іншої відкритої інформації про неї. Суб'єктом кредитної історії є будь-яка юридична або фізична особа, яка уклала кредитний правочин та щодо якої формується кредитна історія. Користувачами бюро кредитних історій можуть бути лише суб'єкти господарської діяльності (наприклад, банки, небанківські фінансові установи тощо), які укладають кредитні правочини та відповідно до договору, сторонами якого є користувач та Бюро, надають та мають право отримувати інформацію, що складає кредитну історію. Інформація про кредитну історію тієї чи іншої особи надається у формі кредитного звіту, що є повним або частковим відображенням її кредитної історії.

Бюро кредитних історій може формувати кредитну історію виключно за письмовою згодою її суб'єкта. Крім того, позичальник має право безкоштовно знайомитися з інформацією про свою кредитну історію, вносити до неї зміни чи коментувати зауваження стосовно неправдивості викладеної інформації, а дане бюро зобов'язане врахувати ці зміни у кредитній історії позичальника.

Діяльність бюро кредитних історій відповідно до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» належить до ліцензійних видів підприємництва. Таким чином держава посилює контроль за діяльністю бюро кредитних історій та дотриманням ними вимог чинного законодавства.

Згідно з ст. 14 Закону Бюро створюється у формі господарського товариства відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, передбачених Законом. Засновниками Бюро можуть бути юридичні та фізичні особи. Засновники бюро кредитних історій - юридичні особи повинні здійснювати діяльність не менше трьох років з дня реєстрації та не мати

заборгованості із сплати податків та інших обов'язкових платежів за останні три роки.

Що стосується розповсюдження користувачами бюро кредитних історій інформації з кредитного звіту, що може містити банківську чи комерційну таємницю, то користувачі обмежені в праві передавати таку інформацію третім особам, а також не можуть використовувати її для завдань і цілей, не передбачених чинним законодавством. Бюро кредитних історій надають інформацію, яка складає кредитні історії, виключно користувачам та іншим Бюро на підставах чинного законодавства України. Слід також зауважити, що надання бюро кредитних історій кредитних звітів на умовах, визначених законодавством та договором, не вважається порушенням банківської або комерційної таємниці.

Бюро зберігає інформацію протягом десятирічного терміну з моменту припинення кредитного правочину. З прийняттям Закону України «Про організацію формування та обігу кредитних історій» банківська діяльність має такі переваги:

- покращує інформованість банків та інших фінансових установ про своїх позичальників, чим допомагає зменшити кредитний ризик, поліпшує якість кредитних портфелів фінансових установ, а отже, сприяє стабільному та прогнозованому функціонуванню фінансового сектора;

- здешевлює послуги з отримання інформації про позичальників, адже достатньо скористатися послугами Бюро, а не залучати до збору інформації сумнівні структури, які не завжди використовують законні способи її отримання;

- дозволяє фінансовим установам швидко отримувати інформацію, а отже, скорочує час, необхідний, щоб прийняти рішення про можливість надання позики, що покращує роботу фінансової установи, не збільшуючи ризику, притаманні швидкому ухваленню рішень;

- передбачає участь суб'єктів кредитних історій у роботі кредитних бюро, а отже, стимулює позичальників не порушувати кредитні зобов'язання,

бо негативна репутація, що знайде відображення у кредитній історії в разі невиконання умов кредитного договору, може позбавити позичальника вигідних умов співробітництва з іншими фінансовими установами або навіть виключити будь-яку співпрацю. Крім того, відповідальне та вчасне виконання зобов'язань може стати безкоштовною рекламою добропорядності позичальника, особливо якщо йдеться про юридичну особу;

·- створює конкурентне середовище для державних і приватних структур, що обробляють інформацію, пов'язану з взаємовідносинами кредиторів та позичальників, чим покращує якість послуг у сфері використання кредитних історій.

До прогалин та недоліків данного Закону можна віднести таке:

· у ньому не прописані механізми та інструменти контролю Бюро над повнотою та коректністю інформації про позичальників, наданої фінансовими установами;

· не врегульовано захист фінансових установ, які надали інформацію про свою клієнтську базу до Бюро, від нечесної конкуренції з боку інших фінансових установ, які також мають договір з цим Бюро;

· не зрозуміло, чому законодавець передбачив для Бюро мінімальний статутний капітал у розмірі 5 млн грн.;

· враховуючи, що фінансові установи, зокрема банки, здебільшого мають транснаціональний характер, необхідно врегулювання надання кредитних історій користувачам Бюро за межами України, отримання кредитних історій про осіб, які мають зобов'язання за кордоном, тощо;

· необхідно розширити механізм захисту права позичальника на інформацію, яка була передана до Бюро. Зокрема, привести національне законодавство про захист кредитної інформації у відповідність до міжнародних стандартів і вимог.

Бюро кредитних історій – це необхідний інструмент регулювання правовідносин, що виникають у сфері збору, обробки, зберігання, захисту та використання інформації про виконання особами грошових зобов'язань. В

Україні все більше фінансових установ використовують у своїй діяльності інформаційну базу бюро кредитних історій, але звернення до неї ще не набуло характеру міжнародної практики. У Європі бюро кредитних історій відіграють важливу роль у роботі фінансового сектора. На розвиток цих організацій впливає банківська система країни, що має відповідну національну специфіку.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Хто виступає суб'єктами кредитних правовідносин?
2. В яких межах встановлюється строк дії акредитива в банку-емітенті ?
3. В чому полягають касові операції банків?
4. Що повинен кожний клієнт банку для одержання касових послуг зробити?
5. Чи можуть підприємства тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) в межах, перевищують установлений ліміт каси?
6. Як мають бути оформленні аркуші касової книги?
7. Ким визначаються строки здавання підприємствами готівкової виручки?
8. Які особливості фінансової відповідальності притаманні за порушення банківського законодавства ?
9. Хто може бути учасником кредитних правовідносин?
10. Що таке Банківська система?
11. Щодо яких компетенцій загальних зборів банку належить прийняття рішень?
12. Який контроль здійснює ревізійна комісія за фінансово-господарською діяльністю банку?
13. Якими зборами обирається ревізійна комісія?
14. Дайте визначення поняттю «Філія банку».
15. Який Закон України регулює банківську діяльність?
16. У яких двох формах створюються банки в Україні?

17. На яких умовах створюються кооперативні банки?
18. Які функції належать центральному кооперативному банку?
19. У скільки етапів створюється уся діяльність щодо створення банку?
20. Чи може Національний банк відмовити в державній реєстрації банку?
21. Ким надається банківська ліцензія?
22. Які операції мають право здійснювати банки згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність»?

Тестові завдання:

Пролонгація кредиту – це:

- а). збільшення кредитного проценту;
- б). страхування відповідальності за непогашення кредиту;
- в). відстрочка погашення боргу позичальника зі зміною кінцевого строку погашення кредиту;
- г). збільшення суми кредиту за бажанням позичальника.

Способи забезпечення виконання кредитних зобов'язань – це:

- а). спеціальні заходи, які призначаються за домовленістю сторін або за вказівкою закону;
- б). форма взаємовідносин комерційного банку та клієнта, і хоч виникають за волевиявлення позичальників, мають грошовий характер і характеризуються нерівністю суб'єктів (банку й клієнта);
- в). детальний розпис сукупної вартості кредиту з урахуванням процентної ставки та вартості всіх супутніх послуг;
- г). графік платежів згідно зі строковістю, зазначеною в кредитному договорі,- щомісяця, щокварталу тощо у розрізі сум погашення основного боргу, сплати процентів за користування кредитом, вартості всіх супутніх послуг.

Фінансовий кредит – це:

а). кошти, які надаються банком-резидентом або нерезидентом, кваліфікованим як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента, або резидентами і нерезидентами, які мають статус небанківських фінансових установ, згідно із законодавством, у позику юридичній чи фізичній особі на певний строк, для цільового використання та під відсоток;

б). це товари, що передаються резидентом або нерезидентом у власність юридичним чи фізичним особам на умовах угоди, що передбачає відстрочку кінцевого розрахунку на визначений строк та під відсоток;

в). це кредит, який надається фізичним особам - резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається в розстрочку, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору;

г). це кредит, який надається банком в межах наявних власних коштів (без застави майна чи інших видів забезпечення - тільки під зобов'язання повернути кредит) із застосуванням підвищеної відсоткової ставки надійним позичальникам, які мають стабільні джерела погашення кредиту і перевірений авторитет у банківських колах.

Поняття кредиту визначається в:

а). ЗУ «Про банки і банківську діяльність»;

б). ЗУ «Про кредит»;

в). Бюджетному кодексі;

г). Банківському кодексі.

Господарсько-правові аспекти банківській кредитних відносин врегульовані у:

а). Господарському кодексі;

б). Банківському кодексі;

в). ЗУ «Про банки і банківську діяльність»;

г). не врегульовано.

РОЗДІЛ 7

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДКРИТТЯ ТА ВЕДЕННЯ БАНКІВСЬКИХ РАХУНКІВ

7.1. Загальна характеристика правового регулювання відкриття та ведення рахунків

Для зберігання коштів та проведення розрахунків між учасниками розрахункових правовідносин установи банків відкривають рахунки, що відрізняються за своїм правовим режимом. Згідно норм Закону Країни «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні»⁴ від 05.04.2001 року банки мають право відкривати рахунки резидентам України (юридичним особам, їх відокремленим підрозділам, фізичним особам), нерезидентам України (юридичним особам-інвесторам, представництвам юридичних осіб в Україні та фізичним особам).

На сьогодні головним нормативно-правовим актом, який регулює відносини, пов'язані з функціонуванням рахунків, є Інструкція Національного банку України «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах», затверджена Постановою Правління НБУ № 492 від 12 грудня 2003 р.

Інструкція регулює правовідносини, що виникають під час відкриття банками, їх відокремленими структурними підрозділами, які здійснюють банківську діяльність від імені банку, поточних і вкладних (депозитних) рахунків у національній та іноземних валютах суб'єктам господарювання, фізичним особам, іноземним представництвам, нерезидентам-інвесторам, виборчим блокам політичних партій.

Відповідно до інструкції суб'єкти господарювання, нерезиденти-інвестори, іноземні представництва і фізичні особи мають право відкривати рахунки для забезпечення своєї господарської діяльності і власних потреб у

будь-яких банках України відповідно до власного вибору, крім випадків, коли банк не має можливості прийняти на банківське обслуговування або якщо така відмова допускається законом або банківськими правилами.

Умови відкриття рахунку та особливості його функціонування передбачаються в договорі, що укладається між банком і його клієнтом, і не повинні суперечити вимогам зазначеної Інструкції. Порядок проведення операцій за рахунками клієнтів, відкритих у національній та іноземних валютах, регулюється законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами Національного банку. Операції за рахунками здійснюються за допомогою платіжних інструментів за формами, установленими банківськими правилами (нормативно-правовими актами Національного банку, внутрішніми положеннями банку тощо).

Банки відкривають своїм клієнтам за договором банківського рахунку поточні рахунки, за договором банківського вкладу – вкладні (депозитні) рахунки, за договором рахунку умовного зберігання (ескроу) – рахунки умовного зберігання (ескроу).

Банк може відмовити клієнту в обслуговуванні рахунку у випадках, передбачених законодавством України і договором.

Банкам заборонено відкривати та вести анонімні рахунки. Банки зобов'язані ідентифікувати клієнтів, що відкривають рахунки, а також осіб, уповноважених діяти від імені зазначених клієнтів.

7.2. Види банківських рахунків

Правове регулювання відносин між банківськими установами та клієнтами ґрунтується на договорі банківського рахунку. У банківській практиці договір банківського рахунку охоплює поняття «договір на здійснення розрахунково-касового обслуговування» (застосовується у відносинах між банками та суб'єктами господарювання) та «договір на відкриття та обслуговування банківського рахунку» (застосовується у відносинах між банками та фізичними особами).

Банки мають право відкривати своїм клієнтам поточні, бюджетні, кредитні, кореспондентські, вкладні (депозитні) рахунки та рахунки умовного зберігання (ескроу).

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

До поточних рахунків також належать:

- рахунки за спеціальними режимами їх використання, що відкриваються у випадках, передбачених законами України або актами Кабінету Міністрів України;

- поточні рахунки типу «Н», що відкриваються в національній валюті офіційним представництвам і представництвам юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю на території України;

- поточні рахунки типу «П», що відкриваються в національній валюті постійним представництвам;

- поточні (накопичувальні) рахунки виборчих фондів;

- інвестиційні рахунки, що відкриваються нерезидентам-інвесторам в уповноважених банках України відповідно до вимог законодавства для здійснення інвестиційної діяльності в Україні, а також для повернення іноземної інвестиції та прибутків, доходів, інших коштів, одержаних іноземним інвестором від інвестиційної діяльності в Україні. Юридичні особи-нерезиденти можуть відкривати в банках України інвестиційні рахунки для здійснення інвестицій у національній та іноземних валютах у порядку, встановленому банківським законодавством.

Бюджетний рахунок – відкривається підприємствам, установам організаціям (їх відокремленим підрозділам), яким виділяються кошти з державного або місцевого бюджетів для цільового їх використання. Ці рахунки відкриваються на підставі платіжного доручення фінансового

органу, органу Державної казначейської служби України, відповідного розпорядника бюджетних коштів.

Кредитний рахунок – відкривається на договірній основі як юридичним, так і фізичним особам у будь-якій установі банку, що має право видавати кредити з дотриманням вимог чинного законодавства України. Кредитний рахунок призначений для обліку кредитів, які надані шляхом оплати розрахункових документів чи перерахування на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитної угоди.

Кореспондентський рахунок – рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів. Відкриття кореспондентських рахунків здійснюється шляхом встановлення між банками кореспондентських відносин у порядку, що визначається Національним банком України, та на підставі відповідного договору.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, що передаються клієнтом в управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору. До вкладних (депозитних) рахунків також належать пенсійні депозитні рахунки.

Рахунок умовного зберігання (ескроу) – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зарахування на рахунок коштів та перерахування їх/видачі коштів готівкою у випадках, передбачених законодавством України, особі (особам), зазначеній (зазначеним) клієнтом (бенефіціару або бенефіціарам), або повернення таких коштів клієнту за настання підстав, передбачених договором.

Договір банківського рахунку, договір банківського вкладу та договір рахунку умовного зберігання (ескроу) укладаються в письмовій формі (паперовій або електронній). Електронна форма договору має містити електронний підпис/електронний цифровий підпис клієнта (представника клієнта) та уповноваженої особи банку відповідно до вимог, установлених

нормативно-правовим актом Національного банку з питань застосування електронного підпису в банківській системі України.

Договір банківського рахунку та договір банківського вкладу можуть укладатися шляхом приєднання клієнта до публічної пропозиції укладення договору (оферта), який розміщений у загальнодоступному для клієнта місці в банку та на його офіційному сайті в мережі Інтернет.

Банк зобов'язаний надати клієнту у спосіб, визначений банком та клієнтом, у тому числі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем примірник договору, що дає змогу встановити дату його укладення.

7.3. Порядок відкриття поточних рахунків у національній та іноземних валютах суб'єктам господарювання

Поточний рахунок - це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Якщо суб'єкт господарювання не має в цьому банку рахунків, то відкриття йому поточного рахунку здійснюється в такому порядку.

Особи (особа), які (яка) від імені юридичної особи або відокремленого підрозділу відкривають поточний рахунок, мають:

- 1) пред'явити паспорт або документ, що його замінює, і документи, що підтверджують їх повноваження. Фізичні особи-резиденти додатково пред'являють документ, виданий відповідним органом, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків;
- 2) подати документи (копії документів, засвідчені в установленому порядку), визначені інструкцією НБУ.

На підставі зазначених вище документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію клієнта та осіб, уповноважених

розпоряджатися поточним рахунком. Між банком і клієнтом укладається в письмовій формі договір банківського рахунку.

На підставі зазначених вище документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію клієнта та ідентифікацію і верифікацію особи, уповноваженої відкривати поточний рахунок. Між банком і клієнтом укладається в письмовій формі договір банківського рахунку.

Якщо юридична особа не має рахунку в цьому банку, то для відкриття їй поточного рахунку потрібно подати такі документи:

1) заяву про відкриття поточного рахунку. Заяву підписують керівник і головний бухгалтер юридичної особи. Якщо в штатному розписі немає посади головного бухгалтера або іншої особи, на яку покладено функцію ведення бухгалтерського обліку та звітності, то заяву підписує лише керівник;

2) копію свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи в органі виконавчої влади, іншому органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію, засвідчену нотаріально або органом, який видав свідоцтво про державну реєстрацію. У разі відкриття поточних рахунків юридичним особам, які утримуються за рахунок бюджетів, цей документ не вимагається;

3) копію належним чином зареєстрованого установчого документа (статуту/засновницького договору/установчого акта/ положення), засвідчену органом, який здійснив реєстрацію, або нотаріально;

4) копію довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчену органом, що видав довідку, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

5) копію документа, що підтверджує взяття юридичної особи на облік в контролюючому органі, засвідчену органом, що видав документ, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку;

6) картку зі зразками підписів і відбитка печатки, засвідчену нотаріально або організацією, якій клієнт адміністративно підпорядкований,

в установленому порядку. До картки вносяться зразки підписів осіб, яким відповідно до законодавства України або установчих документів юридичної особи надано право розпорядження рахунком та підписання розрахункових документів.

У випадках, визначених законодавством України, юридична особа може відкрити поточний рахунок з правом розпорядження ним іншими юридичними особами.

Поточний рахунок в іноземній валюті відкривається суб'єкту господарювання для зберігання грошей і проведення розрахунків у межах законодавства України в безготівковій та готівковій іноземній валюті для здійснення поточних операцій, визначених законодавством України, та для зарахування, використання і погашення кредитів (позик, фінансової допомоги) в іноземній валюті.

Поточними торговельними операціями за поточними рахунками в іноземній валюті є такі розрахунки:

1) між юридичними особами-резидентами і юридичними особами-нерезидентами під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності за торговельними операціями;

2) між юридичними особами-резидентами на території України за умови наявності індивідуальної ліцензії Національного банку;

3) між юридичними особами-нерезидентами та юридичними особами-резидентами через юридичних осіб-резидентів (посередників) відповідно до договорів (контрактів, угод), що укладені відповідно до законодавства України;

4) інші розрахунки, що здійснюються відповідно до законодавства України.

Поточними неторговельними операціями за поточними рахунками в іноземній валюті є такі операції:

1) перекази заробітної плати, стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної

допомоги, виплат і компенсацій, включаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної робітникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, що пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків;

2) здійснення обмінних операцій з іноземною валютою та платіжними документами в іноземній валюті;

3) виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками;

4) купівля платіжних документів в іноземній валюті;

5) виплати на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових, слідчих та інших правоохоронних органів;

6) платежі, що пов'язані зі смертю громадян;

7) платежі, пов'язані із судовими витратами, із слідчими та нотаріальними діями, платежі з відшкодування витрат судовим, нотаріальним, слідчим та іншим правоохоронним органам, а також сплата державного мита, податків, зборів та інших обов'язкових платежів, пов'язаних з виконанням зазначених дій і розглядом судових справ;

8) оплата зборів, мита та дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності;

9) оплата витрат за лікування громадян у медично-профілактичних закладах іншої держави;

10) оплата навчання в навчальних закладах, стажування в закладах іншої держави;

11) оплата участі в міжнародних конгресах, симпозіумах, семінарах, конференціях, спортивних і культурних заходах, а також в інших міжнародних зустрічах, виставках, ярмарках, за винятком витрат на капіталовкладення та інших матеріальних витрат;

12) оплата витрат на придбання літератури та передплатних видань, що видаються за кордоном;

13) оплата витрат, пов'язаних з відрядженням за кордон;

14) оплата праці нерезидентів, які згідно з укладеними трудовими

угодами (контрактами) працюють в Україні;

- 15) платежі у зв'язку з прийняттям спадщини;
- 16) перерахування на утримання дипломатичних, офіційних представництв та інших представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю;
- 17) виплата авторських винагород;
- 18) оплата витрат, пов'язаних із гастрольною діяльністю;
- 19) перерахування вступних і членських внесків до міжнародних організацій.

На поточний рахунок в іноземній валюті відокремленого підрозділу можуть зараховуватися валютні кошти за реалізовані товари і надані послуги у випадках, передбачених законодавством України, а також перераховані юридичною особою, яка створила відокремлений підрозділ, чи придбані на міжбанківському валютному ринку України.

Виторг, одержаний за товари (роботи, послуги) в іноземній валюті після зарахування на поточний рахунок відокремленого підрозділу протягом п'яти робочих днів (включаючи день зарахування виторгу на поточний рахунок відокремленого підрозділу), перераховується в повному обсязі на поточний рахунок юридичної особи, яка створила відокремлений підрозділ (через розподільний рахунок, відкритий уповноваженим банком для цієї юридичної особи).

На окремі поточні рахунки в національній та іноземній валюті юридичних осіб-резидентів, які мають відповідні повноваження згідно із законодавством України, зараховуються кошти, що підлягають переходу у власність держави (конфісковані, безхазяйні, прийняті митними органами на зберігання, у випадках, передбачених законодавством України, загублені або залишені в готелях, транспорті, театрах, інших громадських місцях, якщо за ними не звернувся їх власник протягом терміну, встановленого законодавством України, спадкові, подаровані державі тощо). Операції за цими рахунками здійснюються відповідно до вимог законодавства України.

7.4. Порядок відкриття поточних рахунків фізичним особам

Якщо фізична особа не має в цьому банку рахунків, то відкриття поточного рахунку здійснюється в такому порядку:

1) фізична особа пред'являє уповноваженому працівникові банку паспорт або документ, що його замінює. Фізичні особи-резиденти додатково мають пред'явити документ, виданий уповноваженим органом, що засвідчує присвоєння їм ідентифікаційного номера платника податків;

2) уповноважений працівник банку ідентифікує фізичну особу, яка відкриває рахунок, та підтверджує здійснення ідентифікації копіюванням вищезазначених документів у порядку, установленому Інструкцією «Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах», затвердженою Постановою правління НБУ № 492 від 12 грудня 2003 р.;

3) фізична особа заповнює заяву про відкриття поточного рахунку та картку із зразками підписів. Зразки підписів засвідчуються підписом уповноваженого працівника банку;

4) між фізичною особою і банком укладається договір банківського рахунку.

Поточні рахунки на ім'я малолітніх осіб (дітей, які не досягли 14 років) відкриваються їх законними представниками - батьками (усиновлювачами) або опікунами.

Відкриття поточного рахунку фізичною особою на користь третьої особи здійснюється в такому порядку:

фізична особа, яка відкриває рахунок, пред'являє уповноваженому працівнику банку свій паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Якщо ця фізична особа є резидентом, то вона додатково має пред'явити документ, виданий контролюючим органом, що засвідчує її реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків;

на підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію та верифікацію фізичної особи, яка відкриває рахунок;

фізична особа, яка відкриває рахунок, заповнює заяву про відкриття поточного рахунку;

між фізичною особою і банком укладається договір банківського рахунку.

Під час першого звернення до банку фізичної особи, на користь якої відкрито рахунок, з метою використання рахунку вона має пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу. Фізична особа-резидент додатково має пред'явити документ, виданий контролюючим органом, що засвідчує її реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків. На підставі цих документів уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію та верифікацію фізичної особи - власника рахунку.

Суб'єкт господарювання для здійснення деяких видів виплат (заробітної плати, дивідендів, стипендій, пенсій, соціальної допомоги, повернення надлишково сплачених сум, інших виплат) має право відкрити поточні рахунки фізичним особам, уклавши з банком договір про відкриття поточних рахунків на користь фізичних осіб.

Банк для зарахування виключно заробітної плати, стипендії, пенсії, соціальної допомоги та інших передбачених законом соціальних виплат відкриває фізичній особі окремий поточний рахунок.

Видаткові операції за поточними рахунками фізичних осіб здійснюються за розпорядженням власника або за його дорученням на підставі довіреності (копії довіреності), засвідченої нотаріально, а у випадках, визначених законодавством України, - іншими уповноваженими на це особами. Довіреність може бути засвідчена уповноваженим працівником банку, якщо вона складається в банку (у присутності власника рахунку та довірених осіб). Така довіреність додаткового засвідчення не потребує.

Фізична особа може зробити відповідне розпорядження банку щодо коштів, що їй належать, на випадок своєї смерті (розпорядження). Якщо

розпорядження клієнта складається у формі окремого документа, то на ньому має бути зазначена дата його складання. Цей документ засвідчується підписом уповноваженого працівника банку і зберігається в справі з юридичного оформлення рахунку.

Коштами на поточному рахунку, відкритому на ім'я малолітньої особи, розпоряджаються її батьки (усиновителі) або опікуни після ідентифікації та верифікації банком цих осіб.

Неповнолітня особа має право самостійно розпоряджатися внесеними нею коштами на рахунок, відкритий нею на своє ім'я, а також заробітною платою (заробітком), стипендією або іншими доходами, що надходять на її рахунок.

Неповнолітня особа розпоряджається коштами, унесеними на поточний рахунок неповнолітньої особи будь-якою іншою особою, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновителів) або піклувальників.

Коштами на поточному рахунку, відкритому на ім'я особи, визнаної судом недієздатною, розпоряджаються її опікуни.

Коштами на поточному рахунку, відкритому на ім'я фізичної особи, цивільна дієздатність якої обмежена, розпоряджається її піклувальник.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Яким нормативним документом врегульовано порядок відкриття банківських рахунків?
2. Чи може банк відкривати анонімні чи номерні рахунки?
3. Які види банківських рахунків Ви знаєте?
4. Які особливості банківського рахунку «ескроу»?
5. Які документи необхідно подати фізичній особі до банківської установи для відкриття банківського рахунку?
6. Які документи необхідно подати юридичній особі до банківської установи для відкриття банківського рахунку?

Тестові завдання

Інститут банківського рахунку включає:

а). сукупність правових норм, які регламентують зміст, мету банківського рахунку, пов'язані з ним права і обов'язки різних осіб, систему відносин, що виникають у зв'язку з банківським рахунком;

б). договір банківського рахунку, що укладається відповідно до норм цивільного права як угода про встановлення цивільних прав і обов'язків клієнта і банку;

в). все перераховане;

г). договір банківського рахунку та правовідносини, які виникають у зв'язку з його укладанням.

Через рахунки типу «П» здійснюється:

а). підприємницька діяльність;

б). некомерційні розрахунки;

в). розрахунки між банком та клієнтом;

г). поточні розрахунки.

Рахунки типу «Н» відкриваються:

а). представництвам та установам, міжнародним організаціям, що не займаються підприємницькою діяльністю в Україні;

б). постійним представництвам іноземних компаній, фірм, міжнародних організацій, які здійснюють підприємницьку діяльність нерезидента на території України;

в). фізичним особам;

г). юридичним особам.

Рахунки для підприємств, яким виділяють кошти з державного або місцевого бюджету для їх цільового використання – це:

а). поточні;

- б). вкладні;
- в). бюджетні;
- г). кредитні.

Поточні рахунки на ім'я малолітніх осіб (дітей, які не досягли 14 років) відкриваються:

- а). такими особами особисто;
- б). їх законними представниками;
- в). такими особами особисто із підтвердженням згоди законного представника;
- г). малолітнім особам рахунки не відкривають.

ТЕМА 8

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ БАНКАМИ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

8.1. Сутність готівкових розрахунків

Готівка як одна з форм грошей має істотні відмінності порівняно з безготівковими грошима, що спричинює значну специфіку їх обороту. Готівкові гроші здійснюють свій оборот поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини між економічними суб'єктами. Тому вплив банків на їх оборот відносно слабкий, він не регламентується положеннями і вимогами платіжних систем, а визначається безпосередньо економічними суб'єктами – платниками й одержувачами грошей.

Такий характер обороту готівки має певні переваги для економічних суб'єктів:

- він дає їм можливість як найповніше реалізувати свої права і цілі, яких вони хочуть досягти в певних економічних відносинах.
- у готівкових операціях легко зберегти комерційну таємницю, уникнути контролю з боку конкурентів.
- зменшити витрати на розрахункові послуги банків, зменшити ризики втрат від банкрутства банків, підвищити свою ліквідність тощо.

Разом з тим високий рівень анонімності та позабанківський обіг роблять готівку дуже зручною для обслуговування незаконної анти суспільної діяльності та тіньового бізнесу, здатного ухилятися від оподаткування. Обіг готівки поза банками значно ускладнює концентрацію її вільних запасів у банках задля формування їх резервів та підвищує вартість останніх. Ускладнюється також трансформація готівкових платежів у безготівкові, що гальмує зниження суспільних витрат на забезпечення економічного обороту платіжними засобами.

Особливої гостроти набула проблема антисуспільного використання готівки в Україні у зв'язку з глибокою лібералізацією всіх сторін суспільного

життя після переходу до ринкових відносин. Готівкові гроші піддаються також підробленню. Фальшування сьогодні загрожує багатьом валютам світу, у тому числі гривні, стало чи не найприбутковішим видом нелегального бізнесу, що завдає значної шкоди окремим економічним суб'єктам та економіці в цілому.

Щоб максимально зменшити негативні наслідки та ризики використання готівки, в Україні запроваджено механізми регулювання обігу готівки. Правила ведення готівкових розрахунків в Україні встановлюються нормативними актами Національного банку України, зокрема Положенням про ведення касових операцій в національній валюті в Україні, затвердженим постановою Правління НБУ від 15.12.2004 р. № 637 та Інструкцією про касові операції в банках України, затвердженою постановою правління НБУ від 14.08.2003 р. № 337. Відповідно до ст. 33 Закону України «Про Національний банк України» НБУ здійснює такі повноваження щодо організації готівкового грошового обігу: виготовлення та зберігання банкнот і монет; створення резервних фондів банкнот і монет; встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків; встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет; встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки; визначення вимог стосовно технічного стану й організації охорони приміщень банківських установ; визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансово-кредитних установ, підприємств і організацій.

Розпочинається обіг готівки від Національного банку України завдяки продажу її комерційним банкам для задоволення потреб клієнтів. Наступним етапом руху готівки є видача її банками клієнтам .

Для цього використовується насамперед готівка з власних надходжень і куплена в інших банках та в НБУ. На суму виданої клієнтам готівки зменшуються залишки безготівкових коштів на їх поточних рахунках, що надає цим операціям характеру купівлі готівки в банках. Частина готівки населення вносить у банки на погашення позичок і на вклади.

Касові операції банків полягають у прийманні готівки від клієнтів, зарахуванні її на рахунки, збереженні прийнятих коштів та видачі готівки на вимогу клієнтів. Особливо важливим і відповідальним для банку є своєчасне і повне задоволення вимог клієнтів на видачу готівки. Від цього залежить довіра клієнтів до банку, їх можливість вільно розпоряджатися своїми коштами, нормально виконувати свої зобов'язання по заробітній платі та інших платежах, що здійснюються готівкою.

Важлива роль касових операцій у діяльності банківської системи зумовлює необхідність їх централізованого регулювання. З метою його здійснення НБУ визначив основні вимоги до організації банками касового обслуговування клієнтів:

- дотримання норм чинного законодавства та вимог нормативних актів НБУ щодо організації готівкового обігу;
- прогнозування установами НБУ готівкового обігу відповідно до вимог основних засад грошово-кредитної політики та контроль за дотриманням прогнозних показників;
- повне і своєчасне забезпечення потреб економіки в готівкових коштах;
- своєчасна видача установами банків готівки в межах наявних на рахунках коштів і на цілі, попередньо визначені клієнтами в їх грошових чеках;
- створення умов для залучення готівки до кас банків та сприяння скороченню готівкових платежів у розрахунках за товари і послуги.

Кожний клієнт банку (суб'єкт господарювання) для одержання касових послуг повинен попередньо:

- розробити і подати банку прогнозний розрахунок своїх касових оборотів на квартал (якщо банк складає свій прогноз касових оборотів);
- подати банку розрахунок ліміту й одержати встановлений йому ліміт залишку каси;
- подати прізвище особи, відповідальної за одержання і доставку готівки з банку, та спосіб її транспортування;

- обладнати окреме приміщення для здійснення операцій з готівкою (касу).

Порядок здійснення касових операцій клієнтів банків (суб'єктів господарської діяльності) регламентується Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим постановою Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637.

Гранична сума готівкового розрахунку одного підприємства (суб'єкта господарської діяльності) протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами встановлюється Національним банком України.

Суб'єкти господарювання можуть тримати в позаробочий час у своїх касах готівкову виручку (готівку) в межах, що не перевищують установлений ліміт каси. Готівкова виручка (готівка), що перевищує встановлений ліміт каси, обов'язково здається до банків для її зарахування на банківські рахунки.

Суб'єкти господарювання не мають накопичувати готівкову виручку (готівку) у своїх касах понад установлений ліміт каси для здійснення потрібних витрат до настання строків цих виплат.

Суб'єкти господарювання мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу), понад установлений ліміт каси протягом трьох робочих днів, враховуючи день одержання готівки в банку.

Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням платіжних карток, іншими касовими документами, які згідно із законодавством України підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) готівкових коштів.

Керівники підприємств несуть відповідальність за дотримання вимог щодо встановлення ліміту каси та за достовірність відповідних показників, що зазначені в розрахунку встановлення ліміту залишку готівки в касі.

8.2. Правова регламентація готівково-грошового обігу

Правові основи організації грошового обігу в Україні закладено в Конституції України та в законах України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р.

Національний банк України як єдиний емісійний банк і касовий центр держави організовує та регулює обсяг і структуру готівкової маси в обігу на підставі основних напрямків грошово-кредитної політики й показників економічного і соціального розвитку України

Відповідно до ст. 24 Закону «Про Національний банк України», основні засади грошово-кредитної політики ґрунтуються на основних критеріях та макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку та основних параметрах економічного та соціального розвитку України на відповідний період, що включають прогностичні показники обсягу валового внутрішнього продукту, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного та торгового балансів, затверджених Кабінетом Міністрів України Щорічно Національний банк інформує Верховну Раду України про напрями грошово-кредитної і валютної політики, розробленої Національним банком на наступний рік і на більш тривалий період

Грошово-кредитна політика – сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава з метою регулювання економічного росту, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та збалансування платіжного балансу.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про Національний банк України», основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків та фінансово-кредитних установ;

- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування комерційних банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу.

Установи банків, відповідно до нормативних актів Національного банку України, здійснюють аналіз і прогнозування готівкового обігу, організують і виконують оперативні функції з реалізації єдиної грошово-кредитної політики на території регіону.

Важливою умовою нормального функціонування господарського механізму, яка необхідна для забезпечення прискорення соціально-економічного розвитку суспільства, є стабільність готівкового обігу на основі збалансування платоспроможного попиту населення з пропозицією товарів та послуг.

Відповідно до цього, доцільно назвати основні завдання установ банків у роботі з готівкового обігу.

Національний банк України організує готівковий обіг в країні, який поряд з безготівковими розрахунками є складовою частиною загального грошового обороту і являє собою сукупність платежів, що здійснюється готівкою.

Взагалі, сфера застосування готівкових коштів, які виступають у функції засобів обігу і платежу, в діяльності розвинутих країн з ринковою економікою обмежена. Там основна частина розрахунків і платежів (93-95 відсотка) здійснюється без використання готівки і лише незначна (5-7 відсотків) – готівкою. В загальній грошовій системі України готівковий обіг продовжує відігравати досить значну роль, пов'язану головним чином з обслуговуванням населення у процесі формування і розподілу його грошових доходів.

8.3. Поняття та форми безготівкових розрахунків

Безготівкові розрахунки – це перерахування банками певної суми коштів із рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів.

Учасники безготівкових розрахунків відкривають у будь-яких банках України за власним вибором і за згодою цих банків поточні рахунки, а також рахунки для обліку коштів у розрахунках за конкретними операціями (акредитиви, розрахункові чеки тощо). Кошти з рахунків клієнтів банки списують тільки за дорученнями власників цих рахунків або за розпорядженнями стягувачів. Доручення платників та розпорядження стягувачів про списання коштів з рахунків платники та стягувачі складають на відповідних бланках розрахункових документів.

Доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків приймаються банками до виконання виключно в межах наявних на цих рахунках коштів або якщо договором між банком та платником передбачено їх приймання та виконання в разі відсутності чи недостатності коштів на цих рахунках. Списання коштів з рахунку платника, залежно від конкретного випадку, документально оформляється в банку платника розрахунковим документом.

Розпорядження стягувачів про примусове списання (стягнення) коштів з рахунків платників приймаються банками незалежно від наявності на них достатнього залишку коштів та виконуються ними частково в межах наявного залишку коштів, а у невиконаній сумі повертаються стягувачам.

У разі відсутності чи недостатності коштів на рахунку платника банк не здійснює облік заборгованості платника, не сплаченої в строк, та не веде реєстр розрахункових і виконавчих документів, не оплачених у строк у зв'язку з відсутністю коштів на рахунку платника, за винятком здійснення банком таких операцій у межах укладених ним цивільно-правових договорів і в порядку, визначеному цими договорами.

Банк, який не може виконати розрахунковий документ на списання або примусове списання (стягнення) коштів із рахунку клієнта банку в установленій чинним законодавством термін через відсутність чи недостатність коштів на своєму кореспондентському рахунку, зобов'язаний: взяти розрахунковий документ платника/стягувача на облік за відповідним позабалансовим рахунком; надіслати письмове повідомлення платнику /стягувану про невиконання його розрахункового документа із зазначенням причини: «Відсутність/недостатність коштів на кореспондентському рахунку банку»; вжити заходів для відновлення своєї платоспроможності.

Відповідно до норм Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, що затверджена Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22, при безготівкових розрахунках можуть застосовуватись акредитивна, інкасова, вексельна форма розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді.

При здійсненні розрахункових операцій використовуються платіжні інструменти у формі:

- меморіального ордера;
- платіжного доручення;
- платіжної вимоги-доручення;
- платіжної вимоги;
- розрахункового чека;
- акредитива;
- платіжної картки;
- інкасового доручення;
- дистанційного обслуговування;
- векселя.

Клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів.

Платіжні інструменти чітко уніфіковані, мають єдину для всієї країни стандартну форму, визначений набір реквізитів.

Розрахункові документи приймаються банками до виконання без обмеження максимального або мінімального розміру їх суми. Платежі з рахунків клієнтів здійснюються банками в межах грошових коштів на початок операційного дня, а також з урахуванням сум, що надійшли на рахунки клієнтів протягом операційного дня¹.

Платежі за розрахунковими документами, що надійшли до банку протягом операційного дня, здійснюються банком у той же день, а за документами, що надійшли після операційного дня, - на наступний день.

Зарахування грошових коштів на рахунки клієнтів повинне здійснюватись не пізніше наступного робочого дня після отримання банком повідомлення від розрахункової палати обласного управління НБУ про надходження цих коштів на кореспондентський рахунок банку в управлінні НБУ.

Найбільш поширеним в сучасних умовах розрахунковим документом є платіжне доручення. Платіжне доручення – це письмове розпорядження клієнта банку, який його обслуговує, на перерахування відповідної суми грошових коштів зі свого рахунка. Цей документ містить такі основні реквізити:

- назву документа;
- номер документа і дату його виписки (число, місяць, рік);
- назву платника грошових коштів;
- назву одержувача грошових коштів
- назву, місцезнаходження та коди банків платника й одержувача;
- суму платежу цифрами та прописом;
- призначення платежу.

Підприємства можуть надавати банкам платіжні доручення на перерахування коштів з поточних рахунків протягом 10 календарних днів після дня їх заповнення.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за товарними і нетоварними платежами:

- за фактично відвантажену чи продану продукцію (виконані роботи, надані послуги тощо);
- у порядку попередньої оплати – якщо такий порядок розрахунків встановлено законодавством та обумовлено в договорі;
- для завершення розрахунків за актами звірки взаємної заборгованості підприємств, складеними не пізніше строку, встановленого чинним законодавством;
- для перерахування підприємствами сум, які належать фізичним особам (заробітна плата, пенсії тощо), на їх рахунки, відкриті в банках;
- для сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів;
- в інших випадках відповідно до укладених договорів та чинного законодавства.

Фізичні особи використовують платіжні доручення в разі перерахування коштів зі своїх поточних та депозитних рахунків згідно з режимом використання цих рахунків.

Значно рідше в банківській практиці використовуються платіжні вимоги-доручення. Це комбінований розрахунковий документ, який складається з двох частин:

- верхня - вимога постачальника безпосередньо до покупця оплатити вартість відвантаженої йому продукції (виконаних робіт, наданих послуг);
- нижня - доручення покупця своєму банку перерахувати з його рахунка відповідну суму на користь постачальника.

Платіжна вимога-доручення заповнюється постачальником – одержувачем коштів і надсилається безпосередньо на адресу покупця-платника.

Якщо покупець згоден оплатити вимогу-доручення, він має заповнити нижню частину документа і подати його в свій банк для виконання. Платіжні

вимоги-доручення вважаються дійсними та приймаються банками протягом 20 календарних днів після дня їх виписки.

Наступною формою розрахункового документа є акредитив.

Акредитив – це форма розрахунків, за якою банк, що відкриває акредитив (банк-емітент), за дорученням свого клієнта (заявника акредитива) зобов'язаний здійснити платіж на користь третьої особи (бенефіціара) за поставлені товари, виконані роботи та надані послуги або надати повноваження іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж. Банк-емітент може відкривати акредитиви таких видів:

- покритий, за яким для виконання платежів завчасно акумулюються грошові кошти платника на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку;

- непокритий, оплата за яким гарантується банком-емітентом та здійснюється за рахунок банківського кредиту.

Акредитиви бувають відзивні та без відзивні.

Відзивний акредитив – це документ, який може бути змінений або анульований банком-емітентом без попереднього погодження з бенефіціаром.

Безвідзивний акредитив – це документ, який може бути змінений або анульований тільки за згодою бенефіціара.

Строк дії акредитива в банку-емітенті встановлюється клієнтом – заявником акредитива в межах 15 днів від його відкриття. Акредитив закривається після виконання всіх його умов, а також в інших випадках – за ініціативою заявника чи банку-емітента (якщо акредитив відзивний) або у зв'язку з розірванням договору між заявником акредитива та бенефіціаром.

Як було вказано, списання коштів з рахунків клієнтів банків допускається тільки за розпорядженням власників рахунків. Водночас в окремих випадках, встановлених чинним законодавством, а також за рішенням суду та виконавчим написом нотаріуса дозволяється беззаперечно та безакцентне списання, яке здійснюється у формі платіжної вимоги.

Платіжна вимога – це документ, що містить письмове розпорядження стягувача коштів обслуговуючій його банківській установі про списання грошей із рахунка відповідної юридичної або фізичної особи. Платіжні вимоги застосовуються в разі здійснення примусового списання (стягнення) коштів та в разі договірною списання коштів із рахунків платників.

Примусове списання (стягнення) коштів з рахунків платників дозволяється лише у випадках, установлених законами України, а саме: на підставі рішень судів та інших державних і недержавних органів. Платіжна вимога про примусове списання (стягнення) коштів на підставі виконавчого документа оформляється та подається державним виконавцем, на списання податкового боргу за рішенням податкового органу — податковим органом, на підставі визнаної претензії – підприємством-кредитором.

Пластикові платіжні картки використовуються для оплати товарів, послуг та одержання готівки з рахунка представниками юридичних осіб та фізичними особами.

Одним із функціональних призначень банківських пластикових карток є здійснення за їх допомогою платежів, завдяки чому всі їх можна назвати платіжними. Деякі картки мають ще й інше призначення – забезпечувати кредитування власника картки. Цю групу карток прийнято називати кредитними, а всі інші – дебетними.

Кредитними називаються картки, видача яких супроводжується відкриттям їх власникам кредитних ліній, за рахунок і в межах яких здійснюються платежі чи видача готівки за допомогою цих карток. Власникам кредитних карток відкриваються окремі кредитні рахунки.

Дебетними називаються картки, за допомогою яких платежі здійснюються списанням коштів безпосередньо з рахунка власника картки, а не за рахунок наданого кредиту. Дебетні картки бувають кількох видів:

- картки для операцій із готівкою, за допомогою яких власники можуть отримати готівку зі своїх рахунків безпосередньо в банку, або через автоматичні пристрої (банкомати);

- картки для оплати товарів (послуг) через термінали в торговельних залах;

- чекові гарантійні картки, які використовуються для ідентифікації чекодавця і гарантування платежу за чеком.

Вексель – це безумовне грошове зобов'язання, за яким одна особа зобов'язується сплатити іншій визначену суму коштів у визначений строк. Векселі можуть бути простими і переказними, казначейськими і фінансовими.

Простий вексель - документ письмовий, що містить просте і нічим не зумовлене зобов'язання векселедавця (боржника) сплатити певну суму грошей у певний термін і в певному місці векселедержателю або його наказу. У такій векселі із самого початку беруть дві особи: векселедавець, який сам прямо і безумовно зобов'язується сплатити по виданому їм векселем, і перший набувач (векселедержатель), якому належить право на отримання платежу за векселем

Відмінність простого векселя від інших грошових боргових зобов'язань в тому, що:

- а) вексель може бути наданий із рук в руки по передавальному напису;
- б) відповідальність за векселем для що беруть участь у ньому, є солідарною, за винятком осіб, які вчинили безоборотному напис;
- в) явка в нотаріальне установу для засвідчення підпису не потрібна;
- г) при несплаті векселя у встановлений термін необхідно вчинення нотаріального протесту,
- д) вексель - абстрактний грошовий документ і в силу цього не забезпечується закладом, заставою або неустойкою

Переказний вексель (трата) - письмовий документ, що містить безумовний перекази векселедавця платнику сплатити певну суму грошей у певний термін і в певному місці одержувачі) або його наказу Головна відмінність переказного векселя від простого, по суті є боргової розписки, в

тому, що він призначений для переведення, переміщення цінностей із розпорядження однієї особи в розпорядження іншої.

Видати переказний вексель - значить прийняти на себе зобов'язання гарантії акцепту і платежу по ньому Отже, на видання іншого можливе лише в тому випадку, якщо трасант (векседавець) має у трасата (платника) у своєму розпорядженні цінність не менше ніж сума трасуванню векселя. На відміну від простого в перекладному векселі беруть участь не два, а три особи векседавець (трасант), що видає вексель, перша набувач (або векселедержатель), що одержує разом із векселем право вимагати і платіж по ньому, і платник (трасат), якому векселедержатель пропонує провести платіж (у векселі це позначається словами ((заплатите «,» платіть «).

Тут зобов'язання трасанта умовне: він зобов'язується заплатити вексельну суму, якщо платник (трасат) не заплатив її. Необхідність виконання трасантом такого зобов'язання виникає, коли трасат НЕ акцептував і не заплатив за векселем або акцептував і не заплатив В останньому разі трасат прирівнюється до векседавця простого векселя, і проти нього виникає протест у неплатежі, Векселедержатель переказного векселя повинен своєчасно пред'явити останній до прийняття (акцепту) і платежем, так як в протилежному випадку невиконання цих умов може бути віднесене до його власної вини. У випадках із простими векселями пред'явлення їх платнику для акцепту, а отже, і складання протесту у неприйнятті не потрібно, то від самого початку виникнення векселя є в наявності прямої боржник За переказним векселем такої прямої боржник виступає лише з моменту акцепту векселя платником До цього моменту є в наявності лише умовний боржник (трасант) Вексель складається відповідно з обов'язковими вексельними реквізитами Відсутність одного з них у векселі позбавляє цей документ вексельної сили.

8.4 Поняття та види платіжних систем. Переказ коштів

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні визначені в Законі України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 05.04.2001 р.

Відповідно до статті 1 цього Закону платіжна система – це платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов’язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

Згідно зі статтею 9 вказаного Закону обробка та передача в межах України електронних та паперових документів на переказ, документів за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів та документів на відкликання можуть здійснюватися за допомогою як внутрішньодержавних, так і міжнародних платіжних систем, що діють в Україні.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України («Система термінових переказів «Швидка копійка» АТ «Ощадбанк»; «Поштовий переказ» ПАТ «Укрпошта»; «FORPOST» ТОВ «ПОСТ ФІНАНС» та інші). НБУ веде Реєстр платіжних систем, де міститься повний перелік зареєстрованих платіжних систем в Україні.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу («PrivatMoney» АТ КБ «ПРИВАТБАНК», «TELEGRAF» АТ «ПРАВЕКС БАНК», «IBOX MONEY TRANSFER» ПАТ «Айбокс Банк», «ГлобалМані» ТОВ «ГЛОБАЛМАНІ»).

Загальні засади функціонування платіжних систем в Україні, відносини у сфері переказу коштів регулюються Конституцією України, законами України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську

діяльність», «Про поштовий зв'язок», «Про платіжні системи та переказ коштів», іншими актами законодавства України та нормативно-правовими актами Національного банку України, а також Уніфікованими правилами та звичаями для документарних акредитивів Міжнародної торгової палати, Уніфікованими правилами з інкасо Міжнародної торгової палати, Уніфікованими правилами по договірних гарантіях Міжнародної торгової палати та іншими міжнародно-правовими актами з питань переказу коштів.

Суб'єктами правових відносин, що виникають при здійсненні переказу коштів, є учасники, користувачі (платники, отримувачі) платіжних систем.

Відносини між суб'єктами переказу регулюються на підставі договорів, укладених між ними з урахуванням вимог законодавства України.

В Україні можуть створюватися внутрішньодержавні банківські та небанківські платіжні системи.

До внутрішньодержавних банківських платіжних систем відносяться системи міжбанківських розрахунків, системи масових платежів та внутрішньобанківські платіжні системи.

Система міжбанківських розрахунків призначена для переказу коштів у межах України між банками на виконання зобов'язань їх клієнтів, а також власних зобов'язань цих банків. Внутрішньобанківська платіжна система створюється банком з метою забезпечення найбільш сприятливих умов для проведення переказу коштів між його підрозділами.

Внутрішньодержавні небанківські платіжні системи мають право здійснювати діяльність, пов'язану із переказом, виключно після їх реєстрації в Національному банку України та отримання відповідного дозволу Національного банку України.

Порядок реєстрації та отримання внутрішньодержавними небанківськими платіжними системами дозволу на здійснення діяльності, пов'язаної із переказом, та відкликання цього дозволу визначається Національним банком України.

Членом внутрішньодержавних небанківських платіжних систем може бути банк, що має банківську ліцензію Національного банку України, а також небанківська фінансова установа, яка має ліцензію Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України на здійснення переказу коштів, і які уклали договір з платіжною організацією відповідної платіжної системи.

Банк зобов'язаний виконати доручення клієнта, що міститься в розрахунковому документі, який надійшов протягом операційного часу банку, в день його надходження.

У разі надходження розрахункового документа клієнта до обслуговуючого банку після закінчення операційного часу банк зобов'язаний виконати доручення клієнта, що міститься в цьому розрахунковому документі, не пізніше наступного робочого дня.

Банки та їх клієнти мають право передбачати в договорах інші, ніж встановлені в абзацах першому та другому цього пункту, строки виконання доручень клієнтів.

Міжбанківський переказ виконується в строк до трьох операційних днів.

Внутрішньобанківський переказ виконується в строк, встановлений внутрішніми нормативними актами банку, але не може перевищувати двох операційних днів.

Національний банк України має право створювати системи міжбанківських розрахунків, системи роздрібних платежів та інші види платіжних систем. Національний банк України забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування і розвиток створених ним платіжних систем.

Створені Національним банком України платіжні системи є державними платіжними системами.

Національний банк України є платіжною організацією та розрахунковим банком для створених ним платіжних систем.

Відносини між платіжною організацією та учасниками створених Національним банком України платіжних систем регулюються договорами.

Для проведення переказів через систему міжбанківських розрахунків Національного банку України банки-резиденти, Державна казначейська служба України, Розрахунковий центр з обслуговування договорів на фінансових ринках відкривають рахунки в Національному банку України.

Порядок функціонування створених Національним банком України платіжних систем, прийняття і виключення з них учасників, проведення переказу за їх допомогою та інші питання, пов'язані з їх діяльністю, визначаються Національним банком України.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Якими нормативними документами встановлюються правила готівкового обігу?
2. Чи може суб'єкт господарювання самостійно встановлювати ліміт готівки в касі?
3. Дайте визначення категорії «безготівкові розрахунки».
4. Які форми безготівкових розрахунків Ви знаєте?
5. Яка найбільш поширена форма безготівкових розрахунків?
6. Що таке платіжна система та які є види платіжних систем?
7. Яка правова природа міжбанківського переказу?

Тестові завдання

Акредитив для здійснення платежів, за яким завчасно бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку – це:

- а). покритий акредитив;
- б). відкличний акредитив;
- в). непокритий акредитив;

г). простий акредитив.

Строк дії розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, складає:

- а). 1 місяць від дати його видачі;
- б). 3 місяці від дати його видачі;
- в). 6 місяців від дати його видачі;
- г). 1 рік від дати його видачі.

До основних завдань установ банків в організації готівки не відноситься:

- а). повне і своєчасне забезпечення потреб економіки в готівці;
- б). забезпечення своєчасної видачі готівки підприємствам і підприємцям на оплату праці, пенсій, допомоги та на інші цілі;
- в). забезпечення готівкового обігу;
- г). обмін зношених банкнот та монет.

Вкажіть найповніший перелік видів платіжних систем:

- а). міжбанківські, внутрішньобанківські, масові, державні;
- б). внутрішньобанківські, державні, масові;
- в). міжнародні, міжбанківські, масові, внутрішньобанківські.
- г) міжбанківські та міжнародні.

Застосування безготівкового обігу:

- а). збільшує можливості проведення всебічного контролю у сфері обігу грошей та мінімізацію правопорушень;
- б). зменшує можливості проведення всебічного контролю у сфері обігу грошей та мінімізацію правопорушень;
- в). не впливає на можливості проведення всебічного контролю у сфері обігу грошей та мінімізацію правопорушень.

РОЗДІЛ 9

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВАЛЮТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ВАЛЮТНОГО КОНТРОЛЮ (НАГЛЯДУ)

9.1. Поняття, методи та принципи валютного регулювання

Складовою частиною грошової системи країни є національна валютна система. Валютна система – це форма організації валютних відносин.

Під валютним регулюванням слід розуміти діяльність держави в особі уповноважених нею органів (органів валютного регулювання і контролю) із застосування адміністративних та економічних методів впливу на учасників валютних правовідносин щодо здійснення валютної політики в державі.

Закон України «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018 р., що буде введений в дію в лютому 2019 року, визначає валютне регулювання як діяльність Національного банку України та в установлених Законом «Про валюту та валютні операції» випадках Кабінету Міністрів України, спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами.

На національному рівні валютне регулювання здійснюється на базі принципів і методів, які визначаються МВФ та регіональними союзами, до яких входять окремі країни. У своєму практичному втіленні воно охоплює всі ланки валютних відносин, що склалися в тій чи іншій країні. Зміст системи валютного регулювання конструюється чинним законодавством і правовими нормами окремих країн

На законодавчому рівні мета та завдання валютного регулювання не визначені, проте аналізуючи тенденції розвитку фінансової системи країни взагалі та валютної системи зокрема можна виділити такі завдання валютного регулювання:

а) розробка та прийняття відповідними органами нормативно-правових актів, що визначають принципи і порядок здійснення валютних операцій на території України, порядок ввезення та вивезення іноземної валюти, права та

обов'язки суб'єктів валютних відносин, відповідальність за порушення валютного законодавства;

б) визначення основних засад внутрішньої та зовнішньої валютної політики держави;

в) формування державного валютного резерву для забезпечення фінансових зобов'язань держави в іноземній валюті;

г) організація системи курсоутворення, захист і забезпечення необхідного ступеня конвертованості національної грошової одиниці;

д) регламентація та регулювання банківської діяльності з валютними цінностями;

е) регулювання процесів утворення та руху валютного капіталу, захист іноземних інвестицій;

є) забезпечення стабільних джерел надходження іноземної валюти на національний валютний ринок.

У теорії виділяють адміністративні та економічні методи валютного регулювання. Серед адміністративних методів валютного регулювання належать наступні:

- встановлення порядку здійснення валютних операцій, який передбачає визначення суб'єктів та об'єктів валютних операцій, прав та обов'язків суб'єктів валютних операцій, класифікацію валютних операцій, встановлення правил обігу (володіння, користування та розпорядження) валютними цінностями та ін.

- введення валютних обмежень на здійснення окремих валютних операцій залежно від їх характеру, суб'єктів, об'єктів, обсягу операцій, у тому числі ліцензування діяльності, пов'язаної з використанням валютних цінностей.

- контроль за дотриманням валютного законодавства і застосування заходів відповідальності до суб'єктів, що порушили встановлений порядок здійснення валютних операцій.

До економічних методів державного управління валютними відносинами можна віднести:

- валютні інтервенції;
- девальвацію та ревальвацію валют;
- дисконтну (облікову) політику;
- девізну валютну політику;
- управління валютними резервами (диверсифікацію).

Валютна інтервенція - це пряме втручання центрального банку країни у функціонування валютного ринку шляхом купівлі-продажу іноземної валюти з метою впливу на курс національної грошової одиниці.

Девальвація – офіційне зниження курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Ревальвація – офіційне підвищення курсу національної грошової одиниці відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць.

Дисконтна політика є традиційним інструментом центрального банку для регулювання валютного курсу та збереження валютних резервів.

Девізна валютна політика - політика регулювання валютного курсу шляхом купівлі - продажу іноземної валюти.

Валютні резерви – це запаси резервних активів, що перебувають на рахунках у центральному банку та в банках за кордоном і використовуються для сплати боргових зобов'язань, а також (у разі необхідності) для проведення валютних інтервенцій з метою регулювання курсу національної грошової одиниці.

Закон України «Про валюту та валютні операції» від 21.06.2018 р., що буде введений в дію в лютому 2019 року визначає принципи валютного регулювання, а саме:

- 1) свобода здійснення валютних операцій, що передбачає:
 - право фізичних та юридичних осіб - резидентів укласти угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з

цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн;

право фізичних та юридичних осіб - резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності;

запровадження обмежень і заходів захисту виключно з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України;

недопущення неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції;

2) ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання, що реалізується шляхом:

спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку;

відповідності заходів захисту, строків їх запровадження та обсягів, пов'язаних з ними валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності;

обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту;

тимчасового характеру дії заходів захисту;

підзвітності та публічності Національного банку України під час запровадження заходів захисту, подовження строку їх дії, оцінки результативності застосування заходів захисту;

пріоритетності менш дискримінаційних інструментів валютного регулювання над більш дискримінаційними та пропорційності застосування таких інструментів;

пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними;

3) самостійність та ринковість валютного регулювання, що передбачає: гнучкість валютного курсу;

незалежність Національного банку України у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом.

9.2. Поняття та елементи валютної системи

Валютна система – це форма організації валютних відносин. Валютна система прямо пов'язана з типом економічної системи. В економічній теорії виділяють адміністративно-командний та ринковий типи економічної системи.

Розрізняють світову, регіональну та національну валютну системи.

Світова валютна система розвивається на регіональному та глобальносвітовому рівнях. У свою чергу, регіональні, світові та національні валютні системи активно взаємодіють між собою, утворюючи єдину цілісну систему міжнародних валютних відносин.

Світова валютна система – це сукупність способів, інструментів і міждержавних органів, за допомогою яких здійснюється взаємний платіжно-розрахунковий оборот у рамках світового господарства; вона є формою організації міжнародних валютних (грошових) відносин, що історично склалася і закріплена міжнародною домовленістю. Іншими словами, світова валютна система є функціональною формою організації валютних відносин на рівні міждержавних зв'язків.

Світова валютна система містить такі елементи:

Світові гроші – виступають носієм міжнародних валютно-грошових відносин і приймаються кожною державою як еквівалент вивезеного з неї багатства.

Валютний курс – це мінова вартість національних грошей однієї держави, виражена в грошових одиницях іншої держави.

Валютні ринки – це офіційні центри, де відбувається купівля-продаж іноземних валют на основі попиту і пропозиції.

Національна валютна система – це форма організації економічних відносин держави, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки, утворюються та використовуються валютні кошти всередині держави.

До елементів національної валютної системи можна віднести:

- валютні відносини;
- суб'єктів валютних відносин;
- об'єкт валютних відносин;
- інститути, які здійснюють обслуговування обігу валюти та валютних цінностей (валютні ринки);
- режим курсу національної валюти;
- валютні обмеження;
- правове регулювання міжнародних розрахунків;
- регулювання міжнародної ліквідності країни.

9.3. Валютні обмеження: поняття та види

Валютні обмеження – система нормативних правил, установлених у законодавчому та адміністративному порядку, спрямованих на обмеження операцій із золотом, валютними цінностями та іноземною валютою. Вони поширюються на фізичних та юридичних осіб стосовно обміну валюти власної країни на іноземну, а також інших валютних операцій.

Валютні обмеження передбачають організацію і здійснення компетентними органами спеціальних заходів з валютного контролю з метою врівноваження платіжних балансів і підтримання курсів національних валют.

Валютні обмеження як різновид валютної політики переслідують такі цілі:

- вирівнювання платіжного балансу;
- підтримання валютного курсу;
- концентрація валютних цінностей в руках держави для вирішення поточних і стратегічних завдань.

Однією із форм валютних обмежень виступає валютна блокада – припинення або обмеження валютно-фінансових відносин з блокованою

країною аж до заморожування в банках валютних цінностей держави та валюти приватних осіб з метою здійснення на неї економічного і політичного тиску.

Види валютних обмежень:

- заборона на здійснення валютних операцій (заборонені розрахунки між резидентами в іноземній валюті; заборонені готівкові розрахунки в іноземній валюті, за деякими винятками; заборонені розрахунки в іноземній валюті між резидентами і нерезидентами за внутрішніми цінних паперів);

- кількісні обмеження (ввезення, вивезення іноземної валюти фізичними особами; перекази в іноземній валюті);

- вимога про обов'язковий продаж (вимога щодо обов'язкового продажу надходжень в Україну в іноземній валюті на користь юридичних осіб на рівні 50%);

- вимога про використання спеціального рахунку (уповноважений банк має попередньо зараховувати надходження в іноземній валюті, на які поширюється вимога, на окремий рахунок «Розподільчі рахунки суб'єктів господарювання»);

- вимога про резервування (вимоги до резервування грошей в іноземній валюті, які отримані за вкладами або кредитами від нерезидента та підлягають поверненню в термін до 183 календарних днів).

9.4. Правове регулювання здійснення валютного контролю в Україні. Поняття валютного нагляду

Новий Закон України «Про валюту та валютні операції» № 2473-VIII від 21 червня 2018 року набув чинності 7 липня 2018 року, на наступний день після його опублікування, та введений в дію 7 лютого 2019 року. Прийняття Закону є першою спробою внести суттєві зміни в порядок українського валютного регулювання з часу прийняття в 1993 році Декрету Кабінету

Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю».

Новий Закон спрямований на істотну оптимізацію регулювання валютних операцій шляхом заміни обмежувального режиму ліцензування на обов'язок інформування в окремих випадках. Основним принципом, на якому ґрунтуються положення Закону, є «дозволено все, що прямо не заборонено законодавством». Закон скасовує всі види індивідуальних ліцензій, які видаються Національним банком України, в тому числі ліцензій на здійснення інвестицій за кордон, а також спеціальні санкції, пов'язані з тимчасовим обмеженням на проведення українськими резидентами зовнішньоекономічних операцій з нерезидентами у зв'язку з порушенням експортно-імпортних правил.

Також Закон України «Про валюту та валютні операції» не містить виключає поняття валютного контролю, а, натомість, вводить категорію «валютний нагляд». Згідно норм даного закону, валютний нагляд – система заходів, спрямованих на забезпечення дотримання суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами валютного законодавства. Валютний нагляд здійснюється органами валютного нагляду та агентами валютного нагляду з метою встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій валютному законодавству з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Оскільки Закон вводиться в дію через 7 місяців з дати його опублікування, НБУ зобов'язаний привести свої нормативно-правові акти у відповідність із Законом та забезпечити прийняття нових нормативно-правових актів, необхідних для його реалізації протягом 6 місяців з дати опублікування, тобто до 7 січня 2019 року. Таким чином, до лютого 2019 року на правовідносини у сфері валютного регулювання та валютного контролю все ще поширюється дія Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993

р. та Положення про валютний контроль, затверджене Постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. № 49.

Валютний контроль – це урядова система нагляду за обігом іноземної валюти в державі, тобто регулювання обсягу готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу на інші валюти.

Валютний контроль має ґрунтуватися на загальних принципах законності, об'єктивності, повноти, цілісності та системності, стабільності, гнучкості, гласності, компетентності, своєчасності, відповідальності контролюючого суб'єкта валютного контролю перед державою й підконтрольною структурою за об'єктивність контролю.

Спеціальні принципи валютного контролю наступні:

1. принцип обмеження обігу валюти в господарському та цивільному обігу полягає в тому, що основний об'єкт валютних операцій – валюта – існує в спеціальному правовому режимі, який встановлений державою;

2. принцип державної реєстрації та обліку валютних операцій – необхідність отримання спеціального попереднього дозволу органів валютного контролю – ліцензії – для отримання права проведення валютних операцій;

3. спеціальна провосуб'єктність органів валютного контролю – це розподіл органів валютного контролю за сферами здійснення такого контролю (податкові та митні органи, Національний банк) та агентів валютного контролю (установ, уповноважених проводити валютний контроль);

4. монополістична роль Національного банку України у сфері здійснення валютного контролю – полягає у видачі ліцензій та дозволів на здійснення валютних операцій, що проводиться ним одноособово.

Метою валютного контролю є забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій. Валютний контроль здійснюється в певних напрямках, серед яких можна виділити такі основні

напрями валютного контролю:

- встановлення відповідності здійснюваних валютних операцій чинному законодавству та наявності необхідних на них ліцензій та дозволів;
- перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою, у тому числі декларування валютних цінностей, а також зобов'язань з продажу іноземної валюти на внутрішньому валютному ринку України;
- перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті;
- перевірка повноти й об'єктивності обліку та звітності за валютними операціями.

Під формами валютного контролю слід розуміти способи конкретного вираження та організації контролюючих дій, що залежать від періоду здійснення валютного контролю.

Валютний контроль здійснюється в певних формах, основними серед яких є:

- реєстрація та статистичний облік валютних операцій;
- контроль за дотриманням валютного законодавства при здійсненні угод та операцій з іноземною валютою та банківськими металами;
- контроль за виконанням суб'єктами валютних правовідносин своїх юридичних обов'язків щодо держави;
- контроль за об'єктивністю та повнотою обліку та звітності по валютних операціях;
- контроль за обґрунтованістю здійснюваних міжнародних платежів у валюті;
- застосування заходів юридичної відповідальності за порушення валютного законодавства;
- збір, збереження та обмін інформацією з валютного контролю між уповноваженими органами валютного контролю.

Форми валютного контролю можна класифікувати залежно від періоду проведення такого контролю на:

1) попередній валютний контроль – здійснюється до проведення валютних операцій (наприклад, процедура отримання ліцензії на проведення валютних операцій);

2) оперативний валютний контроль – проводиться в процесі здійснення валютних операцій (наприклад, перевірка документації для проведення та оформлення валютної операції);

3) наступний валютний контроль – здійснюється після завершення валютної операції (проведення валютного контролю на основі поданої звітності).

Валютний контроль як елемент державної валютної політики, пов'язаний з державним управлінням валютно-фінансовими правовідносинами, в той же час, він як економіко-правове явище, має свій, властивий йому зміст та механізм дії. Так, наявність правового механізму здійснення валютного контролю говорить про його логічність, цілеспрямованість та ефективність здійснення. Оскільки для того, щоб контролювати потрібно знати «хто контролює», «що контролюють» та «яким чином контролюють». Валютний контроль як вид контролю взагалі становить певну систему. Аналізуючи структуру валютних контрольних правовідносин, систему валютного контролю можна подати як сукупність таких елементів:

- суб'єкти валютного контролю, до яких належать контролюючі суб'єкти, тобто уповноважені валютним законодавством на здійснення контролю за дотриманням приписів валютного законодавства органи та організації (Національний банк України, уповноважені банки, органи, уповноважені контролювати сплату податків і зборів, Міністерство транспорту та зв'язку України, органи, що уповноважені контролювати переміщення через митний кордон), а також підконтрольні суб'єкти, тобто особи, діяльність яких підлягає контролю (резиденти та нерезиденти України);

- об'єкт валютного контролю – це реальна діяльність у валютній

сфері учасників щодо здійснення дій, передбачених валютним законодавством, тобто власне валютна діяльність;

- предмет контролю – це встановлені валютним законодавством показники та правила здійснення валютних операцій.

Ефективність здійснення валютного контролю залежить від правильної його організації та розподілу компетенції контролюючих суб'єктів. Він є логічним продовженням валютного регулювання і його завершальною стадією.

9.5 Суб'єкти валютного контролю та валютного нагляду. Органи, які здійснюють валютний контроль та валютний нагляд в Україні

Закон України «Про валюту та валютні операції» № 2473-VIII від 21 червня 2018 року, що набуде чинності в лютому 2019 році, визнає органи валютного нагляду та агентів валютного нагляду.

Залежно від змісту й обсягу прав та обов'язків суб'єктів валютного нагляду можна виділити дві їх категорії:

- 1) контролюючі;
- 2) підконтрольні.

До контролюючих суб'єктів слід відносити спеціальні органи та агентів валютного нагляду, які наділені відповідною компетенцією у сфері валютного нагляду.

Підконтрольними суб'єктами валютного нагляду є ті суб'єкти, діяльність яких підпадає під валютний нагляд.

Згідно норм Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю», що є чинним до лютого 2019 року, склад суб'єктів валютного контролю залежить від системи валютного контролю, форм та методів його здійснення, валютної політики держави в цілому та її історичного розвитку.

Для здійснення валютного контролю в Україні створено систему суб'єктів валютного контролю, тобто органів, наділених повноваженнями щодо вжиття заходів із перевірки дотримання валютного законодавства.

Відповідно до чинного законодавства контролюючі суб'єкти, що здійснюють валютний контроль, можна поділити на:

- а) державні органи;
- б) агенти валютного контролю.

Згідно зі статтею 13 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» до державних органів, що здійснюють валютний контроль, віднесені наступні органи:

- Національний банк України є головним органом валютного контролю;
- Уповноважені банки, фінансові установи та національний оператор поштового зв'язку, які отримали від Національного банку України генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, здійснюють контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами через ці установи;
- Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що провадяться резидентами і нерезидентами на території України;
- Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері надання послуг поштового зв'язку, здійснює контроль за додержанням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України.
- Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері державної митної справи, здійснює контроль за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

Агентами валютного контролю є організації, які, відповідно до законодавства України, можуть виконувати функції агента валютного контролю. Зокрема, функції агента валютного контролю покладені на уповноважені банки, інші фінансові установи та національного оператора поштового зв'язку, які отримали від Національного банку генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, державні податкові інспекції, територіальні митні управління, митниці та інші митні установи.

Згідно статті 11 Закон України «Про валюту та валютні операції» № 2473-VIII від 21 червня 2018 року, що набуде чинності в лютому 2019 році, органами валютного нагляду відповідно є Національний банк України та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику. Органи валютного нагляду в межах своєї компетенції здійснюють нагляд за дотриманням резидентами та нерезидентами валютного законодавства.

Національний банк України у визначеному ним порядку здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову і митну політику, здійснює валютний нагляд за дотриманням резидентами (крім уповноважених установ) та нерезидентами вимог валютного законодавства.

Уповноважені установи є агентами валютного нагляду, підзвітними Національному банку України.

Органи валютного нагляду мають право проводити перевірки з питань дотримання вимог валютного законодавства. Під час проведення перевірок з питань дотримання вимог валютного законодавства органи валютного нагляду мають право вимагати від агентів валютного нагляду та інших осіб, які є об'єктом таких перевірок, надання доступу до систем автоматизації валютних операцій, підтвердних документів та іншої інформації про валютні операції, а також пояснень щодо проведених валютних операцій, а агенти валютного нагляду та інші особи, які є об'єктом таких перевірок, зобов'язані

безоплатно надавати відповідний доступ, пояснення, документи та іншу інформацію.

Завдання для перевірки знань

Контрольні питання

1. Яким нормативним документом врегульовано порядок здійснення валютного регулювання?
2. Дайте визначення категорії «валютне регулювання».
3. Які методи валютного регулювання Ви знаєте?
4. Що таке «валютне система» та які її елементи?
5. Які є види валютних обмежень?
6. Дайте визначення категорії «валютний нагляд».
7. Які органи здійснюють валютний нагляд?
8. Які суб'єкти є агентами валютного нагляду?

Тестові завдання

1. Валюта України – це:
 - а). грошові знаки, у вигляді банкнот, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території України;
 - б). грошові знаки, у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території України та в деяких інших державах;
 - в). грошові знаки, у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на території України;
 - г). всі відповіді вірні.
2. Валютні цінності – це:
 - а). грошові знаки іноземних держав;
 - б) грошові знаки іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу і є законним платіжним засобом на

території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають у обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до фінансово-кредитних установ за межами України, банківські метали;

- в). будь-які гроші у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет;
- г). банківські метали.

Вкажіть найповніший перелік учасників валютних операцій:

а). центральний банк держави, банківські установи; валютні біржі, вітчизняні підприємства та установи, фізичні особи, валютні брокерські фірми;

б). центральний банк держави, банківські установи, вітчизняні й зарубіжні підприємства та установи, фізичні особи;

в). центральний банк держави, валютні біржі, банківські установи, вітчизняні й зарубіжні підприємства та установи, фізичні особи, валютні брокерські фірми;

- г). органи валютного регулювання та контролю.

4. Вкажіть повний перелік форм та методів валютної політики:

а). валютні обмеження, зміна паритетів валют, регулювання ступеня конвертованості валюти, режим валютного курсу, дисконтна та девізна політика;

б). валютні обмеження, девальвація та ревальвація, регулювання ступеня конвертованості валюти, дисконтна та девізна політика;

в). валютні обмеження, зміна паритетів валют, регулювання ступеня конвертованості валюти, режим валютного курсу, валютні інтервенції, девальвація та ревальвація;

- г). всі відповіді вірні.

Які виключні повноваження в сфері валютного регулювання має Національний банк України:

- а). забезпечує формування і виступає розпорядником Державного валютного фонду України;
- б). складає платіжний баланс України;
- в). нагромаджує, зберігає й використовує резерви валютних цінностей для здійснення валютної політики;
- г). забезпечує емісію національної грошової одиниці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков М.М. Основы банковского права. Курс лекций. 2-е изд. / М.М.Агарков. - М.: «БЕК», 1994. - 60 с.
2. Базельський комітет з банківського нагляду. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bis.org/about/factbcbs.htm>.
3. Банківська енциклопедія / С.Г.Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В.Науменкова.– К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання, 2014. .– 504 с.
4. Банківське право : практикум / Л.М. Касьяненко, О.А.Білорус, Т.О. Білько, О.П.Білько .– Ірпінь: ВЦ НУДПСУ, 2011.– 94 с.
5. Банківське право України: навч. посіб. для підгот. до ісп. / упор. І.В.Тетарчук, Т.Є.Дяків.– К.: ЦУЛ, 2014.– 214 с.
6. Банківське право України: навч. посіб./ кол. авт.: Жуков А.М., Іоффе А.Ю., Кротюк В.Л., Пасічник В.В., Селіванов А.ОК. : К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2013.– 384 с.
7. Берлач А. І. Банківське право України: Навч. посіб. для дистанційного навчання / А. І. Берлач, Ю. О. Тараненко; за заг. ред. А. І. Берлача. – К.: Університет «Україна», 2007. – 303 с.
8. Бобиль В. Марина Д. Вплив криптовалют на розвиток альтернативного банкінгу в Україні // Банківська справа.– 2017.– №4(115).– 32-37.
9. Большая советская энциклопедия. М.: «Советская энциклопедия», 1970. Т. 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovari.yandex.ru>.
- 10.Бондаренко А. І. Вдосконалення механізмів державного регулювання банківської діяльності в Україні // Інвестиції: практика та досвід.–2018.– №13, липень.– С.77-80.
- 11.Бровко Л.І., Аналіз кредитного портфеля комерційних банків України в сучасних умовах / Л.І.Бровко, Ю.В.Сорока, Є.І.Бровко; //

Економіка та держава.– 2018 .– №11.– С.85-89.

12. Бронін О.В. Українські банки в умовах кризи: бізнес-моделі, що призвели до банкрутства // Інвестиції: практика та досвід. – 2018.– №22.–32-37.

13.Бура В. Системно важливі банки у розвитку економіки України // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету .– 2017.–№4 (114).– С.114-124.

14. Васенко В. К. Валютно-фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник / В. К. Васенко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.

15.Васильєва Л.О. Адміністративно-правове регулювання банківської діяльності: постановка проблеми // Правова позиція.– 2018.– № 2 (21).– С.34-40.

16.Васильчук І.П. Сталий розвиток як нова стратегія комерційних банків // Економічний часопис ХХІ.– 2015.– №11-12.– С.105-108.

17. Васюренко О. В. Банківський нагляд: підручник. / О. В. Васюренко, О. М. Сидоренко. – К.: Знання, 2011. – 502 с.

18.Ващенко Ю.В. Банківське право: навч. посібник .– К. : ЦУЛ, 2014.– 344 с.

19.Вітлінський В.К. Кредитний ризик комерційного банку: монографія .– К.: Знання, 2016. .– 251 с.

20.Волкова Н.І. Модель оцінювання ризику кредитного портфеля банку // Економіка і регіон.– 2015.– №1 (50).– С.11-17.

21.Волосович С.В. Віртуальна валюта : глобалізаційні виклики і перспективи розвитку // Економіка України .– 2016.– №4 (563).– С.68-78.

22. Гавриленко О. А. Номофілаки античних полісів та синдики генуезьких колоній у Північному Причорномор'ї: історико-компаративне дослідження / О. А. Гавриленко, С. С. Ярмошук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1 (48). – С. 37 44.

23.Гаврилюк С.І. Комерційні банки - учасники ринку цінних паперів

// Формування ринкових відносин в Україні.–2013.– №1.– С.7-11.

24.Гайдукович Д.С. Підходи до оцінювання антикризової фінансової стійкості банків // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.– 2018.– Вип. 2 (25).– С.4-10.

25. Гай-Нижник П. П. Фінансова політика уряду української держави гетьмана П.Скоропадського (29 квітня - 14 грудня 1918 р.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Павло Петрович Гай-Нижник. – К., 2000. – 20 с.

26. Геєць В. М. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / А. І. Даниленко, М. Г. Жулинський, Е. М. Лібанова; за заг. ред. В.М. Геєця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

27.Гелич А.О. Правові засоби регулювання господарської діяльності банків Національним банком України // Юридична Україна.– 2017.– №7-8.– С.92-98.

28.Гетманцев Д. О. Банківське право України: навч. посіб.для студ. : рек. Мін-м освіти і науки України / Д. О. Гетманцев, Н. Г. Шукліна. – К. : ЦУЛ, 2010. – 344 с.

29.Горун М.В. Оцінювання маркетингового забезпечення формування депозитних ресурсів банків України //Актуальні проблеми економіки.– 2015.–№10 (172).– С.362-369.

30. Господарський кодекс України від 16.012003 № 436-IV // Голос України від 14.03.2003. № 49.

31. Грошово-кредитний ринок України (поточні тенденції). Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.bank.gov.ua/Fin_ryn/Pot_tend/index.htm.

32.Губа М.О. Ризики в банківській системі України / М.О.Губа, М.В.Полійчук // Економіка. Фінанси. Право.–2018.– №5.– С.4-9.

33.Данілов А. Контроль арбітражного керуючого за задоволенням вимог кредиторів за зобов'язаннями, на які не поширюється дія мораторію // Право України.–2019.– № 2.– С.274-285.

34. Демчук Н.І., Довгаль О.В., Владика Ю.П. Банківські операції : навч. посіб. / Дніпро: Пороги, 2017. - с.
35. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. - К.: Поліграф-книга, 2015. - 512 с.
36. Довгань Ж. Підвищення ефективності діяльності банківських установ // Світ фінансів. – 2018. – Вип.3 (56). – С.92-103.
37. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2017. – 864 с.
38. Зварич В. В. Нумизматический словарь [4-е изд.] / В. В. Зварич. - Львов: «Вища школа», 1980. – 134 с.
39. Іванов В.М. Софіщенко І.Я. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн. . – К.: МАУП, 2004 . – 137 с.
40. Іванов Ю.А. Теоретико-методологічні передумови категоризації об'єктів критичної інфраструктури у кредитно-банківській сфері // Часопис Київського університету права. – 2019. – № 1. – С.102-105.
41. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні. Постанова Національного банку України від 28.08.2001 № 368 // Офіційний вісник України від 19.10.2001. – 2001. - № 40. - Стор. 83. – Ст. 1813.
42. Капаєва Л. М. Фінансове право: Навчальний посібник / Л. М. Капаєва, М. С. Лях. - Київ: Центр навчальної літератури, 2004. - 248 с.
43. Карманов Є.В. Банківське право України: навч. посібник. Харків: Консум, 2014. – 464 с.
44. Касьяненко Л.М. Проблемні аспекти правового регулювання банківської системи в Україні/ Л.М. Касьяненко, А.Р.Паскал; / Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2016. – Вип. 2 (4). – С. 169-174.
45. Кібець Д. Регулювання валютних обмежень: міжнародна правова доктрина та міжнародна практика : монографія. – К.: Фенікс, 2019 . – 186 с.

46.Коваленко А. А. Принципи права та банківська діяльність // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 203-210.

47. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР від 18.12.1984. - 1984 р. - № 51. – С. 1122.

48.Козаченко В. Роль Національного банку України в діяльності банківської системи України // Теорія і практика інтелектуальної власності.– 2013.– №1.– С.89-94.

49. Козик В. В. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. – 7-ме вид., стер. / В. В. Козик, Л. А. Панкова, Н. Б. Даниленко. – К.: Знання, 2008. – 406 с.

50. Колодій А. М. Теорія держави і права: навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, В. П. Пастухов та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - 368 с.

51.Колодязів О. Становлення банківської системи України. // Банківська справа-2008- №2.

52. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. –1996. № 30. С. 141.

53.Костюченко О.А. Банківське право: підручник. – 2-е вид., перероб. та доп.– К: Атіка, 2011.– 376 с.

54. Кочетков В.М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: Монографія. – К.: Знання, 2002. – 238 с.

55.Кравчук О. Фінансово-правове регулювання готівкових касових операцій: (не)сучасні тенденції // Публічне право.– 2018.–№ 1 (29).– С.93-102.

56. Кредит і банківська справа. Ліцензування банків та банківської діяльності [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/15140205/bankivska_sprava/litsenzuvannya_bankiv_bankivskoyi_diyalnosti.

57.Крюковський О. Взаємовідносини кредитної системи// Економіст

2001р.

58. Куровський С. Інституційні ознаки фінансово-правової відповідальності у сфері банківської діяльності // Юридична Україна.– 2014.– №12.– С.47-54.

59. Кучерук І.В. Депозитні операції комерційних банків України, їхня організація та депозитна політика // Формування ринкових відносин в Україні.–2012.– №12.– С.93-97.

60. Лаврушин О. И. Деньги, кредит, банки: Учебник / О. И. Лаврушин, М. М. Ямпольский, Ю. П. Савинский, Г. С. Панова / под ред. О. И. Лаврушина.– 2-е изд., перераб. и доп.– М.: Финансы и статистика, 2000. – 464 с.

61. Лагутін В.Д. / Кредитування: теорія і практика: навч. посіб .– 4-те вид. .– К., 2015. – 215 с.

62. Латковська Т. А. Фінансово-правові питання формування центральних та державних банків в Україні, країнах центральноєвропейської та англосаксонської систем права: Монографія / Т. А. Латковська. – Одеса: Юридична література, 2007. – 280 с.

63. Ленський С. Теоретичні проблеми визначення правової природи кредиту // Підприємництво, господарство і право.– 2012 .– №8.– С.32-35.

64. Любунь О. С. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності / О. С. Любунь, В. С. Любунь, І. В. Іванець. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 351 с.

65. Лядов А.Г. Місце валютного регулювання у фінансовій системі // Право та інновації.– 2019. –№2(26).– С.107-110.

66. Макаренко Ю.П. Сучасний стан та шляхи удосконалення банківського регулювання та нагляду/ Ю.П.Макаренко, А.В.Тригуб; // Інвестиції: практика та досвід. –2017. –№12, червень .– С.62-67.

67. Максимова М.В. Банківська система України: стан та проблеми // Економіка та держава. – 2017 . – №5.– С.56-60.

68. Міщенко В. Розвиток безготівкових роздрібних платежів і технологій самообслуговування клієнтів банків в Україні / В. Міщенко, М. Ніконова // Вісник Національного банку України. – 2013. – №1(203). – С. 20-25.

69. Музика О. А. Фінансове право: Навчальний посібник / О. А. Музика. - К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. - 220 с.

70. Муляр М.С. Правове регулювання діяльності кредитного посередника у споживчому кредитуванні в аспекті гармонізації законодавства України з правом ЄС // Держава і право. Серія Юридичні науки. – 2017. – Вип. 76. – С. 126-135.

71. Національний банк і грошово-кредитна політика: підручник / Мороз А. М., Савлук М.І., Пуховкіна М.Ф. та ін. .– К.: КНЕУ. - 2-е вид., перероб. і допов. .– К. : 2012.– 476 с.

72. Одоладов Д.А. Джерела банківського законодавства України та Європейського Союзу // Часопис Київського університету права. – 2018. – №1. – С. 120-124.

73. Олійник О. Інститут забезпечення банківського нагляду в ЄС // Банківська справа. – 2018. – №1-2. – С. 60-79.

74. Орач Є. М. Основи римського приватного права / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. Львів: Ред. вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. 238с.

75. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Олена Павлівна Орлюк. – Харків, 2003. – 482 с.

76. Орлюк О. П. Становлення банківської системи України у XVIII-XIX ст. / О. П. Орлюк // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2002. – Вип. 154. – С. 32-36.

77. Орлюк О. П. Фінансове право: Навч. посібник / О. П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

78. Основы законодательства капиталистических стран о банковской системе. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при ВС РФ, 1992. – С. 4.

79. Остапець А. І., Остапець А. В. Банківська система України: стан і проблема розвитку. // Фінанси України-2015-№8.

80. Офіційний сайт Національного банку України. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. Заголовок з екрану.

81. Пасевич Д. Феномен електронних платіжних систем в українському банківництві // Банківська справа.– 2018.– №3-4.– С.65-74.

82. Петренко К. В. Банківська діяльність та механізм її регулювання в умовах ринкової трансформації: дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 - «Фінанси, грошовий обіг і кредит» / Катерина Валеріївна Петренко. – К., 2004. – 181с.

83. Пожидаєва М.А. Банківське право: конспект лекцій / М.А. Пожидаєва. – К.: КНТ, 2011. – 152 с.

84. Положення про Комітет Верховної Ради України з питань податкової та митної політики. Затверджено на засіданні Комітету 30.07.2008 р. Протокол № 24. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://kompmp.rada.gov.ua/kompmp/control/uk/publish/article?art_id=45419&cat_id=45048.

85. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами (затверджене Постановою Національного банку України від 03.12.2003 р. № 516, із змінами, внесеними згідно з Постановою НБУ від 15.09.2004 р. № 437).

86. Польова О.Л. Сучасні тенденції на ринку банківських послуг в Україні / О.Л.Польова, А.О.Кісик; // Економіка та держава. – 2017. – №10.– С.22-27.

87. Попова Л.М. Основні засади фінансового контролю в Україні // Право.UA.– 2017.– №3.– С.157-162.

88. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 року №2121-III // Відомості Верховної Ради України .– 2001.– № 5-6.– ст.30.

89. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06. 2018 року № 2473-VIII // Відомості Верховної Ради України .– 2018 .– № 30 .– ст.239.

90. Про депозитарну систему України : Закон України від 06.07.2012 року № 5178-VI // Відомості Верховної Ради України.– 2018 .– № 39 .– ст.517.

91. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними. Закон України від 18.11.1997 № 637/97-ВР // Урядовий кур'єр від 11.12.1997.

92. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР // Голос України від 26.11.1996.

93. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10. 1996 року №448/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996 .– № 51 .– ст.292.

94. Про Державну комісію з цінних паперів та фондового ринку від 14.02.1997 № 142/97. Указ Президента України // Урядовий кур'єр від 20.02.1997.

95. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців. Закон України від 15.05.2003 № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. № 31 32. – С. 263.

96. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань [Електронний ресурс] // Закон України – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

97. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус: Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI року // Відомості Верховної Ради України.– 2013 .– № 51 .– ст. 716.

98. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14.10.2014

року №1702-18 // Відомості Верховної Ради України.– 2014 .– № 50-51 .– ст. 2027.

99. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності. Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV // Голос України від 14.10.2003. № 193.

100.Про затвердження Змін до Інструкції про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України. Постанова Правління Національного банку України від 11.08.2011 р. № 278 // Офіційний вісник України від 23.09.2011. – 2011. № 71 С. 126.

101.Про затвердження Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства. Постанова Національного банку України від 17.08.2012 № 346. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 17.09.2012 за № 1590/21902// Офіційний вісник України від 01.10.2012. – 2012. - № 72. - С. 21.

102.Про затвердження Положення про ліцензування банків [Електронний ресурс] // Постанова НБУ – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.

103.Про затвердження Положення про Міністерство доходів і зборів України. Указ Президента України від 18.03.2013 р. № 141/2013 // Офіційний вісник України від 29.03.2013р. 2013. № 22. С. 100.

104.Про затвердження Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій. Постанова Правління Національного банку України від 17.07.2001 № 275. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України від 21.08.2001 за № 730/5921 // Офіційний вісник України від 07.09.2001. 2001. № 34. С. 115.

105.Про затвердження Положення про порядок видачі ліцензії на здійснення окремих банківських операцій небанківським фінансовим установам. Постанова Правління Національного банку України від 16.08.2001 № 344 // Офіційний вісник України від 21.09.2001. – 2001. № 36. С. 236.

106.Про затвердження Положення про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Постанова Правління Національного банку України від 20.06.2011 № 197 // Офіційний вісник України від 29.07.2011. – 2011. № 55. С. 91.

107.Про затвердження Положення про порядок створення і державної реєстрації банківських об'єднань. Постанова Правління Національного банку України від 31.08.2001 № 377 // Офіційний вісник України від 09.11.2001. – 2001. № 43. С. 169.

108.Про затвердження Положення про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 30.08.2002 р. № 1301/268 // Офіційний вісник України від 20.09.2002. 2002. № 36. С. 101.

109.Про затвердження Порядку участі держави у капіталізації банків. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.1.2008 № 960 // Урядовий кур'єр від 08.11.2008. № 210.

110.Про затвердження Спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків. Постанова Правління Національного банку України від 01.12.2008 р. № 405 // Офіційний вісник України від 31.12.2008. 2008 р. № 98. С. 48.

111.Про затвердження Технічного порядку проведення операцій із надання Національним банком України кредитів банкам України для збереження їх ліквідності. Постанова Правління Національного банку України від 26.02.2014 р. № 103. Законодавство України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0103500-14/print1395423057300511>

112.Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 року 2297-VI // Відомості Верховної Ради України .– 2010 .– № 34 .– ст. 481.

113.Про заходи щодо діяльності банків та проведення валютних

операцій. Постанова Правління Національного банку України від 06.02.2014 р. № 49 // Все про бухгалтерський облік від 12.02.2014 – 2014 р., № 14, С. 28.

114.Про здійснення Національним банком України операцій на міжбанківському валютному ринку України в III кварталі 2012 року. Постанова Правління Національного банку України від 02.07.2012 № 277. Законодавство України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0277500-12/print1343937268651599>.

115.Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 року № 959-XII // Відомості Верховної Ради УРСР.– 1991 .– № 29 .– ст. 377.

116.Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 року № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України .– 1992 .– № 48 .– ст. 650.

117.Про Кабінет Міністрів України. Закон України від 07.10.2010 № 2591-VI // Урядовий кур'єр від 15.10.2010. № 192.

118.Про Національний банк України. Закон України від 20.05.1999 № 679 XIV // Відомості Верховної Ради України від 23.07.1999. - 1999. - № 29. – С. 238.

119.Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні. Закон України від 10.12.1997 № 710/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. № 15. С.67.

120.Про обіг векселів в Україні: Закон України від 05.04.2001 року №2374-III // Відомості Верховної Ради України .– 2001 .– № 24 .– ст. 128.

121.Про платіжні системи та переказ коштів в Україні. Закон України від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 29. – Ст. 137

122.Про Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Постанова Правління Національного банку України від 09.11.1998 № 470 // Офіційний вісник України від 08.01.1999.– 1998. № 51. С. 75.

123.Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах. Інструкція Національного банку України, затверджена Постановою Правління НБУ № 492 від 12 грудня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. - № 51. – Ст.316

124.Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків в національній та іноземній валютах. Інструкція Національного банку України, затверджена Постановою Правління НБУ № 492 від 12 грудня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. - № 51. – Ст.316

125.Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 року №4452-VI // Відомості Верховної Ради України.– 2012 .– № 50 .– ст. 564.

126.Про страхування: Закон України від 07.03.1996 року № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України.– 1996 .– № 18 .– ст. 78.

127.Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України від 12.07.2001 № 2664-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. № 1. С. 1.

128.Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Закон України від 20.09.2001 р. № 2740-III // Урядовий кур'єр від 24.10.2001. № 194.

129.Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV року // Відомості Верховної Ради України .– 2002 .– № 31 .– ст. 268.

130.Российская банковская энциклопедия. – М., 1995. – С. 51.

131.Рябініна Л.М. Банківські операції: навч. посібник. .– Одеса: ОДЕУ, 2017 .– 536 с.

132.Рябініна Л.М. Проблеми теоретичної обґрунтованості ряду визначень у законодавчих та нормативних документах з банківництва // Економіка України .– 2017.– №7.– С.38-48.

133.Савенкова В.Г. Суть правових принципів здійснення банківської діяльності в Україні та Європейському Союзі // Часопис Київського університету права. –2016 . – №4.– С.125-130.

134. Савчук С. Міжнародні стандарти банківської діяльності : монографія .– К.: Фенікс, 2019. – 258 с.
135. Савчук О.О. Особливості регулювання кредитних спілок як фінансових установ // Право та інновації. – 2018. – №2 (22).– С.130-137.
136. Селезньова О.М. Систематизація банківського законодавства: монографія / О. М. Селезньова. – Чернівці, Знання. - 2010. – 182 с.
137. Сидоренко О.М. Банківський нагляд у системі регулювання діяльності банків // Економіка. Фінанси. Право. –2013. – №1.– С.59-61.
138. Сирота А.І. Банківська таємниця як правова категорія // Фінансове право . – 2013. –№1.– С.11-14.
139. Сімов'ян В. С. Принцип незалежності в діяльності Національного банку України як суб'єкта банківського контролю / В. С. Сімов'ян // Держава та регіони. – 2011. – № 1. – С. 64-68.
140. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник [пер. з рос.] / О. Ф. Скакун – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
141. Спіжов В. В. Банківський кодекс в Україні: розробка та прийняття / В. В. Спіжов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=71.
142. Статут Асоціації українських банків. Сайт Асоціації українських банків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=25&menu=117&Itemid=34.
143. Стрільчук Ю.І. Банківське кредитування населення у забезпеченні сталого розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. – 2017. – №7-8 (194-195).– С.84-91.
144. Тітова Є.О. Доходи комерційного банку та джерела їх формування за умов впливу факторів ринкового середовища/ Є.О.Тітова, Ю.О.Швець; // Економіка. Фінанси. Право. – 2016. – №3.– С.7-11.
145. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 № 1540 VI. Законодавство України. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1540-06>.

146. Чуб П.М. Проблемна кредитна заборгованість банків в Україні та світі / П.М.Чуб, С.І.Ходакевич ; // Інвестиції: практика та досвід.– 2016.– №18.– С.41-46.

147. Шульга Н. Ідентифікація системно важливих банків / Н.Шульга, С.Колодізева; // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2016. – №5 (109).– С.82.
